

Поредица
БЪЛГАРСКА КЛАСИКА

Издателство
ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ

Поредицата
„БЪЛГАРСКА КЛАСИКА“ излиза
благодарение на любезното
спомоществателство на

**МИНИСТЕРСТВО
НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА**
и
**НАЦИОНАЛЕН ДВОРЕЦ
НА КУЛТУРАТА**

1000 екземпляра от всяко заглавие
са предназначени
за библиотеките в България.

ИЗДАНИЕТО Е ОДОБРЕНО
И ПРЕПОРЪЧАНО ОТ МОН

ЛАМАР

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Поредицата „Българска класика“
е под общата редакция
на **ИВАН ГРАНИТСКИ**
и **ПАНКО АНЧЕВ**

Издателство
•ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ•
София, 2005

ПОЕЗИЯ

1917-1944

*На корицата: детайли от картини
на художниците Найден Петков
и Димитър Казаков*

© Ламар, автор
© Андрей Андреев, съставителство, 2005
© Петър Добрев, художник, 2005
© Издателство „Захарий Стоянов“, 2005
ISBN 954-739-640-4

АРЕНА

1922

И седмия ден не почивай

ПРОЛОГ

В ГРАДОВЕ НАД СЕЛА
ГЛАШАТАИ
ЗВЪНАРИ КЛИСАРИ
С КАМБАНИ
С БАРАБАНИ
ОБЯВЯВАТ
ГРАДОВЕ И СЕЛА
НАРОДА СЕ КАНИ
НА МИТИНГ НА ПРОТЕСТ
И СЪБРАНИЯ
ДА РЕШИ И ОБСЪДИ
ЗА СВОИТЕ СТРАДАНИЯ
И СВОЯТА ЧЕСТ
ВСЕКИ ДА БЪДЕ
ВСЕКИ ДА БЪДЕ
СЪЗНАТЕЛЕН
ВСЕКИ ДА БЪДЕ
СЪЗНАТЕЛЕН

ПО ПЛОЩАДИ
ПО ЗДАНИЯ
ПО ВСИЧКИ ОГРАДИ
ВЪЗВАНИЯ
ЧЕРВЕНИ
ЗЕЛЕНИ
РАЗКЪСАНИ
И ЦАРСКИЯ БЯЛ МАНИФЕСТ
КОЙТО КАНИ ОТ ДНЕС

КЪМ МИР И СПОКОЙСТВИЕ
 МИР И СПОКОЙСТВИЕ
 НАД ПОЛЯ И ДОЛИНИ
 НАД НИВИ И СЕДИЩА
 АЕРОПЛАНИ
 С БЮЛЕТЕНИ
 БАЛОНИ
 ДЕРИЖАВЛИ
 ЗОВАТ
 ПРОКЛАМИРАТ
 НА КЪРВАВИ ЗРЕЛИЩА
 ХОРА
 С ПАТРОНИ
 И САБЛИ
 С ДИНАМИТ!
 В УПОРА
 ДЕРЗАЙТЕ МОГЪЩИ
 СМЪРТ НА ЦАРЕ ИМПЕРАТОРИ
 РЕПУБЛИКА
 МОНАРХИЯ
 ДА ЖИВЕЯТ УМРЕЛИТЕ
 ДА ЖИВЕЕ ОРАТОРА
 И ПРАВДАТА
 ВЕЛИКАТА АНАРХИЯ
 ДА ЖИВЕЕ ОРАТОРА

ЦИРК

Елате каналии вълци овни виторози
 кози и магарета подли хиени
 аз имам овес и сено и метли гаже рози
 и месо със лег и вина и изби стугени

Вий няма да слушате тук аритметика
 гържавни закони молби и платформи
 аз сам ще ви уча на нова естетика
 на нови закони обноси и форми

Вий имате зли имена и наречия
 и срам не поглежда под вашите вежди
 но вие сте много и вий сте обречени
 за нова възможност през много времежди

Аз сам ще ви уча да свиквате с грозното
 с нещата които са кръстени в сила
 и вие ще тъпчете радостно розите
 и устни ще вливате страстно в бодиля

Аз сам ще ви уча и вий да се любите
 но не сладкоумно а с рев и обиди
 и вашата чест в тишина да не губите
 и кръв да не ближете зли и превити

Елате о братя сърни и хиени редици
 о чуйте осли безобидни и жалки
 Световний Цирк оживете с различни езици
 и дайте на хората смях и игралки

ЦЕНТЪР

10

ЛАМАР

Пуснете водата в турбините
въртежа не спъвайте с слама и пяна
всяка прашина
да бъде пияна
и мъртвата сила
разляна
с горещото масло в бобините.

Покоя да стане движение
с динама с машини със ток и огньове
ковете със мисъл
бъдете готови
за всички възможни
обнови
към нови и нови стремления.

И тока на тая мистерия:
въртежа купежа стремежа в душите
ще слоят петната
словата боите
и всичко ще бъде
пропито
с една и последна материя

И няма да има различие

в пияните форми в духа в времената:
с единствена вяра
с единство в душата
дигайте в знак
знамената
пред Новото Ново Величие

11

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

ЧАСЪТ

12

ЛАМАР

Водата нахлува разбива
размива

Върнете машините
лавата

Лавата огън разлива
лавата пълни падините:
вижте през центра изгаря Америка –
О твърдия жалкия пласт на материка

Носете отломъци слама
по гвама

навлизайте с каските
в лавата

Затуляйте черната яма
Лавата стине по маските
пътя през центра извежда в Америка –
О твърдия жалкия пласт на материка

От всички плантации чуйте носете
клонете

с листата тютюните
сламата

О всички вършачки пуснете,
орете със плугове дюните
и сейте че огън изригва материка
и готви злоещата среща с Америка

ХОЛЕРА

13

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

През нощта под гъжда
в тъмнините
вас ви носят навън
към Вечния Град
на ръце с катафалки
с разбити коли
по следите ви плачат
жените
превити и жалки
от скръб и холера и глаг
през гъжд и мъгли

И разбити фенери
в мъглите
без очи без душа
в есенния хлад

и вашите маски
посипани с вар
от кандилния гъжд на
метлите
а черната каска
на първи колар
ви води през пустия град.

И зад тъмни стени

и прозорци
 полуголи деца
 се взираат навън
 а сломен безлики
 далеко в нощта
 в ожидание спят
 царедворци
 с лопати с мотики
 и чакат последния звън
 о сън на смъртта!

ГЛАВНИЯТ РАЗПОРЕДИТЕЛ

Тая музика жалка
 с флигорни
 кларнети
 изпънати кожи
 тая музика жалка
 от горните ложи
 спреме
 млъкнете
 оглушихте Бетовена
 изорахте паркета
 и гланца –
 спреме там танца:
 Парафин!
 вън Черноото Домино –
 го един

Тоя глупав палячо
 от всички салони
 моя смешен палячо
 да се изгони

Кавалери и гами
 уморени
 изнежени
 строй се по гвама:
 тук застанете
 сантиментални
 вие

печални
там се редете
тихо изнежени!

ВИЕ
къртете паркета
с нокти полирани
ВИЙ

с геколметата
гримирани
носете от нивите пръст
а аз

ще посея пред вас
в черноземната пръст
цветя ли?
ЖИТО И БОБ

и ти барабанчик
оставаш тук
роб:

с тъпани
с барабан
забавлявай жените
и ще пазим врабците

ЕПИЛОГ

НЕ ПЛАЧЕТЕ ДЕЦА ЗА ЛЮБОВНИТЕ
ВЕЧЕРИ
ТИШИНАТА УБИВА ТИШИНАТА РУШИ
А ВЪРВЕТЕ ЛЕТЕТЕ -
С ДУШИ

РАЗТОПЕТЕ
ВЕКОВНИТЕ ГЛЕТЧЕРИ
ЗА ДА БЛИКНАТ НАДОЛУ ВОДИ
ГОРОЛОМНИ
ОГРОМНИ
ВЪРХУ ЧЕРНИТЕ ЗЕМНИ ГЪРДИ
ДА ОГРЕЯТ ДЪГИ
НАД ЗЛИ

ВОДОПАДИ
НАД ТЪМНИ ПРОЛОМИ
И ВИЕ С ЛАМПАДИ
С ЗАПАЛЕНИ БОРОВЕ
ПЕЙТЕ ВЪВ ХОР
ВЪРХУ ДЪРВЕНИ САЛОВЕ
МИНЕРАЛНИТЕ ИЗВОРИ
НАПРАВЕТЕ ПРИСТАНИЩА
ОБЯВЕТЕ СЪС ПЕСЕН
ПО ВСИЧКИ КУРОРТИ:
ЗАБРАНЕН Е КУРОРТА!
ТАЯ ЕСЕН

ЗАПОЧВА СЕ СПОРТА
В СВЕТОВНИЯ ЦИРК

БЕЗ РЕЖИСЬОРИ:
 ТУК СА ПРИЗВАНИ
 БЕЛИКИ АКТЬОРИ
 ТУК СА ИЗБРАНИ
 НАЙ-УМНИ ЖИВОТНИ
 ОТ ЗЕМНАТА СФЕРА
 УЧАСТВУВАТ
 ХОРА
 МАЙМУНИ
 ХОЛЕРА
 ЗИДАРИ
 ГРОБАРИ
 ДИНАМА
 МАШИНИ
 ТУРБИНИ
 И САМ
 НЕПОРОЧЕН
 И МЛАД –
 ГОСПОДИН ГЛАД

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ 1927

*На всички светии
и безбожници
които умират
пред храма на
свободата!*

ЕЗИЧНИЦИ

Нещем мях за ново вино! –
 Хей, умри мършава година! –
 ний влачим живота наголу
 и впрягаме коня със вола.

Нека минат поети след нас –
 да шептят, да възпяват с поеми! –
 ний режем – и имаме глас:
 пропарабеляме старото време!

Колко царе на земята ще сложим! –
 ге си ти, смел Караджа! –
 звера убиват за кожата,
 хората вързват с яки въжа! –

Не сме ли ний гладни вълци
 и вием срещу месеца? –
 Напролет, които ни вземат слънцето,
 ще ги схрускаме като лешници.

ВАРВАРИ

20

ЛАМАР

Вий ни зовете глупаци и варвари; –
ний побел на рана не туряме; –
косим и събираме буйните бурени
и тъжно надуваме медни цафари.

В горите ний трупаме кладни и листници;
стадата ни бляят из сухи долини, –
и дъжд от небето няма да плисне: –
на земята ще легнат сто гладни години.

Тогава – о, ние сме варвари, –
на глада ви ще хвърляме татул
и с удара на овни матори
ще ви счупим гърба и ребрата.

Вашиите сгради ще пръснем светкавично
и фъртуната в тях ще засвири: –
врати, прозорци и стари голани
ще хвърляме голу ивер по ивер.

СТУД

21

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

В тая зима зловеща,
в тоя студ на нощта –
за среща
с смъртта!

В тая зима зловеща
свестете се, блудни,
от вашия сън,
не заспивайте, братя,
останали будни,
а излезте навън,
донесете въжета,
вземете катъри,
елате с платнища,
елате с самари –
ДРУГАРИ,
га вървим!

Тая нощ по студените стаи
с посинели тела
и разклатени зъби,
тая нощ
по студените стаи
с разкъртени зъби
милиони са мъртви:
Чупете врати
и копайте гробове:
мъртвите жертви
вържете с въжета,

носете
 влачете
 с коне и катъри
 и в тия гробове
 телата хвърлете
 без вопли: –
 пръстта ще ги стопли.

БЕДНОСТ .

Връщам се и падам като труп –
 мое малко и печално жилище! –
 Стая бедна и прехлупена
 и изписана със сини ивици!

Утрото се тръшка на кревата ми.
 Болни са децата ми от стуг
 и проклена мълком майка им
 своята любов и мойта лудост.

Ех, живот ли е да си животно
 и в очите ти да има сълзи! –
 Тоя труд и тоя поход
 срещу слапеи и бързеи? -

Вечерта се слага като камък
 на леглата, на скръбта и залъка
 и гаси в огнището ми пламъка,
 гето аз старея тъй безжалостно!...

КОСИТВА

Що ли носиш, птицо, ти разперена
над ливадите и откосите къдрави? –
долу бий лопатата си кантонерина –
ний ковам косите си със мъдрости.

Връщат се низ друма кираджиите
и блестят под слънцето остените;
като бели хлябове чергилата
на трапеза там са наредени.

Ех, да мине лятото и жътвата! –
да пращят таваните от рожбите,
че да викнем живите и мъртвите,
че да хукнем по земята божия!

Долу низ селата – по колибите,
гето старците презгърбени с камините
спомнят за злини и за полчища
с черните вериги на годините.

Моя майко, ти закрилнице! –
златно жито, откоси и друмища!
зимата ще ни събере в пиляци –
и ще свие по горите шумата.

ИКОНА

Иконата на моите стари съвесту! –
обесен гълъб на невинност:
очите ми – премрежени от виното
и злобата ми – яростно озъбена.

Не съм се още разбунтувал –
да слеза бледен от иконата
и ангелите да прогоня –
тия стари и кошмарни чували.

Ей тук – на дяго ми кожуха,
опръскан с востъка на църквите,
където преминават мъртвите
и вятъра вонята им раздухва!

Ще слеза аз да се размятам
сред тоя бит-пазар от съвесту
и кучето камила ще прилъсти
да оплоди със други род земята.

Да паднат всички стари истини
на много хиляди години
и аз последен да премина
от новия живот пречистен.

ХАЙДУТИ

26

ЛАМАР

Мои братя
юнаци,
с повои черни
повивани!
Балкана пей белогрив –
станете,
станете,
юнаци! –

Свобода не съгрява гушите ни:
пием и пеем невесело;
в старите скърби изплитаме
старите български песни:

Горо ле, моя
сестрице!
Шумка зелена
букова!
Черно ни пиле закука –
хиляди черни вдовици!

Мои братя
юнаци,
с повои черни
повивани!
Балкана пей белогрив –
станете,
станете,
юнаци! –

27

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Табуни разбуниха
Дунава –:
фъртуна бе
бунта
безумен: буря
и огън,
и бунт
срещу царя и бога,
хайдути!

Стар, побелял е Балкана,
плачат сираци невръстни!
Вериги и уго разкъсваме
с кремък и стари бирдаши.
Жътва се тръшна в полята,
няма кой сърп да размаха!
Суша напука земята
и плаче за хляб сиромаша.

Горо ле, моя
сестрице!
Шумка зелена
букова!
Черно ни пиле закука –
хиляди черни вдовици!

ГУРБЕТ

28

ЛАМАР

Тоя стар запусиял хан –
и стълбите,
и стените
подронени! –

Ний пристигаме гърбави
с брадви, торби и триони;
в одаите мирише на мухъл;
спим –

и събужда ни бухала,
за да тръгнем отново
нагоре –
наголу –
нататък:

По раздрумища пладне да срещнем,
да вечеряме в Долния хан
и вино да пием,
и дълго да чакаме
зора да окъпе Балкана...

Моя майко, ти чакаш години
да се завърна с жътварите,
да стоваря големите кярове:
злато, седеф и коприна.

29

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Над земята е легнало лятото
и полята са жълти и сухи;
ний в грума сме пагнало ято –
драгоманина пей за разтуха:

– Години, години, години! –
остаре, побеле драгоманина
и премина живот по чужбина –
църкви да дигаме в равна Романия.

Носим си празни торбите на рамо
и пеят трионите с вятъра;
петлите ни срещат на ранина
и мина, замина си лятото...

... Моя майко, ти чакаш години
да се завърна с жътварите,
да стоваря големите кярове:
злато, седеф и коприна.

КЪМ ЕВРОПА

Рахитични са твоите рожби, Европа! –
В Хималаите снежни копаем ний руди
и нашия чук ще събуди
заспалите стражи на гроба Господен.

Христос ще възкръсне в нощта без сияние;
ний ще възлезем високо, високо нагоре
да зовем – за да свикаме живите хора
на простор къмто волни желания.

Ний ще тръгнем към тебе с железни икони;
ще ожънем нивята ти – орляци птици –
и с юмруци по твоите гърбици
пшеницата ний ще изроним!

Нека вият из твоите валози
вълци и бесни фъртуни –
ний ще преминем на гъсти табуни
и трупа ти с коне ще прегазим!

Твоите рожби ще хвърлят в краката ни
динамита и телени мрежи,
но ние сърцата им с нож ще прорежем
и пики над теб ще размятаме!

Тогава, ти знай, че сърцето ти
сред лега на Монблан ще застине –
и смъртта след хиляда години
над Париж ще простира ръцете си.

ВИК НА РОБИТЕ

Моите братя безбройни –
– разбойни
юнаци! –
де са те – де са душите им? –
Те заминаха рано – о, есен –
понесени с огнени знаци,
и пламенни –
пряко угари, урви
и камъни,
пряко сухи долини и сипеи,
дето майки цветя не посипаха,
дето родни сестри не заплакаха.

Те зовяха в полята на Тракия
смелоръките братя на север
и гласът им премина в стихия
над Бузлуджа и Мара-Гудия: –

– „Елате! елате! елате!
Наши братя поробени!
Не геници, не дипломати,
не свърх-върху-свърхни човеци
а ВИЕ,
които се молите
сред засух за влага и гъжд,
които догризвате черния къс
и в чутури биете сухата ръж;
вие, които

пог слънцето
стрижете мръсното руно
и по стърнищата фъртунно
събирате зрънце по зрънце;
ВИЕ, КОИТО

предете
козинови върви и навуца –
вървете! елате!

тръбете!

Ето – врана след врана се спуща
над кръстци и над сребърен сноп
и плодните ниви

залива
градоносен потоп. –
Елате! станете!

победете! –

Ний сме последните жители
на прогнилата Земна Империя
и не слушаме музика

- и не знаем мистерии,
а с бели коне прокопихме
тишината на хлебни полета
и с вили събаряме

- и гиви се спущаме
през ветровете; –
Елате!

Слънцето кърваво свету..."

.....
И заминаха те мълчаливи
в есента обкована с мъгла,
за да хвърлят спокойно стрела
в тишината на черните ниви.

Но когато изпънаха прашки,
налетяха безумни ята
и на орляци – в пусати места –
прокълваха челата юнашки...

ПРОЛЕТЕН УЖАС

Те победоха с тръстени свирки стагата -
 моя песен на ранни и странни звънци!
 Златоруното слънце в полята
 разтиря златни телци,
 с брези биволи - (ранна ми оран),
 угари черни преоравам:
 синори с синя тинтява -
 рало чемшир и жегли от босилек -
 синори с синя тинтява!

Где сте, юнаци размирни? -
 буря в полето ме свари:
 змейове свирят с кавали -
 слънцето мигом измина
 девет големи копрали!

Градоносни води ще удавят стагата -
 (моя песен на ранни и странни звънци) -
 светкавици свиха в полята
 от пламъци златни венци; -
 с кобили и бели жребци
 ранна ми оран прегазу
 бял Свети Тодор -
 юнаци -
 с кръст на гърди - - -
 Нощ се надига отголу,
 пагат разбити звезди;
 в равнините над черни бразди
 Дева Мария се моли.

МИРНИ-
РАЗМИРНИ
ГОДИНИПОЕМА
1928

*По случай десет години,
откак затихна страшният
ураган на световната
война - и по случай
новата война, която
може би ще дойде,
по-гибелна и страшна,
да разори селения и
идеали и да изрине гроба
на един умиращ свят.*

ЧАСТ ПЪРВА

СЕЛО

Село, село, пусто село!

Побеляват пастури и кучета –
жален вой разлюлява долините; –
ти отдай, село, на внуците
своя труд и жалби безименни! –

Откак си се мирно заселило,
какви не поганци са минали
и с черни пищови простреляли
твоите хиляда години. –

Застинали стари огнища,
в градините сляз и коприва;
момите чорапи разнищват
наг своите скърби горчиви.

В полята ти – мършава крава –
пасе изгладнялото лято;
мъжете за залък корав
гушат занаятите.

Кацаря гъгите извива
и свиwa леските на обръчи,
а в бърчите вино не вливат
градоносните облаци.

В обгорелите сипеи и припеци
посинява небесното грозде;
прегракнала плюй кукувицата
и пагат в лозята коса и грозда.

Змиите съскат по синори
и сврака люлее плашилата; –
дъжд ще продупчи ли крините
със своите сто хиляди шила?

Коларя провърта главината
и сетния наплат запишля; –
като спици минават годините,
погбити от суша и киша.

И никой не спира в мезданите
да викне добро или зло;
висят като черни сукмани
скръбта и теглото.

1

Тръгнал отнякъде прагядо
с ялови крави и брадва;
земя необятна и праведна,
години – сити и гладни! -

На бряг се запрял и заселил –
бели волове зажегил;
пашата буйни кагели
в руйни ливади отелила.

Село заселили – девет колиби
(ялови крави и брадва);
паднала тежка коситба
и дигнали весели сватби.

Навъдил се рог и природа:
чучур над корито чучурнал;
жените – вси богородици –
в ясли те рожби натурили.

На плет се петел ококорил,
легнала ярка на полог;
цъфнали дюли и скороши,
шъпнели хората: – Дал бог!

Ливади и ниви без синори –
синя тинтява, жълт смин;
в веграта извара и сирене,
в камините писти и млин.

В небето звънтели копрали
и слънцето – яростен палешник
небесната нива разпаряло
и падала нощ като алище.

.....

Момите огньовете наклаждали
и раждали сливите криволи:
ревали от порив и жажда
на нощта нескопените биволи.

Едно бѝ село Пригорово
горо ле, моя сестрице!
Що си му кърмила хората
с шума и бистра водица.

Балкана е къпал сърцата им
с роса и бяла вода
и блели под небесата
белорунни стага.

Тез, що въртели в усойните
топор и яростна брадва,
вкъщи се връщали радостни
при своята челяд безбройна.

Там чакат жените разчорлени:
що пръст са донесли в цървулите!
Днес минали в нивите орляци,
та цялото слънце притулили...

О, как ще се хвърлят на питата
с тия пръсти попукани!
По гърба им още се стича
охладнялата пот на ручей.

И хъркат децата на козека,
догризали рано наложника;
на всяка буза по алена роза
Сънчеца спокойно им сложил.

.....

3

Пог огнения хляб на слънцето
колиби и села се пържат
и селяните запъхтени бързат
да хвърлят в угарите зрънцето.

Прииждат щъркелите с трясък
над ниви, млаки и долини
и сред гнездата по комините
разпуква пролетния блясък.

Разтварят пазвите си булките,
целуват своите първи рожби
и вятъра под орехите
люлее шарените люлки.

Горят очите на воловете
по сините полета угарни
и птиците посред лазурите
забиват сребърни ножове.

В зелените води и вирове
се бие пролетната риба,
и за неверните си либета
овчарите с кавали свирят.

Скриптят хомотите и гъжбите
по сините полета угарни: –
цял ден над ралото и плуга
мъжете черни са презгърбени...

О, пролет! Пролет златолика
в труда на бедния ни селянин,
която прекопаваш семето
с рога на лунната мотица! -

Денът прибира слънчевото стаго
по огнената паша на небето
и глъхнат свирките в полето,
където вечерта припада.

Прибират се доволни хората
с възторжената песен на щурците
и в погледа разпаден на момците
момите пазва са разтворили.

.....
И вечерта е тиха и разкъсана,
по покриви, дувари и плетища –
небесното разринамо огнище
е с много бисери поръсено.

Гърмят котлите по гераните,
където са забравили момите,
че в огъня претпява питата
и утре ще се става рано.

По стъргите налитат агнета
и връщат се сагмалите кръстати;
спокойно чакат маторите
за есента на порив и съблазни.

А тръшкат се на старите розозки
преминалите старци от умора
и с младите лениво спорят
за старите лозя и плоските...

Ей лятото ще гоїде като пламък
да изпече ръжта и хляба ни
и ще измрат щурци и жаби,
и жегата ще пусне камъка.

4

Кавали, кавали, кавали!
по синьо море и зелено!
Ей лятото огън разпаля
над житните пътни времена.

Цъфти като сняг паламидата
по синори, сипеи и ригове,
където е пролет преминала
и в жега си хвърлила ризата.

Пронизани с бели косила
на откоси падат ливадите
и трупат момите нависяци
и шилета бляят в огради.

В кошари, колиби и мангри
веграта се пука от сирене;
децата цъфтят като ляндро
по лятната паша разтирени.

Един ли е бил и Петровден
на черната пъта и бял мъж,
когато се песен отроня
и глъхне нашир и надлъж!

В полята летят на голани
белолики моме като пуги
и златното жито на слапеи
приижда за жътва честита.

Над копните мъжете са щъркели,
чернокраки и с ризи конопени,
що из тъмната нощ са изхвъркнали
и прикацнали морни на снопите.

Ето скърцат по групи и пътища
хомоти, жегли и главини
и пука тавани и къщи
от златния плод на годината.

Прозъбят гуканите жътвата
с петало, съчка и кремък
и бабите с погледи хлътнали
край къщите сегнали гремят.

Лятната вечер пристъпва
към златните купича жито
и месецът пада изкъпан
в притаените речни корита.

.....

Тоя месец и тая вечерница,
що на Млечния път са приседнали
и окъпват лицата си бледни
в котлите, в ведрата и щерните!!

Върху черния хляб на харманите
обяждат се коня и вола
и голите нощни тополи
висят като черни сукмани.

.....

5

Пожълтяваш, септември, от скърби
и плаче в градините боба;
колко хора е лятото възгърбило,
колко нови набъбват утроби!

Тия ябълки бели и алени,
дето скачат от слънцето в бурена!
Ето хората вече търкалят
към избите старите бурета.

От лозята се връщат пъдарите
с черги, торби и бирдани,
и обливат се бъчвите стари
от новото вино пияни.

На морета е синнало зелето –
мъглите димят в планините
и бели руна и къдели
извиват далеч в равнините.

Обните налитат безжалостно
на плодно, нерого и ялово;
овчарите хвърлят нахалост
по гърба им тоягите...

Тая есен, приплогна и гърбава,
що поглежда с очите на пролет,
зачервява филизите върбови
и съблича по риза тополите.

В одаите са болни сакулите
забременели от лятото;
те ще хвърлят плода си над улея,
дето много парици се мятат.

По усойните лаят секири –
колко много е слънцето паднало! –
дълго утро спи по баирите
в пелени от мъгла до плагне.

А нощта е наметнала чулове
върху къщите ниски и криви,
които треперят от стуг
камо стари и мършави биволи.

6

В дълги пости е тръгнала Коледа
по селата скръбта да разгонва;
пред нея свети Никола
слазя бос от иконите.

С дълги ножици режат терзиите
тежки аби и тежки думии;
в дълги нощи гайтаните вият
по пазви и гащи на змии.

Ще слезе свети Йоан в реките
да кръсти родени и неродени; –
в нови грехи се гърчат момите,
гащати са всички ергени.

Сам ходи в горите овчаря,
стаго на змейно провлача
по дълги партини – чукари,
към сухи кладни и наръчи.

Не трещят по реки водениците –
черен лед прикова бреговете;
рано стават от сън годениците
и в очите им огъня свети.

По къщята е тръгнала рано
младостта да възпява света:
„Запей, бабо, като лани,
на нас весело да стане!“

Да бъдат все хубави пролети,
жълтоцветни и буренни:
як грян, висока тополя –
калпаци самурени.

Да бъде прославлено лятото,
гървото, пещта и хляба ни:
като жаби да крякат деца ни
по зелени ливади.

Да роди есента и да плъзнат
по полите ѝ ябълки;
на страните ѝ – ягоди,
сълзи от радост да мръзнат.

Що е зима дошла и разпънала
бяла черга в душите ни!
Бели гръсти да мъни –
пръсти да слага на нитата.

Ето сватбите слизат в Йордан
с варакосан босилек
и от плоските гледа бръшляна
в лицето свети Василя.

Един кум ли повежда хората
край църкви, мегдани и кръчми?
Нагуй си, гайдарьо, душата,
да пукнеш козата и пърча! -

Да станат залогните рано
от радост на въглен да гръмнат;
нощта ще си хвърля сукманя, –
преди да съмне.

Щу лято земята сме бъртали
и риза се сплу на гърба ни!
Ех, зимата с радост ни лъхва
и младост развъжда рода ни.

Да бъде миросан гнес пона –
сто сватби в кесия положи –
любов на сърцата ни хлопа –
колко си щедър, боже! –

Даряваме риза и кърпа,
в паницата рупче ти хвърляме –
златен клас да сломи сърпа
и слънце овца да замърли.

Пролетта, която ще гизне ставилата
от бентове, вади и улеи,
да сложи върху рогата на вилата
цветя на дюлята и на фасуля.

7

Едно би село Пригорово –
 горо ле, моя сестрице!
 Що си му кърмила хората
 с шума и бистра водица.

На грендва тояга зарязани,
 над дупка свредлова прочетени,
 годините падат на камъни
 по гърба на жени и мъже.

Под корите пресъхва млъзгата
 и жълтее върба над вода;
 старите баби изкълпват
 отроците в гоини вегра.

Олюляват се черните гръсти
 по платното на жълти стърнища
 и старците богу се кръстят –
 да даде бог ризи кълчищни.

Да растат и да зреят отроците,
 да кълни на Пригорово семето
 и да плъзне надолу в потоци
 през полета и ниви големи.

Да заселят села белокощи
 до море и до Дунав;
 гости със челяд да връщат –
 многобройна и буйна.

Да се върнат в Пригорово старци,
 беловласите старци на Тракия
 и невестите – яреци –
 златни пендари да тракат.

Да целунат ръцете на старите
 и да блеснат в очите им съззи;
 радост и скръб да стоварят –
 златно слънце над бързеи. –

Дай им ти, господи,
 хляб, сол и вяра!
 Буренясва ги троскот,
 побелява ги старост! –

До водите спокойни на Дунава,
 в равнините зелени на Тракия
 ще ги целуне фъртуната
 и техния труд ще оплаква.

8

Те бяха шест братя – петима
на дялба баща си поведоха,
делиха нивята с аришина,
броуха овце и говеда.

Когато се стаго размърли,
не хвърли се матор на звиска.
Стария падна в кахъри
и стомна вога не поуска.

Той склопи очи и почина
и зимата легна на гроба му;
петимата сина година
живяха сърдити и зловни.

Присяга залък на гърло
и тясна е къщата бащина;
от синор до синора – хвърлей,
а паша беглика не плаща.

Па взеха торби и триони,
поведоха челяг и кучета
и – ручей надолу подгонени –
тръгнаха път да сполучат.

Един се запъти през Тракия,
други се спусна към Дунава
и майка им горко оплака
своята челяг безумна.

Остана тя сама – с най-малкия
в Пригорово горко да чезне,
а той като свий салтамарка,
че цялото село проездя.

Вечер се връща от тъмни рудини,
перчема му – вейка стратуркова,
когато през селото мине,
момите се сбъркват над хурките.

Той носи на гяда си името
и влаче на облак навуща;
под вежди му – кладенци вино –
калпак – като мечка се спуща...

– Не хвърляй, Велико, времено
сред бащини си дворове,
че няма за тебе ергени,
че няма за тебе изгора! –

Горан е буря бурия
от наше село до ваше;
кавал му през тъмни кории
повежда сагмални на паша. —

Тъй пяха момите в Пригорово,
а горе в Зелена лудяха
ергени с ножове, с пищове
за бяла Велика — излика.

.....
Разлюляваш се, Тракия житена! —
ти разлей своите радости, Дунаве!
Напълни брегове и въз устия втичай —
като птичета идат облаци рунни.

Избояха по лъки и поречия къщи —
задиха комини на облаци;
тежко лято руното сплъстя
и трева гърбовете заобля.

От горите се спуснаха хората
да напълнят полята с страдание:
черен труд и безкрайна умора —
хляб им насущний и въздиание!

.....

9

Замряха в Пригорово глъчките
под голямата мечка стръвница;
нощта си разчупва съчките
върху селските гръвници.

Не пилеят очите на кръчмите
черно вино и жълтеница; —
от тежки години набръчкана
Горанова майка тлей — воценица.

Не прииждат абери отникъде,
нито спира зорница над двора
да се огледа в мотиките
и да разкаже за всичките хора,

как горят по гори и полета
и имат ли дом и върлина;
де плодят по света синовете ѝ
млади булки край топли камини?

Сяка нощ тя разтваря сандъците
да отреже за гроба си платно
и денят я заварва със сълзи —
за кого ли по-рано да плаче! —

Тая нощ посред двора се гръмна
и някой нагъна вратите:
пращяха плетища до съмнало –
Горан доведе Велика...

Горане, Горане – гора усойна –
в присое кавали говорят –
де има мома най-стройна,
там гарван ще свие над двори.

Ще минат години честити,
ще падне мор по земята;
жените със огнени писти
ще плъзнат на рој по селата. –

Горан и Велика живяха –
дариха целувка на старата –
в очите ѝ свежи огряха –
радостта в старост я свари.

Велика приседна до нишелки,
наведе платна и гумици;
Горан с кавала нанищя:
– По море плават две гемуи. –

Премина зима и лятото
по мандри цедилки навърза,
към слънцето риба се мята
по сините бързеи.

11

Разлюляваш се, Тракия житена!
 Ти разлей своите радости, Дунаве!
 Напълни брегове и въз устия втичай
 като птичета угат облаци рунни.

Много слънце затопли долините –
 по глогини напълнаха славеи
 и нависна плода на годините
 по поля, по нивя и гъбрави.

Много труд надделе на воишките
 и поприщи врата на добитъка;
 като свещи горят топоришките
 на свещника на мотиуките.

Тиха радост напълни селата
 и спи при вълка кучето;
 звезда огрява челата
 на старци и внуци.

От Пригорово чак до Дунава
 и кръстом през Тракия житена
 в своя лик пълнолумен
 възхожда питаата.

12

Те бяха петима – пет братя
 в Пригорово писти донесоха,
 месени в Добруджа, печени в Тракия –
 в пещите на лято и есен.

Те гождоха да сложат босилек
 върху гроба на майка си мила,
 за нейните дни и усилия,
 що над люлки е минала.

Доведоха булки и челяг
 с бели зъби и бузи;
 като язънца гледат –
 чернокоси и руси.

Сблизиха на помен душите си –
 Горан и Велика иглики,
 разчупиха белите писти
 за бог да прости мъченика.

В очите им греят светулки,
 като елмази на пръстен;
 гъстите витки на булките
 стигат до кръста.

Хапнаха залък и жито
за бог да прости и наздраве -
доцат все дни честити:
слънцето в ниви ще газу.

В Пригорово екнаха тъпани
и гайда в мездани разказва;
от лунната вечер окъпани,
зреят пендари по пазви.

Горан и Велика поведоха
през селото зло и добро:
вси братя, и булки, и челяг
навързаха китно хоро.

Люляха се булки и зълви,
челяг набъбва на купчини -
сиви и бели гълъби -
с бели зъби на рупчета. -

.....
Луната се спусна в горите
и падна над селото мрак;
в хорото, на гъжба превит,
един застана с огромен калпак:

- Я слушайте, хора и селяни,
с бели навуца и черни калпаци!
Да се спрат всички веселия -
обявява се Мобилизация. -

.....
Замряха в Пригорово глъчките
под голямата мечка стръвница;
нощта си разчупва съчките
върху селските дръвници...

ЧАСТ ВТОРА

ВОЙНА

Ти точиш ножове и готвиш сухари,
о, народ! О, човечество!
несъблечени
спят старите генерали;
ден и нощ арсеналите
цвелят -
жадни кобили -
ден и нощ -
колко дим над комините!
колко вик! - да бъдем свободни!
Да живее мира на народите! -
Как славно се ний бихме!
Бризентно време!
Та смърт ли бе то
или поема? -

1

Те вървяха нагоре безволни,
по леглото на тъмна река,
и с кроткия поглед на вола
отпущаха слаба ръка.

На гърба им надути и страшни,
като мечки през гъжг и мъгла,
платнища и раници прашни,
надигаха сиви тела.

По пътя тъй много крещяха
колелета, главини и спици,
годето на върха се спряха
и заеха позиция.

* * *

– Какви сме ние чудовища –
човекомаймунни! –
ядем кал и на саза
опъваме струна.

Ушите си чистим с нокти;
в огъня хвърляме жълъг
и вардим – вторачени котки
на покрив за гълъби.

Та глад ли света ще събори? –
и под сняг жито се ражда!
Ще имаме месо от хора
– за глад – и кръв за жажда...

Сега сушете цървулите
и спете спокойно в платнищата;
студеният вятър ще брули
и ще раздухва огнището.

–Ти там, що хъркаш,
врачувай в огъня с клечка!
жена ти през село ще хвърка,
да кацне като юрдечка.

–Ех, празни приказки брътвиш!...
кацнал комаря на рог...
Утре – я живи, я мъртви –
спете! гобър е бог! – – –

*

Ти жив ли си, господин?! –
мъжете с пълни бъклицы
тръгнаха на гости
към пъкъла!

Нивята обраснаха с троском;
жените бият бедра
и кравите с пълни бозки
реват за бедра.

Бабите слагат пред попа
за помен петак и жито;
Свети дух ще похлопа
и ще им вземе душиите.

Няма кой гроб да изрине
и на възлен да тури тамян...
Децата с празните крини
играят на барабан...

Ти жив ли си, господи?
мъжете с пълни бъклицы
заминаха на гости
в пъкъла!

Те ще се върнат тъй злобни,
без любов и без слава,
и ще бият жените в утробите
заченали от лукаваго.

Тръгна Горан през гора баница:
Будин ли града ще види? –
войници с пушки и раници
тръгнаха право към зимата.

Вятъра бие в комини и покриви,
вятъра свири във легени копия: –
няма зов, – няма милост господня
над тия поля хлебородни,

дето жънеха бедните селяни!
Ралото гние сред угари: –
в угари черни несеяни
свети ръждата на плуга.

По калните пътища лаят
коня, човека и дявола:
своята легена пазва
мъглата разкрива на явора.

И възват се черните вършини
скършени в ужас и гибел;
хора бръмчат като стършел –
вола върви и преживя.

Горан, презърбен и скърбен –
окалена мечка – пристъпва;
очите му – вировете – къпят
спомени светли и скъпи.

Да би се зората разпукнала,
да бликне огромното слънце –
в ливади и ниви да хукне –
да сгрее тревата и зрънцето.

Да биха се майки запътили
след нас из село да писнат –
реките, зли и размътени,
лицата ни с ужас да плискат.

Запей, Горане, нежалостно: –
в скърби бащите ни минали –
и майките горко ридали
в зли и размирни години! –

3

Тоя гъжд и тая мъгла! –
Прогниха ни костите! –
И няма господ
да вдигне земята с игла!

Защо сме препасали ремъци
и лежим на празен корем? –
Кого с нож ще дерем,
кого с кремъци?

Защо сме тъй озъбени
и зли като кучета? –
О, тъй ни научиха:
да ги колим като гъби.

Ний имаме цар и отечество:
живота ни – хе, суета! –
ще го сложим нейде в нощта,
макар не царски облечени! –

Ако ние сме българи:
трудолюбив и пестелив народ
групи са мечи приплог, –
ний огън за тях ще бълваме

Жените ще хванем през кръста,
децата ще хвърлим на нож
и на брачното ложе
ще сложим кървави пръсти:

Напред на нож! —

4

Там долу в долините,
дето никнат върби и орехи,
от незнайни години
живеят бедни хора.

Колко мотики са те преломили,
колко на жалост с кавали са свирели
и по млаки и росни могили
събирали хляб и сирене!

Към селата им орги се спущат
посинелите орги свирепи,
да им вземат навуцата
и вехтите грехи.

Та има ли милост човешка
в гърлата на тежки оръдия,
пронизали с поглед мъртвешки
полята на светлото бъдеще?

Забравете, деца, любовта си! —
В тия дни на жестока омраза
всеки селянин нож е препасал
и с цървулите кърви ще гази!

5

Ех, ти равно равнине – Загоре –
до високи, сини планини,
дето жънат старци и жени
и целуват стомните в умора!

По пригоре, урви и рътлини
пасе млад Горан сазмали
с тънки свирки и кавали!
Ех, години, млади ми години!

Ширна божия земя – обширна!
Над полята с прекласило жито
слънцето замеся бяла пита.
Вий години, мирни и размирни!

Пушка пукна в тилилейско горе:
тръгнаха орачи и овчари;
запустяха мандри, положари; –
де отивате, о, бедни хора?

Буря ли селата ви разгруска? –
Къщите ви зият в тъмнините
и с отпуснати ръце жените
плачат под нозете на Исуса.

6

А галеч, зад чукари навъсени,
своя гняв агът разтвори
и огън запали просторите,
и падна небето разкъсано.

По реки бързотечни, под мостове,
като плавен плават обози
и в самия мозък на костите
гвоздеи забиwa угрозата.

Планините галечни се сгърчиха –
вол падна в дълбоки блата
и в страшния вой на нощта
гори прекършиха вършини.

Нито слънце огре, ни звезда –
тежък дим приближи кръгозора;
прореваха говеда и хора
по долини и сини бърда.

Прорева мечка в усойте –
в юголи простена нощта
и – ураган над света –
понесе се страшния вой.

По главата на цяло човечество
удари горещо желязо – :
всяка чиста душа е прорязана
с измамното слово: Отечество!

(Де хвърлят змиите кожи?
Де гризе конощрена корени?
Кой разгаде земята божия
и пръсна по нея хората? –)

Бълват огньове топовете:
рождество на велики империи: –
натежава кръз земната сфера
песента на поповете.

Царете забиват по глобуса
знамена и иглици.
(Хамбарите пукал от трици,
торбите от лобода.) – – –

В разорените селища тръпнат
жени повалени, разпасани:
негър кръстосва расите
с любов на пълни шъпи.

Войници бягат в образи и
смъртта коси по бруствери –
земята разгрусва,
горите прегазва.

Като слатци угам обози –
– да се хвърлят по седем вериги
– до зори на върха да пристигнем
– в бой грозен! –

И тръгват безумните хора
с ямурлуци и голи ножове –
и злобни огньове
раздират простора.

Желязо гъбравите кърти;
(тръба отбой не зове)
и невидим ковач кове
над урвите огнени пърти.

Един пронизан в корема
раздира си ризата,
друг език прегризва
и гъх поема. –

Ръце, крака и мозък
в залп на жестоки оръдия! –
.....

Проклета, проклета да бъде
тая световна угроза!

7

Горане! Горане! – бук ще развие –
кой ще помами бели звънчари? –
Старците пият люта ракия,
бабите станаха млади овчари.

Нишка запригат с вехто вретено,
в петък затягат клюпа на възел
и падат от скръб на колене,
и плачат над стария къжел.

*

Горан се спусна с полка на бой
човешки сърца да мушка;
ех, опустяла пушка –
тежки куршуми на пояс!

Кой ме от стаго отлъчи,
с нож и пищови накичи? –
Стагото аз си обичам,
стагото с белия пръч...

Сам да премина ливадите –
роса кафтара да ръси
и по Балкана навъсен
мъглите да трупат грамади.

Да слеза във село – да свърна
по пусти мегдани и пътища; –
пред старата порта на къщата
Велика да ме прегърне.

Да плувне месец по кърища,
вкъщи сребро да поръси
и белите менци да лъснат –
бяла радост в кахърите.

*

В страшния огън на боя
Горан си пушката хвърли
и бавно назад се повърна
през самогивски усой.

Сам ще си пази кошарите,
с меден кабал ще извива:
– Направи Стоян кола шарени,
запегна брези биволи... –

8

В едно село – по други земи,
от огнена буря пометено,
дето плачеха черни жени
и цвилеха гладни коне,

Горана говедоха вързан
военния съд да го съди;
в душата му като бързеи
налиташе черно бъгаще.

– Горан от Пригорово! – Ааз госп...
– Ти колко годишен си? – женен...
– Женен... с къща и пасбище –
(... безлец ... семейно положение)

.....

В разкритата плевня на Воево
(генерал и петима майори),
прочетоха пред часовите
присъдата, изложена по-голу: –

Горан от Пригорово,
овчар по произхождение,
без разрешение
хвърлил пушка в тръните
и се върнал на село,
където, начело – – –

Впоследствие
следствие –
да бъде тоя селянин
застрелян!

9

В безлюдната степ на Куманово,
 залегена от зима,
 скована от студ,
 трима
 войника дълбаха със щикове
 и с друг
 изринаха яма;
 двама
 донесоха кол
 и там го побиха;
 в редове войски затълпиха;
 забиха тръби:
 прореваха говеда –
 през голите ниви повеодоха
 един огромен мъж –
 с набуца и цървули –
 завързан
 с черен плат прибулен...
 – Завържете го там на кола
 да не би да избяга!
 Затягайте здраво!
 Махнете парцала – да гледа!
 – Господин ге...
 – Говедо!...
 Един пристъпи и гръмна парцала:
 в 10 рота някой извика:
 Горан Овчаря!

10

Студеният вятър тъй пърли
 ушите и бузите
 и мъка засяда на всяко гърло –
 поп патрахил нахлузи.
 – Братко, во име Христово,
 покаяние богу въздай! – Осанна!
 Капернаум помътен изново –
 Бог повелител в полебрани. –
 – Господу богу помолимся
 за тия, които загиват
 в открити морета, в юголи
 и жънат господнята нива!
 – За тия, които прежалят
 полородство, колиби и къщи
 и вземат хладни ханджари
 и ножа прегръщат! –
 Погледни небесата сковани! –
 Бог да въздигне душата ти,
 да простиш в полебрани
 джелатите!...

Горан стоеше огромен
над гроба си с кървава устна
и като в спомен
глава отпусна...

Вятъра свири тъй злобно!...
Куришуми гибелно писнаха:
Горан на кола увисна
и падна във гроба...

В залегената степ на Куманово,
върху гроба – на лобната пръст –
попа кацна като врана
с патрахил и кръст...

Един ли е гроб изровен
на твоя лоб, земя! –
В бурени плюе отрова
люта змия.

Години минават безбройни
с плугове в твоите негра
и кирка ще удря в железни ребра
по поля и усойни.

Кой поет песни ще брътви
за тихи крайбрежия?
Върху телени мрежи
пицят душите на мъртвите.

Дайте ми капка вода да пия,
буйни и мътни реки! –
Не е вода тунджалия,
а кърви по равни лъки.

Биха се черни и бели
с бомби, фугаси и мина
и в черни, злочерни години
жените с черни къдели
рудаха
и пяха:

– Ний прегохме вълна и козина,
изпрегохме сребърна прежда
и чакаме в тиха надежда
да дойде той с здравец и рози.

Тъкахме и бехме ний весели –
изпрегохме вече конопа,
но той не дойде – не похлопа
и уде пак лято и есен.

А майка ни дупли сукманите
и плаче за татка – нарежда,
как хранела много надежда,
но той си заминал тъй рано!...

Ний прегохме вълна и козина
и имаме гари стокръстни,
но никой не идва за пръстен
и никой не идва със рози!...

12

Четири черни години
биха с желязо плещите ни – :
О, пред коя ли Родина
дигнахме меч за защита? –
Нашите майки са в траурни кърпи:
кой ще ги в есен прегърне? –
Лятото гасне в класа и сърпа
и рони златното зърно.

Хляба ни месят
от слама и трици;
цървуля изнизваме с лико:
– ний сме безлики,
– прости войници,
събрани от диви паланки,
от сиви колиби: –
гълбаем,
пробиваме:
хвърляме пръст на гърба си:
бият ни зли англофренци, арапи –
не кесаджи с ятагани
и боздугани,
а с кавалерия
и артилерия –
барррр –
рр – барабанно!
хиляда в секунда:

от сто километра с греднаути:
и ние сме гладни –
кални – окаяни;
нямаме утро
и нямаме плагне:
кой ни пожали в пожарите?

А н т а н т а! –

Дълбокият тил е сухарен –
изпечен гъон – спекуланта:
войната го в джеба удари
с вагони и златни пломби;
житото дават за бомби;
хляба допичат на слънце
– хляба –
събиран зрънце по зрънце. –
Ставай, другарю, войник!
Земята облизва месеца
с кървав език!
Празна раница
пази ли граница?
Добрия – лош!
Назад без нож!

Проклинаме грубата сила,
пий – звяр и войник;
не щем меда със жило –
в земята забиваме щик.
Земята е наше отечество; –
род не развъжда гнес Крали Марко,
а бога на нов прегтеча
с чук и паламарка!
Хвърлете вий, българи, ножа! –
ботуша изгаря на огнено стреме!
Няма предателство,
ни вероломство! –
има измама във времето...
И тръгна разбитото войнство
на север по сухи подножия,
златен петак да положи
в леглото на ново потомство.

13

Да се помни разгромната песен на Варгара,
моя майко – ти сладкогумнице, –
когато се сринаха бели гваргеи
от планини по бели грумища.

Когато ний – диви българи –
оседлахме коне на Разлога
и тръгнахме пеш и презгърбени,
без страх и без вяра във бога.

Когато край граг София –
ге стърчи черно бесило –
замлъкна последния грохот
и пагнаха рогните сили...

Да се помни скръбта на народа ни,
оголял, изтерзан и разкъсан,
когато в полята безплодни
се върна той зъл и навъсен.

Когато се спуснаха яростни конници
и сабли въртяха три пълнолуния,
и грабиха, клаха и гониха,
и с кърви обагриха Дунава.

АНТОЛОГИЯ

1917–1944

РОДИНА

На тъмен кръстопът – към гибел или слава
гнес твойт дух причаква властница съдба;
и твойта скръб нечува сила ми вселява,
и твойт стон зове ме в крайната борба.

Теб, първа майка, гнет вековен преживяла,
отгадох аз на младост първата любов;
по теб една душа ми във болеж е бдяла,
разбудена през всеки миг от твой зов.

На трънест кръстопът – към гибел или слава,
теб люшкат гнес без жал стихийни ветрове,
но знай, че тук последният ти час е слава,
защото си родила верни синове!...

ВОДИ, ДЕТЕ!

Води, дете! Ей черна угар чака,
не спирай се, недей горчиво плака!
Недей, че майчино сърце се трови
при бегла мисъл по далечен край,
де татко ти разбива днес окови,
несретник, де безропотно страдай!...

Води, дете! Ей черна угар чака,
не спирай се, че веч приижда мрака!
... А трепетно заби в далеч камбана –
печален стон прокъна зад гори.
И майката се вгледа към Балкана,
де тъмен облак върхове покри.

В гърди туптящи морен дух застина,
тя болно трепна, мисъл зла премина: –
Далечен край, железен гъжд припада,
един след друг политат трупове...
– „О, боже, спри, о, мисъл тъй злорада,
далеч върви със луди ветрове!“ –

Дете, я спирай, чуй камбана бие,
а в тъмното поле сме само ние!...
И тъжно звън далече се разнася –
за утре в храм молитва мой весту;
молитва странна глуха шир оглася,
и бавно стъпват властни тъмноти.

СТАНИ, ГЕРОЮ!

Стани, герою, стара майка чака
и в сън прокуден мисли все за тебе!
Стани, че сетня сълза тя изплака
и в тежка скръб за теб ще се погребее!

Стани, послушай как девойки пеят
за твоя подвиг на борба велика,
и как без дух балканите немеят,
разбрали сякаш на скръбта езика!

Но ти не чуваш! – С бурен е покрита,
с разлистен бурен, вечната ти стряха.
И там над теб смъртта все още скита,
и меч победен вихрено се маха.

Но до ще ден. – Ще гойде там робиня
и гроб безкръстен с сълзи ще полее,
и плачуща над твоя дом – светиня
при изгрев тя цветя ще да насее.

Тогаз, герою, в мисъл уморена –
на хиляден народ ще си кумира, –
за теб ще пей сестрица натъжена,
за теб ще шепне паметно зефира.

НА РОДИНАТА

96

ЛАМАР

От първи дни на тежка изнемога
аз пленник съм на твоята тъга
и ти си, майко, моята тревога –
аз слаб съм да те отрека сега,
защото, знам, гушата ми без тебе
ще бъде храм на зрач и пустота,
и в твой край ведно ще се погребем
за мене най-великата мечта.

Затуй аз тръпна болен във тревога,
към твой кръст ръце с любов поднел.
Но, майко скъпа, аз гали ще мога
да те дочакам, мощна кат орел,
или – неволник – в път ще те оставя
несмогнала до златни висоти? –
От първи дни на громката ти слава
все тъй ме мъка зарад теб гнети!

ЛИСТИ КАПАТ

97

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Листи капят – есен ги порони
като сълзи с ненадейна злоба; –
над безлюдя стряха черни клони
виснат като черната прокоба.

Двор пустинен бурени преплита –
тъмен знак на скърби и неволи, –
а сред двори сама майка скита
и сред двори болно тя се моли. –

В плачуц ден горчила се изпиха,
плачуц ден теглата ѝ разбуди –
властен зов кога тръби извиха
и от дом едничек син прокуди.

И през плач тя дига морни взори,
син зове, загледана в мъглите;
но безлюди глъхнат пуси двори
и мълчат притворени вратите...

Сняг посипа... Сребробели грани,
бук навежда в глъхнали усойни.
И разказва с околните врани
за делата на безсънни войни.

А под бука гроб и кръст белее –
гроб след боя що другар изрина.
И на кръста славата чернее: –
„Той умря за своята родина...”

Сняг посипа. – Шепнат бели клони,
сякаш шепнат някаква надежда...
Но къде е? – майка сълзи рони
и през сълзи все навън поглежда.

УТРО

Утрото на пир ни кани,
малка, хубава мечта!
Бият празнични камбани,
виж, отхожда си нощта!

Над горите и полята
гаснат сетните тъми
и в милувки по листата
бледа светлина ръми...

Ти си нежна кат зефура,
ти си милваща вълна. –
Твоята девствена порфира
е лъчи и светлина...

Утрото на пир ни кани,
малка, хубава мечта! –
Бият празнични камбани,
виж, отхожда си нощта!

По цветята оросени
греят хиляди слънца,
сякаш погледи замени
на залюбени деца...

ПЪТ

100

ЛАМАР

Аз нося черното проклятие
на своя омагьосан ден
и, като гибелни обятия,
грехът разтворен е пред мен.

Над първата любов загаснала,
високо с тягостна снага,
като столетник е израснала
в закана моята тъга.

И с светлите мечти, загубени, —
в часа на тежки изпитни,
аз любя всички невъзлюбени
и всички паднали жени.

Край пътя ме зоват посърнали
цветята на забравен блян,
но мене горко са прегърнали
заблудите на лиха свян...

Самин, с мечти без ек загубени,
венчан с оголени венци,
аз любя всички невъзлюбени
и всички живи мъртъвци.

* * *

*О, призрци в нощта,
бездомни мои братя!*
Николай Лилев

101

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Когато печалния ден ме събужда
с потоци от пламнала мед и от злато,
той иде с великия ужас: Защо!
И носи в купежа си черната нужда.

Аз тръгвам целунат от студ и безверие
сред бедните братя и бледни сестри,
и виждам в очите им мъртви зари —
о, мъртвия блясък на всяка материя!

Те пълнят огромните градски площади:
те пълнят — вълните на черния труг —
и техния подвиг е нивга нечут,
и тяхната радост безброя не щади.

В лъчите на сетното дневно сияние
те тръгват отново — покорни тълпи,
и в техния подвиг живота кипи,
но скръбен и пълен с велико страдание...

Когато нощта уморена се спусне
и маъкне в тъмните железния град, —
О, колко ли майки пред вечния Глад
целуват децата си в хладните устни!

Душата ти е храм: свещена и готова
да се разтвори в горестна молитва: –
душата ти в упорен труд изпитва
и земния нектар, и земната отрова.

Свещената зора, когато те извика,
генят, когато твоя сън разбули,
пръстът е хладна в прашните цървули
и твоя лик гори в стоманена мотика.

Сребристата роса бележи твоите гури,
студена пръст до заник те поглъща –
към заник – твоята вяра е могъща.

О, щастие на търнокопи и секири! –
Сред хаоса на помисли велики
ний идем възгордени, но безлики...

ЗИМА

Посиняват от криза пазарите
и спи при картофа доматиът;
бедността от фасул и попара
ще ни сложи в ковчега на март.

Под полите на зимата пълнят
търговеца, господ и просека
и гървата са много по-скъпи
от тамяна и восъка.

Натежават вагонните призраци
от цвекло и фураж за добитъка
и летят през полята на Мизия
към града пожълтял и вдобичен.

Фабричните свирки събуждат
геня, който гладен замръква –
и нощта се събужда по нужда
заг парламента и черквата.

В кварталите, гето се тръшка
свинята на хорската бедност,
само за къс от насъщния
настава шум и безреגיע.

Колко много стражари ботушат
глад, бедността и скандала,
а лято ще хвърли пак суша
върху гроба ни за покривало.

ПРОЛЕТ

104

ЛАМАР

Пролетта щом нашия тремпета
върху дряна, салкъма и глога,
магарето хвърля петала.
от възторг пред делата на бога.

По ливадите никне копитник
и орелът надолу се спуща;
жабите скачат в най-плиткото,
в просинаците плюе гуцера.

Събличат си змиите кожата
срещу месеца и слънчогледа
и плъзват пак хората божи
от труд и от мъка въгледени.

Над света се е тръшнала грижата,
и писне ли в облаци канека –
светкавици с огън пронизват
добитък, пладница и камъни.

Един старец е седнал пред къщата
с бели мустаци и скръбни очи;
отдолу децата на куп се завръщат
с гървени копия, сабли и обръчи.

105

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Те ще потънат в ливадите къдрави,
под фабричния свод ще се сгърбят
и пак старата мъдрост
в живота ще пусне търбух.

Завръща се стария глад по селата,
градовете димят от вълнение
и хората виждат посред небесата:
една звезда се облива в червено.

Някой цар ще си хвърли короната –
пролетта пак ще отмине,
гребни сълзи поронила
в скута на своята година.

Тогава ще гоиде пак лятото,
да пожънат нивята си хората,
и над света като блясък
един сърп ще прореже простора.

ЛЯТО

106

ЛАМАР

Завършихме живота си без пролет –
стърнища загорели са душите ни,
и слънцето, изпекло вече пшата,
суши греновината и картофа.

А ний очаквахме над градовете
да гръмне нова революция
и робските ни порти да отключат
стозвучните и тучни ветрове.

Но лятото заседна на мангал
и съхнат сълзите му чисти,
в които виждат символистите
една любов, потънала в печал.

А ний стоим и чакаме да гойде
оная страшната и гибелна,
която ще ни назове поименно
нощта с пищови да пребродим.

Защото не остана вече мисъл,
ни ябълка узре от жегата,
да можем в моя свят да се зажеглим
покорни хора и раби описани.

Защото ний сме вече люшнати
в погема на бунтовното човечество
и чуваме как иде отдалече
една неспирна революция.

ЕСЕН

107

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Тогава слънцето ще стане бяло,
обрулено от северния вятър,
и като зелка ще расте луната
на сивото небесно огледало.

В градините на любовта ни прежна
ще падне жълда на груго време
и ний ще тръгнем с сабли да берем
овошките на вечната метежност.

Ще хвърлим нежните си гуми вкъщи
да топят пръсти и нозе на печката,
а ний ще ревнем по горите мечешки
да чуе свободата колко сме могъщи.

Когато спрем до шумните водораздели
да сложим своите кости мъченически,
нощта на тая есен пак ще ни окичи
с звездите си през облаци къделени.

Тогава ний ще отпътуваме нататък,
да срещнем своите близки селяни,
напуснали разбитите селения
и тръгнали на бунт като стихуен вятър.

И с първата ни среща в тая сетна есен,
когато падат слънчогледите в полята –
ще се раздвижат градовете и селата
под знака на една бунтовна песен.

И тя ще освети последната ни воля –
да хвърлим пръст на земните властители
и върху гроба им да люшнат ветровете
един живот, по-бял и прав като топола.

НАЛЕВО

Доволно спяхме в сламата и вярата! –
един книжовен пасторал е мъдрил
челата ни, набръчкани от старост,
и черепите ни със бели къдрици.

Сега не са години за молебствия
и восъчната свещ е загасена:
над градовете, с черен дим молепсани,
звъни гуха на радио-антената.

Защо да мислим, че сме същите деца,
с разбити носове и още горди,
когато файтонджията лети сърцат
с железните коне на Хенри Форд? –

Когато над света спокойно цвият
хиляда конски сили в аероплан
и по градините с свещен босилек,
минава танка като великан?

А бащините ни земи се свършиха;
от село слизаме към градовете
и в масите утрудени прекършваме
един живот измъчен в вековете.

Дотук сме стигнали на ръченица,
прегърнати от селската игулия,
но вече в кръчмата и воденицата
гърми джаз-банд на тъпани и зилове.

Защо да мислим, че ще се завърне
оная тишина и златния ни лев,
когато глад ще ни притиска гърлото
и ний ще трябва да вървим наляво!

ПОЗДРАВ

За последен път ще ви погледна,
мои скъпи книги, все подвързани
и ще викна от прозореца си блеген:
Чакам ви, другари – хайде, бързайте!

Мъдростта на всички философи
нека спи спокойно в етажерките,
ний с една неизблена любов
ще напълним кожата на звера.

Да разпънем над града душите си!
Бойни стъпки дайте по паважа! –
Идаг като облаци тълпите,
градоносни гуми да им кажем.

Предоволно грахмe кожите
на доктрини и на максими –
гнес реве едно безбожие
и надува волята на масите.

Като зърно пада в тях човека
и кълни един живот по-ведър,
който в нивите върви полека
от деца и ягнета поведен.

Ако жертвата ни бъде твърде скъпа
и денят ни сvari трупове,
нека живите да бъдат тълпи
пред кръвта ни, зачервила утрото.

Други там ще гойдат да ни вземат,
без носилки, зли и настървени –
а в живота ще расте поемата
на едно велико стълкновение.

БИТИЕ

Ний се родихме по вятъра,
вятър обрули душите ни;
ядохме трескот и лобода,
нямаше звън и мелодия
в бора,
в гъба,
в ветровете,
както разпращяха после поетите.

Всичко бе сухо и жилаво,
всичко реवेशе:
подвиг,
усилие,
работа!

Една подлога е нужна!
Един оглушителен рев
над гората и брадвата! –

Ако някой замръкнеше
да види луната в небето,
не бе то
селска игулия,
не бяха звездите елмази:
буйната кръв на гедите ни
в стомаха ни яростно лазеше.

Слязохме голу,
 видехме живота,
 споен с железата на бремето:
 скот подир скот,
 посинели и бременни, –
 своите подлоги разточили
 в парка и банята,
 в кухия гръб на паважа: –
 което бе важно

една Икономична Гостилница
 с розбив и бамя,
 надуваше нашия бунт,
 залюляваше нашата младост
 сапунена;

един стар панталон
 и много другари измъчени
 в странни канони
 и максими:
 стар анархист,
 марксиста изпраскани,
 гвама добряци –
 подпухнали комарджии
 с тънки шици –
 то бяхме творци на живота си:
 всеки говореше

АЗ!

Цигари купувахме голу
 от ъгъла;
 пиехме ром при Бохора:
 мой скотски живя,
 бе хитър,
 и в своята кесия
 изсипа живота ни
 с литъра на вересията.

А после заминахме
 всеки да гури
 с брадва ли, с лира ли
 един чер занаят,
 една суха заплама –
 напукан хляб!

Когато застанах
 в площадите каменни,
 когато подирях другари
 и близки,
 нощта бе низка и рогова,
 в нощта не застана той,
 Бог,
 закрилникът:
 гоиде хазяйката
 с огромен дурник и
 малки очи,
 говеде си внучето

Не е меча винтовка
и маузер,
не са дните ни ланските:
милиони ще дойдат от Азия
по наш европейски уанстен.

И ще пръснат стените на Кремъл
своите години към запад,
да завършат поемата
на пролетариата.

МОЛИТВА.

Ако ти не беше мъдър по природа
да прощаваш всички мерзости и грешки,
нямаше да те изпишат във синода
и на куполата в „Александър Невски“.

Твоите раби господни са ти верни:
гъдуларя те възнася с химни на пиано:
попът, който биеше вечернята,
ходи стриган, в светски одяния.

Старият лухварин има нова банка,
живописецът на твоя образ мъдър
върху голия му череп в светлосянка
слага щедростта в лъжливи кърпици.

Символистите живеят по тавани –
да са близо до смиренieto твое,
та душите им все тъй да си останат
с белината на свещите лоени.

Селянинът, който кърти буците
и не взема сламка в сушавото лято,
твърдо вярва в твоите задушници,
пред олтарите разкрил обятия.

А богатите са дигнали към тебе
и ръце, и погледи замрежени
и в покоите си свилени ожгребват
радостта на твоята велика нежност.

Само аз съм, господи! – и всуе!
Долу, много долу съм върху земята
и греша, греша, че някога те псувам:
за да ми простиш, заплювам те в сурата.

След година ще се спусне като облаци
вдъхновен и богър пролетариата –
да разкъса твоите лъжливи образи
и да пръсне групите ти срещу вятъра.

МАЙ

Доволно сме пели за май и за розите!
Нека май да присегне по голо в лехите,
да затопли пръстта и леглото на гроздето
и в кръвта на Марица да спусне очи!

Нам е нужен един разрушителен май,
който свлича по пасбища торфа и шумата,
който хвърля в полята безкрайни
милиони пчели като куршуми.

Нам е нужен един напоителен май,
който рони брега и напълва коритата
и с серкмето на слънцето гони бозайника,
позлатен от росата на всички гори.

Нам е нужен един оглушителен май,
който иде в града, подкован от метежи,
и събужда коларите в всички покрайнини,
и тръби в водостоците своята нежност.

Нам е нужен един вдъхновителен май –
да напълни площадите с гвардеи
и да плиснат вълните на масите
своите гребени чак до мансаргите.

Оня май, който някога беше лазурен
и полъхваше страст на девиците в косъма,
нека клекне в априлските бурени,
да зарадва врабеца и коса.

Ние искаме новия май на размаха:
железен, стоманен, бетоноармиран:
не да цъфне в домашния кът като грах,
а да пукне над валози и поля ширни.

Да разгвозди жегъла и пишлека,
да залости юзини и фабрики,
за да спре занаят и промишленост –
и тоя май на победната храброст.

За да видят попове, царе и желати,
че през май ще издъхне светата поезия,
и отгону пълзи като пламъци класата –
да напълни живота със своите железници.

ЛЮБОВ

Аз не съм гошъл да ти разказвам приказки,
на гърдите ми не свети никакъв медал,
любовта ми зрее върху криковете
на една целувка тъпа и тумкалена.

Някога аз вярвах в сънища и вдъхновения –
под крилата ми бръмчаха водениците;
на тора на селското ми въображение
снасяха яйца от нежност райски птици.

Но когато тръгнах с пълните торби на гяга
да продам на младостта си едрите картофи,
сред пазаря, почернели като хляба си,
ме посрещнаха децата на бунтовна София.

Ний ревахме по митинги и събрания,
грахме максими в покрайнините на града
и в надеждите ни, и в страданията
расна вярата в една могъща свобода.

Ето ме сега, излял годините Христови,
с дълго житие на седем полицейски листа,
плюя на морала ви, патрици и попове,
аз – гругар и печатар, поет и анархист!

ДЕЦА

124

ЛАМАР

1

Връщам ти сиянието златно,
плюя ти на всички радости –
слънце, побеляло като платно
в туй небе стугено и безжалостно!

Майка ни погребя свигна рожба
и за музиканта се ожени;
той изпива и последния си грош
и се връща тъмен като слезен.

Контрабаса му лежи на пода,
като старец, който ще изгъхне;
на корема му се топли котката
и прече с вретеното на мъката.

Утре заран ще ни дигне гостенин –
влязъл и преседнал на гърлата ни
бедността вратите ще залости
и над нас ще си протегне лапите...

Старият приятел на баща ни
някога ще мине да ни види
и се чува тъпото ридание
в гърлото на майка ни обигена.

Вечер падне ли над улицата,
ний броим звездите през прозореца,
а нощта намята тъмно було
над смеха и глъчките на хората.

125

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

2

Спете гущери под каменната мъдрост
на годините, набъбнали за жертва,
през които преминават като мъртви
старците, жените и децата къдрави.

Няма челяд да поникне в избите,
задушени и задръстени от облаци,
нито в улиците ще подскочи обръч
да строши стъклата на комшиите.

Като старци тръгват, сухи и заключени,
малките деца към фурни и бакалници
и се връщат в избите разплакани,
и на праговете клякат като кучета.

Вечер майките пристигат пожълтели,
в гърлото им тежкия живот горчи,
и не виждат радостта в очите
на децата си от вчера изгладнели.

И ще раснат те в тъга заключени,
ще се спуснат към фабричните утробы,
и животът ще ги тръсне в гробищата
със своята каруца кучешка.

РАЗБОЙНИК

126

ЛАМАР

И някой ден, когато писне вятъра
да хвърли керванджиите в Дери-Магаре,
по проходи, колиби и села
един разбойник своето злато ще стовари.

На белия катър на пролетта
ще спре сред нивите като калугер
и своите групи ще разкъса там,
и гол ще тръгне към града на лугите.

По гарите ще паднат всички семафори,
в бюфетите ще ревне Боримечката,
да тръгне цял един народ поробен
по валози, гъбрави и поречия.

Там стария разбойник ще го срещне,
ще хвърли в камъните своята участ,
и в погледа му подвигата ще блесне
на целия народ в една лъжа заключен.

Тогава той ще му разкрие пътя
към градове, юзини и към гарци,
където насновава своя вятък
един стомилионен пролетарий...

БОЖЕСТВА

127

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Да свалям божествата на всички религии –
Мохамед или Буда, Христос от мушамите!
Да повярваме в себе си – не в висините,
които закриват затворите и веригите!

От църковните куполи бог призовава в небето
душите на грешни и праведни да се смирят.
Гърбовете на голи мъже в мините светят,
геца и жени по световните групи пълзят.

Една древна магия сварява в гърнето
си остарелите истини и философии:
как всеки би благоденствувал с плета си,
как би убил брата си за картоф.

А Христос, ограден с босилек и згравец,
с размекнати бузи от зноя на бабите,
тъй си прекарва годините, слабичек,
излегнат по гръб във олтарите,

И никой от другия свят се не върна
да каже колко продават маслините
и колко са светли градините
в ония полета безтрънни.

Ето, на ген си отиват рабите господни,
отглади минали, гружно живели;
в врата на попа зрей плодородие,
ритнат в гърба от умрелите.

Без огър изгниват в избите кучешки
праведни, криви и боси;
на какво ново ще ни научиш ти,
поразен и разяден Христос?

Едната риза взе кардинала,
куче одират митрополитите;
тъй както ни светят задниците,
не щем да мислим за душите си.

Земята цъфти, пчелите са прашни,
гърмят машините под тежките куполи;
никой спасител, никой съд страшен
нашата жертва не ще изкупи.

Повярвахме в други спасители:
в земята, в човека и правдата,
които разсичат със брадва
днешния строй на грабителите.

ХАЙДУТИ

През селата мина сушата и жегата –
спряха водениците, рибите измряха. –
Вий, гругари, яки и зажеглени,
минахте като последно ято!

Подвига ви няма да забравим –
правдата ви грее като покрив
там, където сред дъбравите
ситен гъжд телата ви промокри.

През усойните ѝ напрати
с черните върви накръст
срязайте земята ни със наплати
и с кръвта си шумата опръскахте.

Много баби шепнаха край руша –
две главни не гряха в пътя ви нагоре,
но като сърна, ловци подушила,
с девет планини се борихте.

Имаме герои и предатели –
цял народ, изправен като гръста,
слушаше гората как шуми през лятото
и закриля подвига ви – подвига могъщ.

Де, земя, незнайна или родна! –
Брат затънал в робство и бесило!
Сиромаша не залости свога си
пред духа ви и пред силата ви.

Цял народ шуми – легенда скъпа!
с песни реят на децата люлките,
та когато станат и пристъпят –
с вас да тръгнат като по светулки.

БЕДНОСТ

Зряхме като сливите и слънчогледа –
селския свинар рева и се удави;
плакаха за него по моравите
бабите, жените и децата бледи.

Сложи се живот по-як от жегъл:
угар не побра желания и мисли: –
като гарвани в полята чисти
паднаха сестрите ни над легъла.

Глад гоїде в колибите ни горе –
на горун провиснаха ведра разсъхнали;
плъзнаха със трясък съселите –
да събират мъх и орехи.

Легнаха на слога всички кучета –
слушаха потока и гората, –
зъби тракаха по лунната аба –
своите рожби да научат.

Долу ниїде светлина сред облаците –
има ли живот по равнините? –
На чивгар се влачат тъмнините
и притягат на живота обръча.

Сам косач долази до колибите.
 – Буря, казва, ще затрие моя свят –
 седна и увисна като цвят
 пред размаха на косило.

А отвън прииждаха сакмалите:
 суха клечка им брои ребрата –
 вятър духна – разлюля вехтата
 и дъгите им се сринаха по валозите.

ВЯРА

Да бяха дни груги и весели,
 залък да хвърлим дълбоко!
 Дай нам правда и песен,
 звезда мъдроока!

Замръзна ни погледа в вировете,
 бият се риби за челяд:
 с труда си хляба събираме,
 гърба ни слънцето бели.

Навиват си старите селяни
 дълги върви – навуца;
 децата, ветрила разперили,
 надолу в реките се спущат.

А никой не угва по гругища
 с радост на алени пояси:
 друг ще пристигне с куршумите
 на гъжда от далечния полюс.

Ще разтвори сърцата на бабите,
 ще даде мед на децата
 да изближат страните си слаби
 под високия сърп на луна.

Тогава ще стане и чудото:
 един звяр ще прореже площадите,
 градове и села ще разбуди
 с своя рев безпощаден.

ДЪРВО

Стоиш, дърво, пред облаците очертано:
варовници сушат живота на тревите.
Един стихуен вятър в планините
ръка простира върху рамото ти.

Овчари минаха с мустаци изрусели,
овен натри рога и те отмина,
а слънцето и снеговете на годината
сгъстиха клоните ти на къдели.

Една борба виси по ридове и трупи:
кой има сили да лети – да брули!
На тоя твърд живот през улея
ще минат овъглени от труг.

Ще дойдат те с лопати и хомоти,
изпечени от слънцето и твърди,
да посадят в полята мъдрото
и справедливо зърно на живота!

И ти, дърво, със вятъра на планината
ще поздравяш класа на тия ниви,
в които ще развее своята грива
разпенения кон на свободата.

БАЛКАН

Зъл вятър огъва ребрата ти,
наш роден Балкан и навъсен;
сърни са приспали децата си
върху напрат и шума гъста.

Хайдутите минават с бели навуца –
хляба замръзва в неграта ти снежни;
двама герои нагоду се спущат
по твоята синя безбрежност.

Дреме народ в низините ти пусти;
стари бунтовници зреят под тебе; –
свободата им – чак до далечните устия
на твоите води е погребана.

НАРОД

136

ЛАМАР

Бозайниците писнаха, преди да се ожъне;
на ялово сърни пицят в горите!
Ти, стар народ, измъчен и огънат,
като бутрак таиш боглите си.

Една голяма свобода ти е потребна; —
един насъщен хляб и паламида
за теб и за гобитъка ожгребен
по низините и по ридовете.

Ще спре генят над твоите страдания. —
Ще бликнат рибите из вирове
и ти, като гървар на своите желания —
ще поднесеш секирата си.

И в моя ген, когато ти поглеждаш
слънцето,
когато наегрява хляба на живота —
в лицата ти се белее зрънце
и мре гобитъка ти захомотен.

Тогава в твоите гърди гори ли огъня
на летните земи и сухи тръстенища,
да поднесеш на глан тревогата си
и да разкъсаш сам веригите студени?

Защото няма кой да те погледне
и хляба ти не ще замеси никой груг!
Ти сам ще разореш полята хлебни,
народ, като един огромен плуг!

ПОЕЗИЯ 1917–1944

КОРЕНЪТ НА СВОБОДАТА

КАМБАНА

Камбаната на тоя век звъни
и възвестява бъдещите дни.

О, бъднини – видения в мечтите
и спътници, достигнали звездите,
от висините смелият човек
завързва за рога своя век!

Човекът за победи е роден
и той лети, нагоре устремен!

От земните негра се упоява,
към слънцето догонва нова слава
и в тая непрекъсната борба
той сам изгражда своята съгба...

Камбаната на тоя век звъни
и възвестява бъдещите дни!

Те идват, натоварени с машини,
те идват с петилетните години
да обуздаят с мир и тишина
ракетите на бъдната война.

Човекът за победи е роден
и той лети, в борбите възънствен!

Лети, човек, увличай се нагоре,
да можеш от безкрайните простори
да обозреш скръбта и радостта
на всичките народи по света!

СЪДБА

Във своята съдбовност ли мъжете
понесоха с навуца свободата,
брагати и предрешени в селата,
и бесени с конопени въжета!

Мъжете на България горяха
в сражения, в победи и въстания –
Копривщица със кърваво възвание
разкриваше народната ни стряха!

Горяха и села, гайми, колиби,
да озарят с пожари свободата –
мъжете се преляха във гората.

О, времена на мъки и поличби!
Това е раждането на България
по стръмни ридове и пологари!

1/971

ЗОРАТА НА ПОКОЛЕНИЕТО

1

Приел съм аз от своите геди
и обичаи, и старинни песни;
зарових ги във земните гърди,
те стигнаха просторите небесни.
Запявах ли на стария кавал,
замлъкваша вечерните авлиги,
че песента бе пълна със печал,
закърмена от робските вериги,
но бедният народ като вълни
обливаше ливади и рътлини
със блясъка на руините овни
и с песните на мрачните години,
но чакаше над родните гори
сияйната зора да зазори!

2

Зората слезе с пушка от Балкана,
на рамото ѝ птиче гласовито
запя за лютите народни рани
и за сърцето, от куршум пробито;
пробудиха се речните корита
с прибойните вълни на свободата
и мъката, във пепелта зарита,
политна като птица в небесама,
зората плисна знамена червени
и гизнаха се робите във боя,
от чудните сказания пленени,

да променят живота си и строя,
да обновят душите си с надежда
и вечната зора да ги повежда!

3

Зора, зора, и мисли вдъхновени!
Човекът е приседнал като гъб
до изворите на води студени
и рони в корените своята скръб,
налива сили в равнините родни
да избуи цвета на младостта
и да роят пчели, гървета плодни,
напълнили живота с красота;
по Българско с любов да се говори,
че идва поколението с гар,
взрадило и в земята, и в простора
и песните на стария овчар,
и устрема на новото си време,
творено от епичните поеми!

4

Поклон пред вас, притихнали геди,
живели тъжно в времена бурливи!
Ний идем със отворени гърди
и дните ни са вече по-щастливи,
че над боазите и над реките
червените и бойни знамена
превърнаха се в алени ракити,
заляха с пламък цялата страна,
и младостта приижда с буен плясък
и с блясъка на целия живот,
посипан с нежността на морски пясък
и надарен със прасковия плод,
червен като сияйната зора,
разпалена над родната гора!

ХАЙДУТИ

144

ЛАМАР

Повтори на дегите ни песните,
ти, гора, остаряла от времето,
че да литнем и ние на стреме
под листата на твоите есени!

Да се втурнат след нас и децата ни,
опоясани с огнени обръчи,
че да никне в душата ни обич
към земята родилна и свята!

Де е минал през тебе хайдутин,
ти по стъпките шума си ръсила
и била си добра и навъсена.

А хайдутци, с навуца обути,
са изрязали в твоите корени
възродената родна история!...

СЕПТЕМВРИ

145

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

1

Въстанията идват из народа
като река, преляла бреговете;
и между двата свята няма бродове,
а само изстрели в небето светят!

Върнете се, години, да си спомним
изронените брегове в Огоста,
където жертви паднаха на моста
от моя свят до дяловите корени!

Че те са впити във земята родна,
превити от душата до детето,
което носи радости в сърцето.

Във тая орисия всенародна
се дигнаха в победа синовете
и славата венците им изплете.

2

Където да попиташ по селата
кога обесиха на стълба попа,
до плагне стреляше ли още топа –
ще кажат: паднаха ни знамената!

Но знамената ги развяха груги,
рогените във изстрелите внуци,
че кърмеше ги нова революция
с мотиката и с писъка на струга!

Годините минаваха като подкови
по каменните стълби на живота
и в блясъците на надежди нови

В Септември си изжеглиха хомота
децата на бащите от Огоста,
кръстосали два свята върху моста!

3
На моя свят въстанията угам
като река, преляла бреговете;
че ветрове топили снеговете,
водите в водопади да изригват!

В народните сказания е речено,
че вярата крепила е човека
и той върви по своята пътека
на свобода и гибели обречен!

В галечни пътища, в мечти незрими
разтварял е душата си от жажда,
в която той съдбовно се преражда!

Тогава угват и непобедими
делата му като стихия вечна,
прегърнала го топло и сърдечно!

4
Народът е валмо от чувства смели,
от истини, които побеждават;
под неговата стряха се прославят
децата му, по враговете стреляли!

Те угват из горите изнурени,
притиснали души и карабини;
и мъката на дългите години
в Септември ги посрещна вдъхновено.

Притоплени от славата народна,
из лесовете позвали свободата,
поръси ги със пламъци зората!

Земята ни, добра и плодородна,
отдаде всекому от своята участ
и на любов сърдечна ни научи!

СВОБОДАТА

148

ЛАМАР

Светът не е каруца, нито кон,
а векове лежат върху плещите му:
възхождали царе на златен трон,
с ботуши стъпвали върху гърдите му,
а бедният народ, прегърнал бога
и вярата си жилава и строга,
потъвал в низините и полята
със нокти да извади свободата!

Повеждали го на войни и бой
да очертава синори и граници
и той като стихуен вятър с вой
летял, захвърлял празните си раници,
но несломим надире се завръщал,
прегръщал с мъка бедните си къщи
и пак забивал нокти сред полята
да гири корена на свободата!

Така светът се връща от войни –
човекът, изградил добри домовини,
и под небето в труд и изпитни
стои могъщ и прав като бобовини,
и все ще свети неговата слава
пред някакъв промисъл и гържава,
че той с душа облива равнината
и гири корена на свободата!

*Драгалевици, 20 юли 1968**

ПО-СВЕЖА И ОТ ГОРСКИЯ КОПИТНИК

СЪБУЖДАНЕ

149

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Събуди се, гуша, обнови се,
за да видиш животът какъв е –
той виси на икона изписана,
изрисувана с обич и мъка.

Тоя беден народ на фасуля
преброил му гнездата и притките,
още може да каже, че буля му
си заплита на памети плитките!

Ей така сме вирели и зрели –
като ябълки в китни долини –
и сме прели от бели къдели
голами за хиляда години.

Че народът е имал сполуки
по гърварство, коситба и жътва,
но прозрял дълбините в наука,
не възпрял да остане замъртвен.

Той се дигнал с торбите си вечни
да препречи на робството жезъла
и словата му бойно-сърдечни
свободата в престилки извезли.

5/1972

ВЯРА

150

ЛАМАР

На мислите ми няма да повярваш,
но ти ги събери накуп в душата си,
разтваряй ги на утрото в позлата,
да ти затоплят помислите стари!

Брадвари бяхме, но сме още живи
да преброим на дните си възхода,
ний жителите на горите диви,
поклонници пред бога и народа!

Един брадясал селянин се връща
със старите навуца и цървули,
но ляга в бялото на своята къща.

По селото кавали са надули
разпалените песни на народа
и златни са звездите върху свога!

ОКРЪЖНОСТ

151

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Притурям мислите си върху вашите
и гледаме се нежно във очите,
гълбаем чувствата си като кашата
със белия черпак на бѣднините.

Ракията ще задими в казаните,
в бакърените мисли на живота.
Седнете на трапезата с охота,
лекувайте си нравите и раните!

Избраните дошли са на вечерята
от ярешки копнежи и сланина,
да кажат, че народът е светиня,
събрал им истините в своите черепи.

Добър народ, добри са и делата му
да сътворява радостите мили,
в душата му с любов се извисили
и над родината развени с вятъра.

До кратера на тия вдъхновения
дими и сила днес, и вяра стара:
по стъпките на новата България
и аз минавам като привидение.

5/1971

СЪДБОВНОСТ

152

ЛАМАР

Какво съм аз в голямата съдбовност
на целия народ, вдълбан в борбите,
измъчван от вековните окови,
изпънал своите окопи нови
и набраздил с надежди равнините!

С гранита на живота мой съзидга
вековните мечти на своите дарби,
в привоите, в завоите мой вижда
посърналата овехтяла грижа
след своето величие и жалби.

Раздал би мой душата си на всички,
на близките и чуждите народи,
в небето да политне като птичка,
и в гързостта си всички да обича,
реките с буен устрем да преброди.

Народите тогава ще се чудят
защо България расте и никне
и кой душата ѝ в нощта събужда,
да се люлее като цвете теменужно,
по-свежа и от горския копитник.

5/1971

ПРЕРАЖДАНЕ

153

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Аз съм носил от малък на рамо
една мъка във стомна наляна,
под вековните круши на ранина
ние пеехме като омаяни.

Както биволът тихо преживяше
и синджира му цъкаше бавно,
тъй и ний на солницата в кривеча
се пресягахме нежно и плавно.

Кой е мислил, че идват размирия,
че и биволът тръгва войнишки,
но нали най-подир се засилихме
с карабините и с топориките!

Който пагна, той няма и паметник,
но народът разчупи гърнето,
що го мъкнех в душата си пламенна
като старо кандило да свети.

В бреговете, сломени от багери,
в равнините от слънце огрени,
на човека му става по-драго
в класовете от зърно приведени.

Кой е мислил, че наша България
ще развее дима на комините,
че овчарите от пологарите
ще търкулнат сто бурета сирене!

Тоя път от народна настилка
под небето на всички ще свети;
като дълга и пъстра престилка
ще се влее в съня на морето!

РОДИНА

Аз те гледам по всички завои
как си гуплиш на камък кожуха,
как се гънеш в полята и строя
да се вкърмиш във своята разтуха!

Аз се вглеждам във твоите пътища,
побелели от пролетни зунци;
не минават в паважа калцуните,
да напрашат небесния връшник!

Едно богро небе из ведрото
напохва живота ти ведър
със посеви и рожби най-щедри.

В сенокоса се ръси доброто
от звъника и билки незнайни,
да възвърнат човека в омайност!

СЪЗЕРЦАНИЕ

156

ЛАМАР

1

Потомък твой съм аз, България,
от козинови плъсти и огрибки;
гълбал съм в нощовите плитки
местото на народното страдание
и ваял съм на делвите ръбеца
да прекипява виното наесен;
авлигите със кръшната си песен
напряваха и коса, и щуреца.
В душата ми прииждаше могъща
стихията на пролетния вятър –
да размрази обвала на земята,
тогава аз към всяка родна къща
пристъпвах под простора на небето,
забулило със звезден сач полето.

157

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

2

Догето слънчогледите се кланят
със погледи златисти и големи
и вятърът с големите поеми,
пронизани от жалбите на каняка,
покрива със надежди равнините,
оттам нататък зрее мамулакът,
обточил царевици чак до лакът.
Тогава аз възлизам в планините
да видя полета и на орлите,
да се прелея като свежа утрин
в шишарките и с гъбите в тревите,
сърните да ме срещнат с доброутро
и бял мъж да ни поднесат овчарите
от планините дивни на България!

МАЙСКИ ВИДЕНИЯ

158

ЛАМАР

Затоплени от майските копнежи,
цветята се надигат освежени –
оралото на пролетта бележи
погибела на сача и ръжена.

Че селото пътува без копраля
към своите чудеса невъзвратими –
и биволите билото превалят,
окаляни от слънчевата тиня.

Годините натириха животните
с веригите от желяза и сили,
но в равнините ще се люшнат воплите
на ниви, до небето изкласили.

Да изкласят и мислите старинни
на селянина, който се преражда –
и раждат се в усилните години
мъже със нови пориви и жажда...

Затоплени от майските копнежи,
селата се надигат освежени
и нажежените души от нежност
затоплят равнините претворени.

БОЯНСКАТА ЦЪРКВА

159

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

1
Тая древна обител, творена
от незнайните българи стари,
е прикътана в пазва смирена:
тук са минали много овчари
с бевреци и бели одежди
и подпирали слънцето с геза;
преживели те много премежди
по рътлини и ръжена легал,
но звънът на стагата им рунни
вдъхновявал добрия строител
и той зидал в ноци пълнолуни
и от камък изваял обител,
живописната църква в Бояна,
що народна светиня остана!

2
Тоя вечен зидар във живота,
който зидва стени, манастири
и въздига в вековните гури
един паметник малък и кротък,
но пред него застава човекът
да прозре на годините мрака,
да отскубне последната грака
от житейската своя пътека,
тоя вечен зидар си остава
като паметник в нашата мисъл,
че живота той в камък е вписал,

но след него със своя прослава
живописецът угва и слага
на душата си нежната влага!

3
Погледни как блести Десислава,
озарявана от цветовете
и запазила през вековете
на художника вечната слава!
Калоян е с брада, старобългарин
и понесъл е храма на длани
към иконите, в злато ковани,
и пред царя велик и премъдър,
до когото царица Ирина
във сияние, позамечтана,
не погледна дори Калояна,
че художникът в тая картина
е изписал жена му красива
как от нежност си устните свива.

4
Между всички царе и светии
като праведна свещ си остана
първобитният шоп от Бояна
със добри и със зли орисии:
тук прииждат коли отдалече
и стоварят най-показни люде
да положат пред царското блюдо
своите мисли и пламенни речи,
а Боянецът гледа смирено
и гадае за своята участ –
как го тоя, планинския ручей,
и дегите му, пасли овена,
в крепостта са търпели обиди,
но са казвали мъдро: „Че быде!“

ПРЕМЪДРИЯТ

162

ЛАМАР

Той гоїде из дълбоките бездни
на езически стари сказания;
той гоїде в мъдростта да изчезне,
преклонен в изпитни и страдания!

Ти повярвай, пресвети Кириле,
че сме имали мисли крилати,
и земите ти родни са крили
в манастира словата познати!

По разгруме и пътища лишни
твойте думи вървели по пешу
и пред папските тронове пищни
се прекланяли мъдри и грешни!

Непрегрешени изгвали люде
да целуват свещеното слово
и поднасяли в бедното блюдо
свойта вяра в бъдеще ново!

20 май 1969 г.

ИКОНА

163

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Светиите, които са преминали
в народните поверия и мъки,
иконите си писани помъкнали
в душите от страдания изстинали –
те носили са помисли и вяра
по земните селения в България!

Народът вярвал в техните икони
и мислите им облачни и чисти,
че носили са истини пречисти
в старинни ръкописи неизконни,
написани от пръсти на изумени,
в народните огнища лумнали!

Така светът на Кирил и Методия
съзидат българската ни престолност,
на мъдростта съзвучна и отколешна,
която днес към изгреви ни води,
която с древните ни ръкописи
в историята образа ни вписа!

Май, 1969 г.

РИСУНКА ВЪРХУ СТОМНА

164

ЛАМАР

Върху моята стомна,
препълнена със вино,
като спомен премина
една шарка чаровна.

О, как моя ваятел
на гърнета и гелви
от народа ни взел е
своя брат и приятел!

Ти, побратиме роден,
с неизбродните мисли
без лъжа си изписал
любовта на народа!

Двама братя се черпят
и се гледат в очите:
няма истини скрити
пред другарска вечеря!

ЛЕГЕНДИ ОТ ЖЕРАВНА

165

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

1
Къщите на Жеравна са стари,
колкото народът е живял,
от незнайни времена събрал
по къшли, гори и пологари
звездното небе на планината
от сагмал и матори овни
и ги стригал в слънчевите дни
с ножицата златна на луната,
че и залезът се спрял да гледа
вълната и снежните руна,
разпилени в Стара планина
като преспи и като легенда;
в Жеравна кавалите запели
и моми хорото залюлели!

2
Селото, във песните се казва,
процъфтяло под небето синьо,
наегрели пояси и пазви,
че дошли женитбени години,
от хора се свели планините,
от вретена спряла веселбата,
че мъжете свивали абите,
тръгвали на юг към равнината,
а напреде им стага несметни,
кучета, на геги слънце спряло,
позлатило груми и пътеки,

спрели под небесното орало
 да ги срещне по-добрата зима
 с минарето на „Султан Селима“!

3

Имало години овцевъдни
 и сизмалът рано наблезнил,
 че от снежната вода напил
 и поел към равнини отвъдни,
 през карамургаши и долчини,
 там по Дунавските брегове,
 дето паша с пролетта зове
 шилета из небесата сини
 и кавалът с нежната си песен
 е принесъл дъх от планина
 в тая необятна равнина,
 да се чуе до далечна есен,
 че от Жеравна са тук дошли
 за домовина и за къшли!

4

Тоя гревен път на скотовъда,
 в който той брои звездите вечни,
 спира в Жеравна под пътя Млечен,
 дето българинът ще пребъде!
 Къщите говорят, че народът
 има чувство и дълбоки мисли,
 щом с ръка неръкотворна писал
 покривите, стълбите и подът;
 щом от бук е ваял красотата –
 да се сливат изгревът и згряча
 в стрехите, които зиме плачат,
 лете, що тежат като гората,
 нежността приспуснали на пруста,
 да мълвят за старите изкуства!

РОДОПСКИ ВИДЕНИЯ

Гайди и мандри в Гелѝ

1

Голямата и гивна планина,
прикътала ви в гънките зелени,
вий имате очите на елени,
облени със родопска светлина!

Аз виждам в образа ви на мъже
изписана прастарата България,
живяла със сагмали в пологарите
и на козите с бялото роже.

Блазе на тия спретнати жени
с със гласове на боровия вятър,
които ви притоплят във обятия!

Тогава песните като сърни
прелитат под елите във ветрило
на гайдата със дългото ручило!

2

Когато слънцето облее планината
и Карлъка във злато заблести,
овчарите допират си челата
на вълната в доулните вълни.
Последната овца мълчи под небесата
да ритне нагояното ведро,
но във живота има и добро:
овчарят я целува по рогата.

И в мандрите приижда вдъхновение:
буталата шумят като вълни,
избликнали от старите ни дни.

Това е дървено то ни творение,
дошло с дедите ни от век
на век да храни с вяра новия човек!

3

И аз запявам с вас, гайдари,
под звездните простори на Гелѝ,
че Халю ръченицата удари,
та екнаха планинските била.

Догето свят светува, ще пребъдат
на песните словата и пискуня,
родени от народната ни мъдрост,
изпънати като вековна струна.

И буйното хоро не ще престава,
догето има сватбени напеви
и чевермето капе от жарава!

Възправят се в нощта родопски дечи
да разлюлеят златните престилки,
осеяни със цветове и билки...

4

Животът е валмо и козиново,
и алище от вълна претворена;
цветът не се изпира в водоема,
че всичко с гордост идва и наново!

В планинската трева горят обцете
и цветовете влизат във очите;
от ветровете бягат и пчелите
да пренесат мега на вековете.

Простете ми, овчари многолики,
че като стар чобанин още рано
изпих кратуната ви със матана!

Делата ни ще бъдат по-велики,
когато си припомним, че сме пели
и в гайдите един велик живот надели!

5

Къде умират птиците, ще каже
орлицата на тая планина;
с крила която носи светлина
и бди над ледове и над оврази.

Дали ще свършат песните в Гелà,
това ще кажат дните, вековете,
но аз съм вярвал и на ветровете,
раздирали вековната мъгла!

В Гелà Орфей ще слезе с планината
да се нагсвири със гайдаря Халю
и Дафо да приглася до зарана!

Тогава птиците върху зората
ще напредат и песните чутовни
за времена старинни и бунтовни!

6

Народът съхранява времената,
преминали със песни и ручила,
със сватбени обреди и светила,
прикътан в гънките на планината.

Гората е порасла от предания
и мислите са слизали в колибите,
и младоженецът понасял либето
да сътвори великото сказание,

че любовта надвивала над всичко,
че любовта е водила човека
към извори по скалните пътеки.

Тогава рекла и оная птичка:
любете се, додето има слънце,
заоплило треви, земи и зрънце!

Хижа „Студенец“, 1968

НА ПОВРАТКИ В КАЛЕЙЦА

172

ЛАМАР

Завръщам се при вас като светия,
поостарял, но още много весел;
сгорете захар в старата ракия,
да бликне и старинната ни песен!

Държим се като габърите стари,
обрулени от снегове и бури;
с криваците на старите овчари
звездите от небето ще обрулим!

Сегнете тук на топлата трапеза
да видим кой юнак ще се прослави
и питата със ножа да разреже
пред гостенина белоглави!

Живели сме във мрак и таласъми
и гинали са люде от заблуди:
и дяволът е идвал по налъми
като деца от сън да ни събуди!

В паспалите на всички воденици
рояваха видения среднощни;
безбройните господни мъченици
се ровеха във зърното и коша.

173

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Сега да видим кой каква я сплъстя
и имате ли радост в тая мъка,
когато млякото ви не е гъсто
да сипете и малко от катъка!

На повратки, приседнеш ли на гости,
ще чуеш миналото как говори
и твоите селяни добри и прости
въздигат те до сините простори!

12/64

ДОМ

174

ЛАМАР

От моя дом излиза бяло стаго
и блее срещу утрината свежа,
народът среща своите песни млагу
и се загубва в своите копнежи.

Обнежени от росните ливади,
овцете заминават срещу юга,
ще ги погали слънцето по-млагу,
да се завърнат бели и по-други.

Това е тайната на битието,
кръстосало живота ни с природа,
в очите ни една любов да свети,
посеяна в тъгите на народа.

Тя идва с юга, с порива на вятъра
и ляга върху прага ни старинен,
и с топлата си черга тя намята
и спомени, и стари дамаскини.

Кога се връща стагото ми бяло
и блеят майките за своите рожби,
звъни в небесното ни огледало
да ги покрие с радост може би.

1/1972

БАБИНОТО ВРЕТЕНО

175

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Вретеното на баба ми звучи
и още пее в черната камина;
във образа ѝ остарял личи,
че с огъня животът ѝ премина!

А в огъня говореше гърнето
и чукаше със мъдрите слова
за билките, обнежили сърцето,
за любовта, дошла като мечта.

Заг руша имаше сушени гъби
и гренки във опушена торба –
за болните сваряваше чорба
и даваше я всяка чиста събота!

Те идваха със тихи, кротки гуми
да ѝ признаят даже греховете,
че тъй човекът в мрака свети
и люшкат го неведомите шуми!

А тя преде го старата камина
с надеждите добри на вековете;
на сто години вече си замина,
но образът ѝ срещу всички свету!

10/1971

ВОДЕНИЦИ

176

ЛАМАР

Водениците на мойто време
мелеха брашното на народа
и народът денонощно греме
с пълните чували да си ходи!

Тръгваха мливарите наголу,
натоварени като магарета,
пречниците с шишове наболи,
да ги види цялата България...

Имали сме и добра сполука,
дар от камъните воденични —
слънцето под покривите чука
да навлезе в собите прилични!

Там гими тесто, разточват млина,
чукат белите яйца кокоши.
Има ли в живота ни по-мило —
да приседнем за велика прошка!

КЛАРНЕ

177

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Надувай, кларнетист, оная песен,
с която аз съм расъл и порасъл,
козите си със жълъди напасал
и пагнал като лист от късна есен!

Комините гумяха от сланина,
ковачът беше железен обръч,
а в селото ни имаше и обич,
и греяна ракия за мнозина.

Надуваше ковачът и флигорна,
да полюее орехът вековен,
а изпотени гвете стари стомни
стояха до огнището за спомен.

Замина си ковачът под оряха,
където попът спираше носилата,
но младите, надули вече силите,
и синорите стари преораха!

ДВОР

178

ЛАМАР

Върху двора на старите жители
се люляха лунни и звезди;
днес зората със пламък реду
на живота вековния китеник.

В моя двор от деца и поселници
както капки се ронят сълзи,
че пълзи тишината с лози
да изтегнат от плод и веселие.

Да се пукнат бадъни и постави
и на сватба да писне кларне,
та мома със очи на сърне
да посрещне талаза на гостите!

Тоя двор на покой и завръщане,
до шибоя от златни слънца,
е препълнен с лози и деца
и дими на дегите ни къщата!

БЪЛГАРИЯ

179

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Аз те помня цървулена, гънеста,
преоравала ниви безбрежни,
завъртяла на времето грънциите
и заспивала в зимите нежни.

По Остриката мътеха гривеци,
пролетта ги покри с перушина
и горяха небесните ивици
с цветовете на синя глушина.

Върху тая постеля пораснаха
на младежите белите зъби
и ти тръгваше с мъка към ясното
да събираш копнежи и гъби...

Ако спреш на Остриката радостен
да погледнеш наголу, нагоре,
ще се слееш със новата младост,
избуяла догоре в простора.

За какво да говоря? Понесен е
на живота големият обръч –
колелото звучи като песен
и звучи от стихия и обич!

ДУШАТА СИ РАЗДАДОХ НА ГОРИТЕ

ПРИРОДА

180

ЛАМАР

Мини през гивите ни лесовете
да видиш как природата се ражда,
как вятърът по билото сновете
на своите прежди слънчевата жажда!

Лютичето пониква до вода
и бликнали са сини минзухари,
разцъфнали като добри гругари
по мочури в планинските бърда.

Следите на гедите ни готук
оставили са стовековни гури,
та всеки син пътеката да гури,
споена с изпитни и птичи звук!

Огледай се във тия езера,
препълнени с вода от снеговете –
там тайната на вековете свети
с дърветата на старата гора!

Съгбата на човека е в мечти,
изронени по бреговете снежни –
жълтурчето със цветовете нежни
над снежните води трепти, трепти.

Мини през гивите ни лесовете
да те облъкне цялата природа,
където е живял в покой народът
и в песни жънал златни класове.

КРАСИВОТО

181

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Природата, която ни гарила
една могъща сила и зорница
и позлатила райската ни птица,
тя нашите мечти е просветила.

На оня рид от габъри и буки
човекът си изплел една колиба
и менците на неговото либе
като гугутките в гората гукам.

Овчарите засяват своите мангри
на изгледно равнище и поляни;
момата става и полива рано
с душата си разцъфналото ляндро.

Така човекът обитава с нежност
стъпалата на своята измама,
но в погледа му грее вечен пламък,
че той в живота е една безбрежност!

В СИЯНИЕТО НА ПЛАНИНАТА

182

ЛАМАР

Какво сияние и красота
и в пролетта, и в зимата безбрежна!
Нашеват озарените листа
от слънчев зной и оснежена нежност,
че тук човекът идва за покой,
разтворил си душата с ветровете,
където слънце в снеговете свети
по спусъка на смелите завои,
които в тишината носят звън
до хижата, крилата си простряла
да приюти душата премаляла
от чар и поетичен сън,
създание на планината снежна,
наляла във гушите чувства нежни!

ПЛАНИНА

183

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Стоя на тая планина, която
родила е водите и реките
и по тревите стъпва сухо лято,
намятало зелено по скалите.

Звездите слизат в езерата,
гората свири своята песен
и аз унесен в синевата
посрещам златната си есен!

Не е то песен, а слова от мъдрост,
съзвучие от свежа ведрина,
изпълнила със подвизи и гързост
голямата и ведра планина.

Какво величие се ражда горе
под облаци и звездност необятна,
а долу, в обгорелите простори,
полята нижат огърлица златна.

И планината слиза от всемира
с водите си отрока да изкъпе
и той по българската шир намира
тревни и съвлеци за своите стъпки.

Оставам само аз във планината,
обнежен от скали и красоти,
и мисля си: „Къде е свободата
в повоя на човешките мечти!“

България шуми със планините,
с водите от небесните вейра,
изкърпали вековната гора
и пръснали звездите в равнините!

БУРЯ

Една бяла забрадка покри върховете
и раздуха в комините синия сняг,
отразил на небето сияйните трепети.

– Идва югът – продума спокойно гърварят,
той надува на облака белия стяг
да изгъни из корен гърветата стари! –

Тоя облак, от бели валма и къдели,
всяка пролет се ражда от бурите зли,
що провиват по вълчи скали и предели...

Тая пролет стихията спря в манастира
и разтвори вратите със гъсти мъгли
да разлисти потайния свят на псалтира.

От иконата стара небръснат светия,
понамръщен от бурята, не промълви,
че гората умираше в тая стихия!...

Но стопи се снегът и попи го земята;
само бурята, що в планината прови,
вкорени семена – да поникне гората!

РЕКИТЕ СЕ СЪБИРАТ В РАВНИНТЕ

186

ЛАМАР

1

Животът е закърмен в равнините,
но в полета към висините могри
човекът е вървял със крачки богри
да слее мъката си със звездите!
Потънеш ли в горите и скалите,
там има нежности и росен мъх
и ти поемаш тоя вечен гъх
на дивната природа многолика.
Неземните желания велики
в душата ти наливат зной и чар
и ти като небесния овчар,
разтирил пламъците звездолики,
подпираш се на своята тояга,
която до небето се протяга!

2

Най-скъпият ми дом е планината
и облаците – нежно покривало;
това е то – първичното начало
на любовта ми, вплетена в борбата.
Шумят гори и сливат се реките
със Дунава и с рогната Марица;
над равнините бързокрила птица
предвожда облаците гъждовити.
В това сияние на планините
расте като легенда и човекът
по своята неведома пътека

да стигне изворите, висините
и там по вълчите и кози гури
за себе си звездица да издири.

3

От памтивека аз летя нагоре
и струва ми се, че под свода звезден
животът ми в скалите е загнезден
и аз с орлите мога да говоря,
но те са волни птици във простора
и сенките им падат в езерата,
а аз нареждам в стихове словата,
да мога с сенките им да говоря.
О, колко са далечни тия мисли:
със птиците да си другар сърдечен,
от волни възжелания облечен,
да бродиш срещу ручейте чисти
и богър да се върнеш в равнините
при устията тихи на реките!

187

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

ТРЕВА

От тревата зачева гората –
тя е рожба на земния смисъл,
че и тя като сивите лишеи
оцветява се от небесата.

Тя расте горделива и мощна
и до камък, и в съчки изгнани,
надарява със тор и осили
тая бедна земя геноночно.

А човекът на откос я слага,
но наново тя никне по-гъста
и наново живота си връща,
потопена в небесната влага.

О, трева, изрусяла наесен,
полюлявана от ветровете,
ти се готвиш да спиш в снеговете,
за да млъкне и твоята песен!

Но напролет ти първа се вдигаш
да повдигнеш човешката радост,
да напомниш за нашата младост
с равнини и планински вериги!

ЗИМА

Душата си разгадох на горите,
сърните плуваха във снежен прах
и аз със скиите си летях след тях
да се стопим задружно в равнините.

В очите им горяха светлините
на гивата гора и вечен страх,
и в тях аз своята душа видях,
изплашена под роя на звездите.

Но ние сме едни по снеговете,
оставили най-нежните следи
от слънчеви копита и бразди,
посипани с праха на ветровете.

Ще свети моя поход на човека
с животното, родено в снегове,
и неговата мисъл ще зове
сполуките му за хиляда века!

В пътеката, която ни извежда
от низини към сън и върхове,
сърната нека мен да позове
и с нея да споим една надежда!

От преждата на тия мисли мои
душата ми е птица и сърна
и няма сън за моите времена
към бъдещето с остриите завои!

ЗИМНА ГОРА

Тъжиц, гора, в повей под снеговете,
лежи и дивечът до твоите корени;
под небесата звездни и разтворени
очакваш бурите и ветровете.

И свети снежното ти було, разлюляно
над жълда, в покоя на шишарките,
и чуруликът тия птици, малките,
които цяла зима те прославят.

А ти стоиш като съгба могъща
над равнините, с угари надуплени:
да чакат твоите води и ритлите
със влага и гърба да ги презръщаш.

Завръщат се и зимните секачи
из твоите препълнени обятия
от снегове, валежи и проклетия,
да им наточи брадвите ковачът.

Но ти, гора, под снеговете бели,
стоиш могъща сила в планините ни,
и твоите води към равнините
с вековен тлак и нанос са се спрели.

Вигели са гедите ни прастари,
че ти си изворите в пълнолуние
и те икони стари са целували
да бъдеш славена като България!

1/1971

ОЧИТЕ НА ДОБИЧЕТО

Поспри, душа, в гъха на сеновала
и погледни високата тополя
как тръпне в скръбните очи на вола
и болен вятър леко я поваля!

Очите на добичето са чисти
и отразяват цялата природа
с нестихващите песни на народа
и с шепота на есенните листи.

Тогава ти във размисъл велика
пред огледалото на вечността
разкрий на всяка помисъл езика!

Разкрий стихията на пролетта,
на жътвата и на труда в полето,
развели бели ризи под небето!

ГОРАТА И ДУШАТА

192

ЛАМАР

Гората е прикривала земята
от суша, от води и ветрове
и в люлката на диви зверове
е впитала лъчите си зората
да позове планинските орли
като стрели над белите мъгли.

Гората е прикривала хайдуту
и тръпнала с зелени знамена
във бурите на робски времена
и в песните си, чути и нечути,
творила е един велик живот
с победите на българския рог!

Гората е посърнала от жажда
да събере планинските води,
да ги прикътта в своите гърди
и там, където житото се ражда,
по равнини, долини и лъки,
да плисне с блясък своите реки!

Реките идват из горите вечни,
прикътнати от борове и бук,
и радостен е всеки птичи звук,
налял видения в водите речни,
душата ни с любов да прегори
под трепета на вечните гори!

НОВАТА ГОРА

193

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

1
Гора, гора, покойница и тъжна,
аз идвам да ме приютиш самотен,
да разбере голямата окръжност
на моя свят, затворила ни в спомени!

И ти от вековете се прегъна
и остаря със моето рождение,
а аз живях със тебе и прегърнах
на птиците доброто песнопение!

Не съм прекършил клон от твоите стволи,
не съм се молил на зората бяла
да ме опази в върховете голи!...

Живял съм с твоите сънища, видял съм,
че времето напират с мъх и лишеи,
но ние с тебе под небето дишаме!

2
Дърварите гождоха с бели брагви,
изсякоха гората стовековна
и пиеха вода от пъстри стомни,
че даже месецът им се зарадва.

Зарадва се, че гъбовите сенки
ще се превърнат на ливади бели
и гънерите, в мъка оцелели,
ще оплодят и гъбите, и гренките!

В това вълнение на сечивата
останах сам във родната пустиня
и сам стоя във паметник застина!..

Гора, гора, прикрила свободата
във корени, кора и гъста шума,
през тебе вечно ще звучи куршума!

3
Рогата на елените се виждат,
че новата гора е още млада,
че върху нея гъждовете падат
и птиците от други свят прииждат!

Че младото, което се въззема,
росата върху неговите листи
са сълзите на любовта пречиста,
възпята в стихове и във поеми.

Големите гори на бъднините
ще ме окрилят с младите дървета,
да ми наляят вяра във сърцето!

И аз като столетник във горите,
със ските си и с вярата си чиста,
ще мъкна своята съдба гориста!...

4

Гора, гора, обилна и ръстовна,
от изгреви, покой и гъждовали,
на тебе пий душата сме отдали -
да ни дариш с бял мъж на Петровден!

Ще писнат гайдите на времената
да известят нечуваното чудо,
че ти положи в селското ни блюдо
ръка, въздигната към свободата!

И поп Мартин прекланя се пред тебе
с иконата на древния спасител,
че тя му даде вярата на жител,

на жител из небесните потреби,
да може расото си да разтвори
и да повярва в твоите простори!..

Март, 1965 г.

АЗ ЗНАМ ЕДНА ГОРА

Вятър на гора думаше...

1
Човекът се е сътворил в гората,
че тя му е дарявала блага
и грjala е златистата гъга,
преляла надалеко в равнината.

Пог моя свог мой тръгнал да намери
къде се сливат буйните реки
и спрял го изобилните лъки,
и построил вековните си гвери.

А вятърът си гумал със гората
и идвали мъгли, и пагал сняг,
вода прииждала със буен бяз
и радвал се човекът в равнината.

2
И мечките дори във своя сън
долавяли са оня богър звън,

когато са минавали хайдутни
с навуца и с върви на кръст обути,
когато са трептели знамената
и плускали пробудна светлина,

тогава ги прикривала гората
и в нея те са срящали зората!

3
Гората е гуша на планината,
тя гуша, въди лишеи и мъх,
човекът в нея си поема гъх
и тя му вдъхва вяра в свободата.

Стагата са израснали в гората
и жълъда на вечния приплог
закърмил е добичето с живот
да гони слънцето из равнината.

4
Аз знам една гора непохитена
от брагвата на грубия човек
и в нея аз намирам своя лек
го напрати и гъби ненагледни.

И от гуша обикнах моя дивеч,
подгонен от пъдари и ловци,
пътеките със медните звънци
и словото на радостния грибек.

Гората аз я посадох в гушата
и там шуми със дълбова и бор;
над нея многозвездния простор
изсипва своето нековано злато.

Човекът, който се роди в гората
и завладя стихии, равнини,
о, нека той във бъдните си дни
да надари гората с обич свята!

ЗЕМЯ

Земя от камъни и пръст, и глина,
застинала в душата на човека,
гарила си му милиони века,
но го отглеждаш само сто години!

А той те преора и обезкрили,
горите ти превърна във скрижали,
където мъдреците са раздали
на глупостта си пламналите сили!

Не можеш го позна сега човекът,
издирил из неграта ти урания,
и някога във своите изпитания
ще те простреля като стара крепост!

Тогава върху твоите оврази
човекът умъртвен ще се разложи
да натори планинските подножия
със своите безумства и омрази!

Драгалевци, 26 юни 1969 г.

ПРИРОДА

Незнайни са природните творения
от цветове и миризми на чубрица,
и птиците с различни песнопения,
и гъбите поникнали до гюбрето!

За грубите обноси на човека,
навярно времето е работило
и продълбало светлата пътека,
в която цъкал своето огнило.

От кремъка до парите бензинови
годините не са го надарили
с душа по-светла, да почине
във жаждата си за пари и свила.

С усилия той мъкне тая мъка
и мисли, че в природата е вечен,
а тя без шум върти го на чекръка
и го прибира в наноса си речен.
9/65

ВЪРХУ ЗЕМНИЯ ШИР
ВДЪХНОВЕН
НЕБОЖИТЕЛ

ПРЕВАЛ

Никога не съм мечтал за злато,
никога не съм мечтал за слава!
Златото за мен е непознато,
славата за мене е забрава!

Дайте ми най-новите поводи
да потегля в пътища неравни,
да се слея с жалбите народни,
да ги разпиля в думи плавни!

Аз ще ви гочакам на превала,
гето гве съгби са се споили,
гето брули яростната хала!

Който има подвизи и сили,
нека ме дочака да се върна,
с топлината си да го прегърна!

ДУШАТА НА ЧОВЕКА

202

ЛАМАР

Човешката гуша е като бързея:
в скалите – многозвучен и пенлив,
а песента му до брега ронлив
трепти като забрадка неразвързана.

Човешката гуша унива скършена
като жълтурчето, което крей
до сладки папрати и тъжен брей
и върху него виснат буйни вършини.

Но тя – човешката гуша – в заблудите
намира сили да се утеша
и старите покои тя руши,
трептяща в неа като перерудите.

Човекът тръгва с нови изваяния
на мисълта и на копнежа смел,
прострелял своята галечна цел
с лъка на земните си изпитания.

И той върви през нивите – ораните,
под ябълките с изобилен цвят,
повел след себе си безбройна рат
със мускули и твърдини по гланите.

Човекът е гушата на желязото,
което сам изважда и топи,
и в пътя си той няма да заспи
до знаците, с червено отбелязани!...

ЧОВЕКЪТ И ЖЕЛЯЗОТО

203

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Да превърнеш гушата в желязо,
да я сплещиш на лист и тава,
то е лесно за всяка глава,
дето мисли, че щом е изрязано
от материя, то е сполучено,
то принася ни хляб, железа,
но не вярва в оная сълза,
на любов що човека е учила!

Може времето и да поиска
в ръкавица да сложим ръка,
но гушата е буйна река,
в бреговете си тя се разплисква
и потъват желязните сбруи
и на времето, и на съдбата,
а реката гушата събужда
да огледа лика си в водата!

И комините там ще огледат
занаята на своя зидар,
от ръката му златния гар,
от гушата му златна победа!

Който гледа да види гушата
в железа и в повои от тел,
о, тук няма за нея предел,
че тя носи на глан красотата!

Аз не съм убеден, че желязо
във душата си влага човек,
че е нужно на някакъв век
във съдбата му то да се врязва,
и човекът да бъде ръждясал,
опоясан от руди и плът –
позволете ми в земния път
да остана човек, и то ясен!

12/64

МИСЛИ МОИ

Дали не съгрешихме в своите мисли,
дали не си пречупихме гръбнака
от поклони дълбоки и нечисти
и вярата си дадохме на мрака?

О, мисли мои, чисти и нечисти,
върнете ми младежките заблуди,
да разгадая старите си истини,
и заедно със тях да се почудя!

Събирал съм подкови и за щастие –
гано на моя кон върху седлото
звездата да присегне с огнен блясък,
да ми разкрие злото и доброто!

Но аз се губя в лесовете гиви –
да ваям с мислите си бели хурки,
а гивечът лети, лети изгриво
и на рога си света притуря.

ГОРЧИВИНИ

Горчивото приижда от земята,
от почвата, която всичко ражда,
тя тайните си земни не обажда,
но ражда ги в горите и в полята.

Тревите са отмора в тая почва,
а билките растат като човека,
красиви са, цъфтят като елека,
със който той и любовта започва.

Но той се спъва в тях – в горчивините,
които във душата му наливат
едно съмнение и мъка дива.

По гривека се вглежда над горите
и мисли си, че той е също птица
над бившите му ниви и орници!

ОБРЪЩЕНИЕ

Вървиш на моя свят под небосклона,
да преброиш звездите ти не можеш,
около тебе идват със поклони
ония, дето ти събличат кожата!

Добри са людете и много знатни –
обичат те и те наричат – брате! ...
А ти стоиш във вечерите златни
да гледаш техните дела развратни!

Недейте ми се сърди, мои мили,
че аз понякога съм даже тачил
делата ви достойни и прогнчили!

23 юни 1969 г.

ЕВАНГЕЛИЕ

208

ЛАМАР

Прочел съм и последното евангелие,
изпълнено със мъдрост и сказания,
не съм разбрал човешките страдания
и неговите свръхнебесни ангели.

Обагрени от непосилни блянове,
човешките съдби са се заплели –
с конци от нераздиплени къдели,
човека вплели в сватбите пияни.

Измамени са всичките надежди
за достижимите, безкрайни скокове
и почвата оказала се рохкава
да го крепи със тая тънка прежда.

В надеждите останала му вярата,
във злото и доброто като сили,
в леглото му като осил се свили
да му напомнят неговата старост.

За жалост той пълзи и се завръща
от небесата върху земна глина,
на прага му животът е застинал,
но го прегръща старата му къща.

Могъща е оная земна сила,
която на човека казва сбогом,
а той тръби в пискуните си рогови,
да се спаси от своето безсилие.

ЖИТИЕ

209

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

В моя път на живота и мъката,
гето аз съм вирял като грака,
неповярвал в катрана на пъкъла,
ме донесъл не щъркел, а сврака!

И живях, и се бих със другарите
във словесни войни и потоци,
че ний бяхме деца на България
и на бунта най-верни отроци!

Да ми кажеш сега, че съм селянин,
то е вярно, но имам промисъл,
че и аз моя век ще прострелям
със словата, които съм писал!

Не съм знаел големите мъдрости,
но съм вярвал в словата си бащини
и във песните негови къдрави,
на ергените в мъките гащави!

Една сила купеше спогадена –
да я проснеш на въже, ще блесне!
И моми ни дариха прославата
с любовта и народните песни! ...

ГОНИТБА

Човекът има слабости големи,
когато седне да се весели:
припомня си той древните поеми
и златните съсъди и стрели,
пронизвали сърцата на богините
и на жените голи и застинали.

За пирове дошли сме на земята,
тъй както писано е в гревността,
но с много богове ни омотаха
и ние се надлъзваме със тях
и слагаме лъжата във леглото си,
посипано със тръне и със лотоси.

Обръщаме гърба си към луната,
за да посрещнем ранните зари,
до тебе птичето на свободата
от много трепети ще изгори —
и ставаме да възворим измамата,
претлеяла на любовта във сламата.

И вдигаме се като замечтани
на ранина във своя вечен кръг,
а белите овни върху Балкана,
опънали гъгите си на лък,
догонват звиските по бели ярове
да оплодят и маторно, и ялово!

5/66

ГОСТЕНИН

Пристъпиш ли във моя дом,
ти ставаш вече мой приятел —
навън е може би разгром,
но ние двамата сме ваятели!

Ще ваяме на мисълта копнежа,
ще бдим над новороденото,
което с устните бележи
зачатието на вселената.

Ще пием вино до зори,
да чуем как душите ни говорят
и нека всичкото да изгори
и да се слее в сините простори.

Ти гостенин си в моя дом
и аз ти давам ложето на дяда,
където той с дълбок поклон
след битките спокойно си е лягал!

Събуи си вярата добра
като навуше покрай печката,
че идва в мъката зора
да осветли безкрайната далечност!

В гома на моя дядо стар
приемам те като приятел
и нека като във олтар
съзвучието да приглася!

ЛАДИЯ

212

ЛАМАР

Оня, който се ражда след нас,
да запомни от мене две гуми:
не залягай със празни куршуми,
а се бий със любов и със страст!

До брега на живота голям
отмине като ладия стара,
захвърли отживели товари
на отсрещния гибелен бряг!

Нека други живеят в мечти,
че си имат от старото време
овехтялото сукно и време.

Ний да вземем по-нови врати,
да ги сложим пред изгрева златен,
да навлезе при нас необятното!

БАРАБАНИТЕ НА ВЕЧНОСТТА

213

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Във барабаните на вечността,
прогънени от слава и величие,
шуми едно велико безразличие
от гибелни войни и земна страст!

Човекът в тласъци и изпитни,
обувал животинските ботуши,
преминал през блатата и земни суши,
е сътворявал своите бъднини!...

А идвали народи на коне,
преборили му славата победна
и той затъвал в походи от бедност...

О, люде, вий спомнете си поне,
че в тоя свят от мъки и от жажда
едно дете за свобода се ражда!...

ПРЕОБРАЖЕНИЕ

В покоите на мислите и чувствата
човекът претворява и възражда
съдбата си със пориви и жажда
и в земните обятия се спуща!

С навущата си мина той пътеки
по планини и гибелни долини —
в заставата на бѣдните години
да претвори възторзите на века!

Набира сили, размисъл и воля
да пренавие своята съдбовност,
със обичта на бащина синовност
да полети към небесата волно!

Доволно е живял във мрачни къщи,
но слага на земята свойта книга,
която с мислите му го въздига,
когато той от работа се връща!...

Земя, земя, обилна и велика,
недей се сърди на човека мрачен
че твоите обятия той тачи
и с твоите потайности избликва!

ПЪТ

Дали съм аз издънка на гедите,
дошли през Дунава и завладели
на Мизия съня и равнините,
или съм се родил кой знай къде ли?

Напреди са ми бабите навуца
и тепали ги в Ралчовските копани
да се съгъсят, вода да не пропусчат,
когато пред съгмал съм гизгал сопата!

О, мое царство на отлаците зелени,
с метил и утринна роса покрити,
по плагне кучето ми де да гене
на силите си възглените скрити?

Задавено от ежбите природни,
то плюе козина и бяла пяна
и няма кой в земята неизброжна
да бъде негова достойна смяна!

На крайчеца на облака се движи
едно валмо от слънце и от злато —
ще паднат ли човешките ни грижи
да станем по-добри и по-богати?

Аз вярвам във сказанията вечни,
че идват дните ни с добри талази,
че в мъките ще станем по-сърдечни,
посърнат ли човешките омрази!

Претвори ме, земя, като птица крилата,
 претвори ме, небе, с многозвездна позлата
 да политна, да литна и аз към всемира,
 да откъсна плода на неверната участ,
 да го сложа до блюдото бедно и кучешко,
 от духовните тайни едно да науча:
 че дали съм човек и добър като всички,
 че летя ли с крилата на волните птички —
 да обходя, да видя земята ни стара,
 преоравана с палешник и със копраля,
 претворявана с дух и духовна надежда —
 да поникне на съвлека цветната прежда,
 и човекът съдбовната участ да врежда,
 да застане велик, като бик победител,
 върху земния шир вдъхновен небожител!

СЪЗВЕЗДИЕ

Стоя под небесата многозвездни
 и взирам се в неведомите бездни —
 дали не ще открия своята мъка,
 дали душата ми ще се разтвори
 към радости под тъмните простори,
 или ще падна в мъките на пъкъла?

Една звезда, най-ясна и лъчиста,
 в небето многозвездно се избистря
 и аз поемам пътищата стръмни
 под нейните лъчи необозрими,
 и чакам слънцето, за да се съмне
 над моите дела неповторими.

Градините тежат от плодородие
 със лунните мотики на народа ни,
 реките, придошли от снеговете,
 разливат своите тласъци сребристи
 и ронят с ласките си бреговете,
 и водните талази се пречистят.

Тогава моята звезда се спуща
 над белите води и речни устия
 и аз стоя като вековен паметник
 под моето съзвездие вечерно,
 което нощем озарява черното
 и го разсича със небесен пламък!

БЕЗСМЪРТНИЯТ

218

ЛАМАР

1

Аз познавам един стогодишен човек,
мъдър жител на своя и нашия век.
На тояжката своя, подпрян под небето,
като в приказка бял, като песен старинна,
прозвучала с протяжния звън на овцете,
сто години обичал той своята родина.

Той е жив и до днес и се вглежда галеч,
и кавалът му свири със българска реч.
Аз обичах унесен да слушам как плаче
песента на народа в скръбта на човека,
как събужда тя роба, прелива се в зрача
и се носи в безкрайната шир надалеко.

Аз обичам да седна до него в печал,
да се вслушам във стария мъдър кавал,
да послушам гласа и скръбта на дедите,
но кавалът трепти над поля и усойни,
по рътлините спират в омая сърните
и замлъкват по клоните птиците пойни.

Тая песен, по-стара от моя човек,
е преминала с мъдрост и в нашия век.
Тя разказва, че няма народ под небето
да загуби гласа си и своята песен
и безсмъртен остава човекът, догето
във живота е към свободата понесен.

219

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

2

Аз се връщам по-богър в народа сега,
че разбрах песента и запях без тъга –
да ме чуят гори и ливади зелени,
и земята ни с кръв напоена, юнашка,
че съм млад, и с очи надалеч устремени
на столетника с бялата мъдра тояжка.

Той я даде на мен и ми рече така:
Погледни тая бистра и буйна река!
В нея слънцето утром си мие лицето,
а човекът в пенливите бързеи гледа.
Запомни, не гори ли ти жар на сърцето,
ти под слънцето няма да имаш победа!

Аз ти давам тояжката моя с любов
да вървиш и да бъдеш за подвиг готов!..
И когато се спуснах надолу в горите,
аз видях езера и по тях ветроходки:
младежта бе разплискала върху вълните
радостта на любовните свои разходки.

И пребъда ли аз стогодишен човек,
преживял в много устреми нашия век,
на тояжката своя, подпрян под небето,
ще дочакам да чуя най-волната песен,
ще откъсна тояжката аз от сърцето –
да я дам на младежа, в живота понесен!

ЧОВЕКЪТ ПОБЕДИТЕЛ

220

ЛАМАР

1

Това съм аз – роден във низините,
със две ръце и загрубели глани,
гругар на вълците и на горите,
и на полята, рано преорани;
живях с добитъка и със орлите,
завивка бе ми звездната позлата,
постелята – цветята и тревите,
изкъпани в покоя на росата.

Въртях под слънцето чука и сърпа
и искра от полднения камък
политаше над жътвените кърпи,
и житото изпичаше със пламък;
момите пяха песни гласовити
и чакаха мъжете от гурбети
да дойдат със трионите превити,
да им гарят ръкойки вместо цвете.

Така живяхме, както и отколе,
все зърното не стигаше до пролет
и гаргите от зимните тополи
навяваха тъга със своя полет;
и мъката заспиваше във къта,
прикътана до края на главните,
където котката предеше вътък
до възлените, в пепелта зарити.

221

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Ще писне люта зима във куминя,
гърнето от леда ще се разчупи
и сълзите му в топлата камина
тесто от бяла пепел ще натрупат;
тогава всички се събуждат рано
и тръгват към добитъка, по двора,
а утрото, от ледове сковано,
разведря ги от нощната умора.

2

Така живях и аз като добитък
по злачни пасища необозрими;
животът беше никакъв и плитък,
но имахме души непобедими:
макар с навуше и цървул обути,
запопляха ни приказки чудесни
за старите и храбрите хайдути,
с куршум запели родните ни песни!

Плещите ми се възваха от мъка
да мъкна и оръдие в окопа;
как майка ми заплака на разлъка,
но стрелях аз в сърцето на Европа
и мога най-сърдечно да разкажа,
че хората са братя по земята,
че няма село и долина вража,
а люде, що обичат свободата!

Това съм аз – човекът побеждава
в душата си натрупаната злоба,
щом разбере, че земната му слава
достига до босилека и гроба!
Войната ни изхвърли на поглога,
но ние бяхме много, на вериги,
и смъкнахме и царя си, и бога,
които ни оплитаха във иго!

Човекът се мени и побеждава –
прослава няма за царе всевечни, –
човекът в нови подвизи създава
стени, гори и водопади вечни –
да озари на бъдещето пътя,
да отрази луната и Балкана
в горите, дето яребици мътят,
в лъките, дето слънчоглед се кланя!

3
И тръгнах аз към дивните Родопи
през висини и слънчеви ливади,
където в пяна водните въртопи
шумят по ветрове и водопади;
тук имаше цветя и гъби скрити,
и лесовете, от ветрове превити;
пъстървата из речните корита
наличаше да хване скакалците.

До бор опънах бялото платнище,
топорът ми отекна в бреговете
и ударът в ковашкото огнище
разнесе се далеч от ветровете;
растеше като гъба язовира
из дълбините на покоя вечен.
Реката спре, потоците събира
и не шуми по пътя си далечен!

Звездите се огледаха в водите,
положих аз чука си до сърцето
и тръгнах да се върна в равнините,
да видя как блести вода в полето,
расте ли слънчоглед, трева, тютюни,
узрява ли мавруда и памиди,
опънати по телените струни,
годето златен залезът се види!

Това съм аз – човекът победител,
строител на живота си далечен,
измъкнат от убогата обител
на бедността и гибелите вечни;
вода приижда в земното ни лозе
да напои и корени, и листи
и изгревът напълните рози
със златните си пръсти да разлистни.

4

Това съм аз – човекът победител!
 България блести под цветовете,
 с които аз в любов съм я накутил
 да гони сватбата на вековете;
 и аз не спирам само в равнините,
 възлизам преди слънцето нагоре
 и моят чук разбива планините,
 металите във лава да разтвори!

Строежите като светулки мамят
 децата да се взираат в небесата
 и моя век във златната им памет
 ще впише страници на чудесата;
 че белите комини и горите
 събират си в небето върховете,
 човекът, устремен към бъднините,
 е пътник и към другите планети!

Това е веруюто на човека,
 облакът на светлия прозорец,
 от който тръгва бялата пътека
 и се прелива в сините простори,
 човекът – беден жител от горите,
 със две ръце и загрубели длани –
 сега отвежда речните корита
 към нивите, от лунен рог орани.

Това е веруюто на народа,
 натрупал от година на година
 желязо, устреми и плодородие,
 България превърнал във градина!
 О, нека и мечтите ни далечни,
 които времето с любов нанизва,
 да се превърнат в паметници вечни,
 в дела и подвизи към комунизма!

НА СЛОВАТА ПОТАЙНИЯ ДЪХ

ПЕСЕНТА И ЧОВЕКЪТ

226

ЛАМАР

1

Дали тия, големите зилове,
като слънцето гето блестят,
със кларнето по селския път
са вълнували черните биволи,
или сватбите кум е повеждал
със венци варакосан бръшлян
и от бистра ракия пиан
е потъвал в мечти и надежди,
благодарял геди и отроци
и се молил на бога за гъжг –
да се дигне и жито, и ръж,
да придойдат планински потоци
и жените да вдигат поли
под орли, небеса и мъгли!

2

Ей такава е нашата участ,
че се радваме и на гъжда,
който ръси по всяка межда
своите сълзи на бляскави ручей,
че пониква и злак, и коприва,
гето охлюви вдигат рога,
преживели дълбоко в снега,
в брегове и потоци игриви,
гето газии през нивите селянин,
че в земята си той е велик
като своя вековен език

227

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

и на длани положил е семето –
да засее вековния плод
на един песнопоеен народ!

3

Тия песни, които извират
из планинските снежни гърди,
и кавалът в поля ги реди,
и момите в поли ги събират,
те са песни любовни и тъжни,
те са песни от стари геди,
запрептели по земни бразди,
по полята и житни, и ръжени!
Те са дали душа на народа
и споили го със любовта,
че от зимата и пролетта
да извади добро плодородие,
да ожъне със лунния сърп
радостта си и своята скръб!

4

Ей такава е нашата участ,
 че сме раснали в земната гръд,
 и животът ни весел и твърд
 е шумял с бързотечните ручей!
 Че от грозде сме вино налели,
 че къдели сме свили с памук
 и звъни в наковалнята чук –
 га се чуе по ширни предели,
 във които живели са българи,
 опоясали своята съгба
 със железния вик: Свобода!...
 Дамаскините стари и дълги са,
 но те идват от тоя народ,
 извисен под небесния свод!

Драгалевци, 26 май 1968 г.

ПЕСЕНТА НА АВЛИГАТА

Има песни сърдечни и нежни,
 що живота с любов са прославяли,
 но запее ли в явора славеят,
 песента му в полята безбрежни
 от умора гушата въздига,
 после идва покой и затишие,
 а в съня на вековните лишеи
 се обажда вечерна авлига.
 Тя човека наново възражда
 и той тъне, унесен в мечтания,
 заличава и скръб, и страдания,
 после става и в своята жажда
 с песента нанакоре се дига –
 към далечната вечна авлига!

2

Мисълта е и песен, и жажда
 да отгатнеш езика на славея,
 между птиците да се прославиш,
 че певец много рядко се ражда!
 Аз обичам от всичките птици
 на авлигата нежната песен,
 че гласът ѝ, в горите понесен,
 разлюлява треви и пшеници,
 а жените в забрадките бели,
 в изобилния плод на полето,
 като птиците, що са запели
 и те чакат да трепне сърцето,

като в песен житата се гизат,
огласени от тая авлига!

3

И в гушата трептят много струни,
разлюлени от вятър и песен;
златно слънце ли в нивите блесне
и житата с усмивка целуне,
всеки мъж се заглежда нагоре
дали облак гъждовен се гиза,
а жените в размумка говорят:
щом запяла е тая авлига
от зори по гори и присое,
ще се възнат полята от зърно,
семената със крини да върнат,
после гъжд в тишината на зноя
ще се спусне до вечния корен,
във земята родилна разтворен!

4

Ако искаш да чуеш авлигата
как извива гласа си сърдечен,
ти на жътвата с гребена вечен
нареши си гушата и гизай се
пред комбайна железен на времето,
пред сияйния ген на живота,
който сее със златния протък
на човешките подвизи семето –

ти тогава ще чуеш, че птицата
е крепила със песен човека,
да се взира все по-надалеко,
и преминал със плуг през орниците,
набраздил до безкрай равнините,
той лови със ръце светлините!

ТВОРЕЦ

232

ЛАМАР

Човекът, като мисъл във природата,
творец и откривател вдъхновен,
отгатнал е на рудите порогата
и тайната на своя бъдещ ден.

Той няма да заспи върху лопатата
пред гроба на един умиращ свят,
а с нов подем ще изкове позлатата
на своя устрем, богър и крилат.

Душата му е в огъня зачената
и мислите му в многозвучна реч
възпяват и човека, и вселената...

Лети, човек, със спътника галеч
да видиш собствените си страдания
като атом от цялостното мироздание?

ПОЕТ

233

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Когато аз нападам тоя свят
с оръжия от думи безсърдечни,
аз искам да прозря в словата вечни
желания и мисли по-галечни
и искам да загина в тоя свят,
прострелял си със мъдрости сърцето.
Че аз обичам смелите поети,
възпели и земята, и небето!
Че аз обичам нежния поет,
не който е възпял велможи знатни
и в отражения от чаши златни
е дирил истините непонятни,
а оня стар и вселюбим поет,
роген до чергата и до кожуха,
над стряхата, където вятър духа,
и нямал е ни отгих, ни разтуха!
Такъв да бъде нашият поет,
роген във скута беден на народа,
и да започне мъдрата си ода
в съзвучие със цялата природа!

ВЕРУЮ

Аз не знам гали моето верую
е съгрявало моите приятели,
те са били поети, ваятели
и в живота сме нежни треперали!

Аз съм гумал на много неверници,
на мнозина, които захождат,
но съм вярвал във тяхната кожа,
обгоряла в стада и във мелници!

Те си смилаха бяло брашното
и на кучета хвърляха хляба,
а планинецът аз, като язовец,
ги издебвах: къде е тестото?

Ей така се въртяхме наслуки,
да се радваме с белите ягнета –
ще добием ли своите сполуки,
от великата обич обаядени!

Ако искате, аз ще ви кажа,
че животът е мъка голяма,
претворена над гробната яма,
сътворявана в пошлости гаже!

3/1972

РАЗГОВОР С ВЯТЪРА

Вятърът слезе надут – на завоя
срина върбата, тук гътна качето,
плисна си с яростни шепи лицето
и по градината стъпка шибоя.

Вятърът влезе при мен из куминя,
мрачен застана сред моята стая;
гледам го, искам и аз да узная
сажгите той ли разтри по килима?

– Имаш съмнение? – той ми говори. –
Аз съм дошъл да ти кажа днес: зрасти!
Много се дигааш и много пораста,
вириш главата си все нанагоре!

– Стой! – му извиках и тръгнах вратата.
Той се изправи – лицето му бяло:
– Удряй, разбий и това огледало,
гето се взираш да видиш душата!...

Тя е загубена – няма я вече!
Ти я притисна в суетност и слава:
никой за нея стотинка не дава,
цом от народа и тя се отрече!...

Гледам – луната лице откроява,
вятърът с удар разбива стъклата:
влезе луната спокойна и свята,
пълна с любов, тъй както я славим.

Тръпки ме лаят, аз искам да споря,
искам със себе си аз да говоря:
прав ли бе вятърът с тия разгори,
дето нищи по гори и простори?

ПОЕЗИЯ

1

Аз не съм те обичал тъй нежно,
както много деца и любители,
но ти беше ми в скърби учителят
и на мисли, и на дързост безбрежна.

Изтъканото вече се скъса,
но останаха нишките златни,
за едни добри и понятни,
а за други изкъсо навъсени.

Аз съм гирил из рогния кладенец
едно водно и пъргаво конче
и в горите най-мъдрото клонче,
полюляно от вятъра в плагне.

И умре ли дървото под него,
то му шепне да чуят сърните,
че плодът му наново в тревите
ще изникне да стигне небето.

Ей с такава поезия мисля
да надмогна годините свои
и да бъда по-мъдър във боя,
който идва света да прочисти!

2

И до днес не добих с умозрение
на словата потайния дъх:
все си мислех, че в трудния път
ще премина и аз в настъпление!

Но да знаете колко е трудно,
да си мъж, като камъка твърд,
а ти липсва умелост и мъдрост
да превърнеш делата си в чудо!

Побелях от съвети и гуми
да ми казват: „Ти можеш, не можеш“,
а аз тръпна във своето подножие
не от мрамор, а в клони и шума.

Че у нас всеки дава съвети –
всеки иска да бъде мъдрец,
но аз свивам наново венец –
над живота ни ярко да свети!

НА ПРЕВАЛА НА ВРЕМЕТО

МИЛОСТ

Спусни ме в низините на живота,
затрупай ме във кладенците вечни,
където идва с гибел водоскока
през камъни и сипеи галечни!

Аз няма да загина в моя поход,
в страданията земни и небесни –
ще чакам, докато намеря проход –
да ме облъхнат родните ни песни!

Ще дойде Исмаил да ми запее
за вечния миндил на любовта –
и аз като орел ще се развее
над горската и стара красота.

Елените от Урдина река
ще прокопният тревните заслони,
а слънцето над мене ще порони
обилната и силна красота!

СЪМНЕНИЕ

240

ЛАМАР

Дали нашият свят е измислен
от робия, любов или жажда,
но отрокът наново се ражда
да погеме живота на чисто.

Като златните листи наесен
на света всеки идва, отхожда,
и захождат най-знатните возгове,
но за тях не се пее и песен!

Само вярата като надежда,
обгорела със бури душите,
на човека поднася гредите —
да го вложи във златната прежда
от мечти и мисли галечни,
преродени в стихии вечни!

МОСТ

241

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Дегите ни са зидали мостове
с привои над долчини и реки
и те до днес стоят като подкови
за щастие край плодните лъки.

Реките са пресъхнали отдавна,
че паднали скали и лесовете;
катърите в походката си плавна
минават, но към други светове.

Луната, щом се дигне в небесата,
и тя се слива с каменния мост,
да минат на живота ни стагата.

С позлата тя стои на своя пост —
да озарява земната ни гиря,
кой как се ражда, пламва и умира!

ДЪБЪТ НА ЖИВОТА

242

ЛАМАР

1

Един дъб под небето, обрулен
от вцелици и от години,
върху земната твърд се помина,
от гъждовния облак потулен.

Из гърдите му стари изригна
към небето вековната мъка
и над клонете скръб многоръка
като паметник стар се издигна.

Не долитна и горският гълъб
да загука в съня на зората –
да разкаже, че долу в земята
е заровен най-новият жълъд.

Че от него ще бликне животът
на дървото, погинало в старост,
и вцелици с същата ярост
ще го брулят, додето той грохне!

2

С моя дъб аз живях от детинство
и заплаках, когато загина,
но се радвах на новите листи,
за шумели над моите години.

243

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

Един кос бе дошъл от гората
и на новия дъб се възрадва:
той във човката носеше злато
от далечния лъч на зората.

Разговарях с дъба и със коса
и минавах тия години,
във които мълвата се носи –
гали вечното ще ни надмине!

И така аз сменявам дървото;
угва косът, отлита в горите,
а край мене се ражда животът
и така ний творим бъднините!

3/64

СЪДБА

Светът на моите мечти се слива
с безкрайната вселена на звездите:
под тях са стригали кози гедите
и са сушили сините си сливи.

Щастливи са били, когато гремела
под орехите необятна сянка
и пламъкът на буйната седянка
огрявал е бунтовното им време!

Светът се е навъдил до огнища –
димели са комини и колиби
и всеки е прегръщал своето либе
да сътвори живота си кълчищен.

И всеки е мечтал да бъде храбър,
да поднесе една звезда във шъпи
на близките и на гецамата скъпи,
тъй както им поднасял лука с хляба!

Но златната звезда на вековете,
тя любовта ни чиста не разбира,
а само ни съзира от всемира
и над съдбите ни спокойно свети.

ЗВЕЗДА

Аз те гледам, звезда в небесата,
дали ти си за мене създадена,
или аз, като в село съм раждан,
напластил съм за теб светлината!

Много пъти съм мислил за тебе
и навярно във своята вечност
ти си ръсила топла съречност
от звезди в белокосия гребен.

Ний се гледаме в лунни сияния –
аз копая на дяда си гроба,
а ти светиш на бога и роба –
да се слеем във общо страдание.

Един славей пропя в лесовете,
ти блестиш над гори и долини
и полагаш над моите години
светлина, придошла с вековете.

Аз и ти се спояваме в вечното
на вселената, с разлика тъжна,
че животът е като окръжност,
а не орбита много далечна!

Но и тук, на земята си своя,
аз ще дам многорогата вила
на децата с ръце да побият
сенокоса на златна расоя!

Те са твоите лъчи от всемира —
ний на земния шар ги полагаме
в равнините, пропити от влага,
и сполуката своя намираме!

ЧОВЕКЪТ

И щастието има свои граници,
гали във любовта, гали в надежди —
човекът носи своите стари прежди,
човекът носи своите стари раници.

Не е самотен и не е презърбен,
да кажем, от неволите си ежедневни,
но той върви по пътищата снежни —
да стигне билото и да се върне.

В това завръщане на светове,
в магията на ветрове и бури,
природата ще слезе да разтури
оная скръб, която още свети.

Тогава аз заставам като гънер —
да изброявам радостта на корена
и своята съдба към тях разтворена
като сказания с поверия изпълнени.

Върнете се, години на съзвучия
от истини, лъжи и изпитания —
това ще бъде нашето страдание
на нови истини да се научим.

12/1971

ТИШИНА

Тишината е тайна на времето,
тишината раздава покой
и в покой спокойно да гремеш
като птица небесна на клона!

А край мене летят в надпревара
колелата от гуми и сплави –
и гърветата плачат от жалост,
и не пее в растиците славея!

В задимения прах от бензина,
от шума на мотори и трактори
мойта радост навеки отмина!

Само чакам небесните влакове
без кондуктори и без машини
да ме качат в небето изстинало!

ПРОТИВОРЕЧИЯ

Призови ме, душа, да поема
на живота копралята дълга,
да премина по моста над бързея
и лицето си там да огледам.

Който имаше дар да опише
как народът добрува и страда,
то се пада на моя, братията,
гето с четката маслото вдишваше.

От стърнището до коловоза
на играчки играят децата –
и запържват гедите яйцата
на правнуците да ги положат.

А те водят хвърчила големи
и понася ги с тласъци вятъра –
възвисени в небесни обятия,
над земята от буря сломени.

В дамаскините стари се казва,
че човекът е водовъртежност,
но е умал и чувства, и нежност
за съдбата си сам да разказва...

А тогава дошли са пророците
 да ги стрижат с овчарските ножици
 и човекът от своето подножие
 се сдобивал с овни и отроци.

И така на врата в вековете,
 като седнал при овчата кожа,
 своята радост в трапези положил
 и свещта му го покрива свету.

БРОД

През този брод от истини големи
 гали ще минем с мъдрости и правда –
 да пренесем студената си брадва
 към други светове, обилни и неземни,
 та всеки от душа да се зарадва?

О, правда моя, неотлъчна, свята,
 смили се и над моите завети –
 да стана по-добър, за да ми свети
 през бродовете топлото обятие
 на истините, тлели с ветровете!

Ще мина аз оттамък световите
 да позова приятелите стари,
 та всеки мъката си да стовари
 пред идния живот на вековете,
 да се презърнем пак като другари.

Защото предстои ни ново време –
 да осъзнаем своите победи,
 та поколенията да ни гледат
 как носили сме своето общо бреме
 през бродовете мътни и големи.

УЧАСТ

Човекът е могъщо същество,
създаден от природата велика;
душата му със изворите блика
и бори се със своето тегло
да надделее тайни и сполуки
с открития, възходи и науки.

Надмина звука със крила, витла,
гобра се до небесните селения,
а участи му като преселение
от слънцето към морската мъгла,
където гине в мър и раковини,
брои на пръсти своите години.

Едно голямо, сиво колело,
натрупано със мисли и желания,
върти го в неговите изпитания,
издига го без чувства и тегло
и той от тия звездни небеса
прелива се със земната роса.

ДУМИ
ЗА ЛАМАР

РЕДОВЕ ОТ БИОГРАФИЯТА

ЛАМАР (псевдоним на Лалю Маринов Пончев) е роден на 1.1.1898 г. в с. Калейца, Ловешка област. Завършва Търговската гимназия в Свищов (1916) и ШЗО в София (1918). Участва в I световна война като подпоручик-артилерист. След войната е чиновник в Земеделската банка в Трон; уволнен (1923) заради анархистичните си убеждения. Установява се в София, където се сближава с Гео Милев и Хр. Ясенов. Създава собствена печатница „Ново изкуство“ (1925–1947); през 1929–1932 г. издава сп. „Новис“, в което се публикуват статии за литература, театър, преводни произведения. Участва във II световна война (1944–1945) като командир на културна бригада към Щаба на българската армия. Заместник-главен редактор (1962–1974) на сп. „Български воин“, член на редакционната колегия на сп. „Турист“ (през 1956–1974), основател и член на редакционната колегия на в. „Ехо“ (през 1958–1974). Секретар на СБП (1956–1958), председател на Печатарския съюз (1946). Член на туристическото дружество „Алеко“ (от 1926). Ламар (все още Лалю Маринов) дебютира през 1917 г. в сп. „Всеобщ преглед“. До 1922 г., когато излиза първата му стихосбирка „Арена“, следва различни линии в литературната традиция. Съдбовно за творческия му поврат е запознанството с Гео Милев. Ламар е поетът, който в течение на 2 десетилетия претворява посланието на своя приятел: „Българската литература

се нуждае от оварваряване“. „Арена“ се появява като гръмогласен авангарден манифест, „плесница“ върху лицето на всевъзможните литературни конвенции. Всичко в нея е различно от общоприетото: тя надхвърля всякакви представи за поетически допустимото, разбива тематичния кръг на предвоенната поезия, подиграва се саркастично с клишетата на литературната традиция. Това е първата българска стихосбирка, в която категорично се пренебрегва пунктуацията; експресивните рисунки на Иван Милев рязко се отграничават от техниката на тогавашната илюстрация. „Арена“ е недвусмислен симптом на едно преломно време, в което е неизбежна преоценката на художествените критерии на предходната епоха. От друга страна, тя е отглас от идейно-естетическия бунт на футуризма, експресионизма и имажинизма в неговата синтетична и специфично балканска транскрипция. Всичко онова, което в „Арена“ присъства в абстрактно-манифестна форма, се конкретизира концептуално и естетически във втората книга на Ламар „Железни икони“. Тя е пресечна точка на различни тенденции и външни влияния в неговата поезия, намиращи се в процес на преосмисляне. В нея изпъкват двете основни и контрастни начала, върху които се гради синкретичната му поетика – антиестетиката и гръмка провокативност на авангардното мислене, импулсирано от Гео Милев, и национално-специфичните митологеми и изразни средства, извлечени от фолклорната традиция. Те не са достатъчно плътно скрепени и в тях проникват немалко чужди инвенции. Единна по своята експресивност, стихосбирката е разноезична в концептуално и формално отношение. Част от стихотворенията следват „Аре-

на“, други напомнят руския футуризм; откриват се асоциации както със „Септември“ и „Аг“, така и с „Иконите спят“ на Гео Милев. Доловимо е преливането между авангарда и фолклора. Редица стихотворения са наситени с изключително ярки и пластични образи и загатват за върховете на поетичното майсторство, които Ламар достига в поемата „Мирни размирни години“. Посветена на войната, тя въздейства чрез конфликта между две реалности – мира и войната, в техния тотален нравствен смисъл, издигнат до конфликт между човешкото и нечовешкото. Силата на „Мирни размирни години“ е в нейната метафорична наситеност, в контрастно конструирания образен свят, огледално противопоставящ селото и войната. Съчетавайки обвинението и проклятието, поемата подчертава ярко грастичната несъвместимост между душевността на българския селянин и войната, която безвъзвратно осакатява тази душевност. Тя е забележителна със съчетаването на фолклорна образност и авангардна структура и светоусещане. И макар на пръв поглед фолклорното начало да надделява, поемата може да се определи като епична по замисъл, имажинистична по художествена реализация. Поезията на Ламар от 20-те и 30-те г. е свидетелство за реализацията на родното в неговата ориентирана към авангардни форми поетика. При него става дума преди всичко за разпадането на сакралността на понятието „родно“ чрез силно огрубена, материално-приземена и карнавално-шумна образност, която носи поетическото послание. И тази реализация не е някакво спонтанно следване на външно възприети модели, а естетическа концепция, която поетът следва в продължение на 2 десетилетия, като въвежда в по-

езията все по-остри контрасти и шокиращи непотизми – предизвикателство спрямо литературните клишета, но и спрямо статуса на поетичното, формиран в българската литературна история. На военната тема е посветена и поемата „Запад – Изток“, писана през годините на II световна война. В нея войната се интерпретира не чрез човешката грама на жертвите, а чрез националната грама на възвличените в нея народи. Тревожната съпричастност на автора прониква в поетическата материя, оцветява я емоционално и я обогатява с експресивни внушения. След „Запад – Изток“ в творчеството на Ламар настъпват бързи обрати, които засягат същностни негови аспекти. Дръзкият варварин и саркастичен хулител трябва светкавично да се пренастрои – времето изисква от него не пародии и гротески, а одаистични хваления и публицистичен патос. Промените в поетиката му имат по-скоро типологичен, отколкото индивидуален характер. Необходимостта да бъде отразявана (а не чувствана) новосъздаващата се социална действителност изтласква на върха на жанровата йерархия поетическия репортаж и стихотворната публицистика. От формална гледна точка повратът в творчеството на Ламар се изразява в последователен интерес към мащабни епични форми, но всъщност засяга и по-дълбоки естетически и мирогледни характеристики. Показателна е например разликата между „Мирни размирни години“ и нейното продължение „Горан Горинев“ – най-агмирираната от критиката през 50-те г. книга на Ламар. Докато първата внушава, втората разказва; вместо наситената емоционална въздействителност се появяват хрониката, репортажното отразяване на войната; драматизмът и пси-

хологическа дълбочина са белези само на първата книга. На други закономерности се подчинява лириката му след II световна война. Още в „Зора зазорила“, „Мъдростта на годините“ и „Зуници над България“ се очертават основните тематични и идейно-естетически особености, характеризиращи зрелата му поезия – „Претворения“, „Сказания“, „Брегове на мисълта“, „Намерени писма“ и „Земни видения“. Провокативността, конфликтността и контрастното единство от противоположности на ранната му поезия отстъпват пред мъдростта и сливането, успокоеността на поетичния поглед, търсенето на дълбочина и стремежа към равностметка, насочена както към личността, така и към историческото битие на народа, пред пантеистичната радост от едно дълбоко осъзнавано единство с живота и природата. Заявил през 1922 „Аз сам ще ви уча на нова естетика“, Ламар остава без следовници и епигони в българската поезия – навярно защото е прекомерно своеобразен, за да бъде следван. С поезията си той е пръв в много отношения – безкомпромисно и гръзко прекрива редица табута, лежащи между високите и ниските пластове на езика, създава поезия, която си служи с уличния жаргон и простонародното слово. Творчеството му е мост между авангарда на 20-те г. и новаторските търсения на поколението от 40-те г.; първомайстор е на поетичната гротеска, която това поколение забравя, а през 60-те г. други поети го развиват. Други псевдоними: Ли С, Ли М (с Мицо Ангонов).

Умира на 21.II.1974 г. в София.

Всеки самобитен автор има свое потекло, свои потомствени черти, които се запечатват в творческия му образ. Две са родословните линии, от които ще изведем поетическата биография на Ламар: коренът му в селското и народно-поетическото мислене и близостта му до кръга на Гео Милев. От това смесение на модерно и регионално, на фолклорно и експериментално се получава трайната закваска на неговото творчество.

След войните и особено след революционния трус на септември 1923 в нашата поезия стават основни размествания. Отминало е времето на лунните воали, на ръмвящия зрач, на тихите и бледи скръбници. Тътенът на събитията е разбулил едно войнстващо племе както на площадите, така и по страниците на литературните издания. Ударил е часът на презираната госкоро улица, която нахлува в поетическите алеи с подковани обувки, с ропот и тържествуващи викове. Художественото слово се възвръща към грубата действителност и чернозема. В антифашисткото списание „Пламък“ Гео Милев издига авангардния лозунг: „Българската поезия има нужда от оварваряване. От сурови сокове, в които има първобитен живот.“ Оварваряването за автора на „Септември“ означава кръвопреливане и кръводаряване, оплождаване на поезията със семето на грубата реалност, съюз между изкуство и революция.

Гео Милев програмира обновление на изкуството, на неговите средства и език не в сферите на чистата духовност и естетизма, а върху вул-каничния терен на революционната епоха. Той е фанатично убеден, че новото време дава свои императиви, че то не търпи салонни господа в изгладени и изчеткани грехи, поети с бледи лица и миньорни погледи. Лимфатичните самотници ще бъдат пометени от безжалостното войнство на „варвари“, „хулигани“ и „печенегу“, които идат „с пламък в очите и с железни зъби“.

Днес от позициите на една уталожена и неподатлива на буйства естетическа система лозунгът на Гео Милев ще ни се стори краен и драстичен, юношески нетърпелив и тираничен. Необходимо е обаче да се пренесем в оная динамична ера, за да разберем колко чувствителен е бил сеизмографът на поета, как редакторът на „Пламък“ с всяка клетка на художественото си съзнание е усещал необходимост от озон и вихрушка, която да помете естетическата старина.

Ламар също е обжегнат от идеите на Гео-Милевия кръг. Той не идва от интелегентска среда, не е претоварен с бремето на библиотечните рафтове, с напластяванията на вековна книжна култура. Той е расъл в троянското село Калейца, закърмен е с фолклорната стихия, донесъл е изконната житейска мъдрост на балканския селянин. Този селянин вече не е роб на патриархалния застои. Той е раздрусан от жестокостта на три войни и две национални катастрофи. Неговият взор под бухлатите вежди е обърнат не към идиличното минало, а към машинното бъдеще. Тази възприемчивост към новото и експлозивното сроди „селянина“ Ламар с кръга на „свръхинтелектуале-

ца" Гео Милев, въведе го в оспорваната зона на големия литературен експеримент, който се извършваше на социална основа след Първата световна война и Октомврийската революция.

Първите стихосбирки на Ламар са бунт срещу „гъбясалата традиция“, предизвикателство срещу изтънчените вкусове, срещу салонната галантност и изящество. В тънката книжка „Арена“ един неукрепнал поетически бас демонстрира антипатия към всяко лирично песнопение и символистични шепоти. Слуха ни режат недобре артикулираните шумове и манифести, кресливите модуляции на един литературен пубертет, зад който напират бунтарска гързост, нетърпеливост да се събарят каноните, да се възвести нашествието на безправните, голите и гърбавите срещу ситите, изнежените и доволните. Камурнат е старият поетичен хербарий, символистичната ботаническа сбирка от асфоделии, тимаринти, туберози и хиацинти. На тяхно място са струпани буци черна пръст, в която са побити лозови пръчки, шушулки от боб и стръкчета жито.

*Вие
къртете паркета
с нокти полирани,
вий,
с деколтета
гримирани,
носете от нивите пръст
и аз
ще посея пред вас
в черноземната пръст
цветя ли?
жито и боб...*

Този басово прогърбен поход срещу самоцелната красота на естетите, срещу галантната изтънченост и безплодие на салонната лирика не само продължава, но постига и първите си победи в стихосбирката „Железни икони“. Тя не само анализира и претендира за новост, тя действително налага едно самостоятелно поетическо виждане. Бунтът на Ламар сега е социално по-определен и художествено осмислен.

Минал е вече вихърът на септември, който е отнесъл хиляди борци и сред тях най-близките и гръзновени приятели на Ламар: Гео Милев, Христо Ясенов, Георги Шейтанов. Епопеята на въстанието и отгласът от септемврийския погром намират в „Железни икони“ особена ферма, в която преобладават представи от селското мислене, асоциации от труда и бита на балканския селянин, с подчертани елементи на фолклорна художественост. Стихотворения като „Зима“, „Стуг“, „Коситба“, „Гурбет“ възникват върху основа на дълголетния и суров опит на селския човек. Тук не липсва нито програната рогозка, нито студената колиба, люшкана от вятъра, нито старото куче, което се поще. Поетическата реч откъртва слова от един изкаран из вековните си релси живот, девствени слова от езика на балканеца, част от които са още непознати на литературната практика. Първичната и натурална образност се облича в словесни форми, изковани в неръкомтворната езикова работилница на народния бит, поради което ние сме принудени да разтваряме често тълковния речник на Найден Геров, за да се справим със значението на една или друга дума.

Стихът на Ламар е приемствено свързан с фолклора на балканския селянин и особено с хайдуш-

ките и гурбетчийските песни. Фолклорният елемент не е външен, не стои като орнаментна украса към стиховете. Ламар не го прибавя нарочно, за разлика от други поети, които правят преправки на народните песни и ги „обуват в рими“ (според духовитото определение на Ам. Далчев). Ламар не пристъпва към народната песенна традиция с предварителна литературна нагласа, с оня рационалистичен метод, въздигнат в норма, който кара някои поети упорито да изучават, стилизират и фризираят фолклорното наследство. Той не е автор, който тръгва от отвлечени принципи, за да открие богатствата на фолклора и заключената в тях национална душевност. Той е вътре във фолклорната традиция, свързан е с нея органично и потомствено, от ранна възраст я всмуква в песните, които слуша по празници, на селския площад и у дома, от устата на майка си или в речта на своите съселяни и овчарите по старопланинските мандри. Естественото огейние на неговите поетически хрумвания е селско и фолклорно, без да има нужда да го заема от сборниците с народни песни и умотворения. Казано фигуративно, за него народното и фолклорното начало е к о р е н, а не шевица. Като поет той понякога не успява да надмogne селско-фолклорната речева стихия, да я подчини на повисша художествена концепция. Тогава, вместо да бъде неин суверенен властел, той е просто неин говорител, неин безконтролен орган.

Колкото и да е обвързан с изконното, Ламар не го архаизира, а враждува със застойното и консервативното начало в бита. Той се родее с оня селянин, който е пил горчилката на три войни и който е обърнал взор извън междата на селския си имот към големите световни събития, разтърсили пла-

нетата. У него проклятието над войната и капитала, прославата на стачки и бунтове се изричат със словото на натуралния българин, който дочува не само древния зов на земята, но и възванията за интернационалистично трудово братство.

Ламар е интересен като интернационалист от балканското село Калейца, като наш „рапсод“, пренесъл вековната традиция на гуслари и кавалджии, който в същото време е въвлечен в орбитата на модерното революционно изкуство, другар е на Гео Милев, привърженик е на новаторството на Маяковски. Той едва ли може да претендира за завършена естетическа платформа, тъй като за нея не му достига цялостност в художественото мислене, както и литературно, и философско „снаряжение“. Той обаче долавя в отчетливата дикция на Маяковски топота на многохилядната улица, нестройната стъпка на милиони нозе. Оригиналото у Ламар е именно в тази самородна композиция на два гласа, в този дует между сподвижника на експериментаторски принципи в революционната поезия и наследника на фолклорната и гусларско-песенна традиция. Когато във „Вик на робите“ призовава масата на въстаналите, на бунтовниците и септемврийците, той заговарва почти с речника на Гео Милев:

– Елате! Елате! Елате!
 Наши братя поробени!
 Не гении, не дипломати,
 не свръх върху свръхни човечи...

Нашата памет вече е направила асоциация с автора на „Септември“, с неговото: „не гении, таланти протестанти...“ Веднага обаче в следва-

щите стихове Ламар ни избавя от опасенията за погражателство. Стихийната лавина на въстания приема очертания на селско шествие, в което разпознаваме хората на кърския труд, които се молят „сред засух за влага и дъжд“, които догризват „черния къс“ и „в чутури бият сухата ръж“. За да произнесе анатема над войната, Ламар също ще прибегне към речника на своите съселяни и ще гаде гумата на майка си, която произнася клетви срещу народните угнетители в типично народен стил:

*Майка ми хвърли къделя от къжела
и вика по двора просторен:
— Елате! Да чуят и вълци, и хора!
ще ги направя на възели,
ще ги стрия на бъзе и коприва! —
Сега разбирам аз
как е идвал там бирника
да разделят с баща ми крината
(майка ми викаше: „Иде обирника!“).
— Плащай си данъка, бай Марине!*

За Ламар всяка социална идея и социален проект са мислими само в местната си, регионална среда. Той недвусмислено определя географската точка на своето творчество, чиито извори водят към старопланинския край, където текат „водите зелени на Осъма“. Това пристрастие към домашното и местното ще се запази като упорита черта при всички извивки в творческия му път. Десетилетия по-късно той ще се заеме да напише епоса на своето родно място, огромната поема „Село Калейца“, и както там, така и в много други произведения ще възпроизвежда страници от ре-

волюционното минало на Троян и Троянско, ще възкресява колоритни фигури и местни знаменитости с имената и прякорите им, с анекдотите, които се разказват около тях. Така Ламар ще ни се открива не само откъм силната, но и откъм слабата си страна. Той ще си остане автор, уплел коренище в родната почва, в „духа на мястото“, откъдето черпи жизнена сила, и едновременно той невинно ще успява да се измъкне от битовата, регионална ограниченост и анекдотизъм.

При цялата си неравност обаче поезията му сочи големите изменения в пътя на нашата литература след войните. Минало е времето на гордите самотнически жестове, на затворения в своята крепост жречески индивидуализъм. Настъпило е обратното време: на сближение на индивида с масата. Писателите заживяват с ново съзнание, неразделно от представата за историческо движение, за разместване на социалните пластове, за развихряне на колективните стихии, пред които индивидът отстъпва и с които се слива. Новото колективистично съзнание избухва често в крайни форми, изявява се като грастично отрицание на всяка индивидуалност и индивидуална психология. Ламар, който се чувства орган на колективистичната и селска стихия, е настроен презрително към психологизма в лириката. Той го смята за синоним на камерност, ограниченост и отчуждение от големите бури на съвременността. В епохата на всемирнен потоп, на нахлуващи „стага“ и „глигани“, на разбунени тълпи, които са тръгнали „гърбави“, „посинели“ и „грозни“, всяко разнежване, всяка интимност и изповедност му се струват „лиричен брътвеж“. Той хвърля копия срещу кулите на естетизма, за да умъртви затворените в тях

символи на „вечната красота“ и „душа“, да им противопостави своята смътна естетика на грубото и примитива, на прозаичното и чернозема, да утвърди разрушителните начала на „антикрасотата“ и „антидушата“. По своя грубоват и чудат начин той контрастира противоположни възприятия за „естетичното“:

*за душите си пеят поетите,
овците сред мъка се ягнат.*

Същият произход и зависимост от новото литературно движение за „оварваряване“ на литературата има и темата за „анти-Европа“ в ранните стихове на Ламар. В нея рефлектира както литературното въздействие на Ал. Блок от популярното тогава негово стихотворение „Скути“, така и стихийното усещане за износеност на старата и хуманитарна култура на Запада, за нейната кризисност, разголена така натрапчиво в новата ера на войни и революции. С безцеремонния тон на разрушител Ламар хвърля в лицето на буржоазна Европа своя предизвикателен стих: „Рахитични са твоите рожби, Европа“, без да разграничи мъртвото от живото в европейската културна традиция. Той приветства нашествието на тъмни орги, на „гъсти табуни“, които ще прегаят трупа на старата грешница.

В негиференцираното поетическо мислене на Ламар за новия „всемирнен потоп“ преливат и някои представи от неговия ранен анархизъм, но решаващо си остава едно ново колективистично светоусещане. То вижда в „табуните“ на черния, възстанал народ кръводарителна сила за художественото слово.

Ако в първите стихосбирки оригиналното у Ламар не е докрай освободено от странични наслойки и примеси, то поемата „Мирни размирни години“ е вече свидетелство за успешно издържания изпит по поетическа самобитност. В нея Ламар решително утвърди своя образ като поет на изконното и изначалното и едновременно на исторически променливото в българското село. Той създаде първия си завършен епос за родния край, за неговото заселване, за трудовете тегла и празненства на българина. Той стана хронист на народните обичаи, на привързаността на селянина към домашно огнище, имот и добитък. Ала върху територията на Ламаровото село протича не само вечният кръговрат на годишни времена, обреди и обичаи. Върху нея забива острие и железният плуг на историята, който разбърква социалните пластове и захвърля селянина в урагана на войната и бунта. Затова и поемата композиционно е разделена на две части: „Село“ и „Война“.

Първата част разказва мирната повест на село Пригорово, разказва я в народнопесенен стил, без идиличност, но с тръпчивия привкус на една първобитна поезия. Поезия ламаровска, твърде недоглядана и сурова, с гъх на прегорели бурени и цвят на паламида, с пистък на кукувица и блеене на шилета. В нея се прокрадва и една неволно комична жилка, която не е търсена от автора и е може би неосъзната от него. Тя е обаче присъща на примитивното виждане, на селското, натурално и езически жадно откриване на света, което ще се стори елементарно на градския човек и особено на интелигента с изтънчени психологически рефлексии.

*Навъдил се род и природа;
чукур над корито чукурнал;
жените – вси богородици –
в яслите рожби натурили.*

*На плет се петел-ококорил,
легнала ярка на полог;
цъфнали дюли и скороши,
шъпнели хората: – Дал бог!*

*Ливади и ниви без синори –
синя тинтява и жълт смин;
в ведрата извара и сирене,
в камините пити и млин.*

*В небето звънтели копрали
и слънцето – яростен палешник –
небесната нива разпаряло
и падала нощ като алище.*

Особеното поетическо „наречие“ на Ламар издава вродена дарба за сладкодумство. Ламар е сякаш избран да „сказва реч“ и да „издумва слово“ при съответни случаи, при радости и разтуха, сватба или погребение... Той намира оня естествен тон, с който изрича своите истини непринудено и неканено, като на трапеза и почерпка. Неговите сентенции понякога са случайни и без ясен смисъл, но те носят отблъск от мъдростта на времето и трудовия опит на народа. Те са сякаш потапяни в някакъв балкански извор, кръстени са с „живата вода“ на жизнелюбието, човечността и широтата.

В „Мирни размирни години“ се определя окончателно епически разказвателният стил, който отсега нататък ще преобладава в Ламаровата по-

езия. Стихът се носи върху спокойното течение на поетическия разказ. Асоциациите в епична плавност редят вещи и явления, наслаждат ги едно до друго. Синтактичната конструкция се състои от „наниз“, които „изнизват“ събития, състояния, битови подробности.

Склонността към епична разлятоост с чудатите отскачания на авторската мисъл е все още любопитно своеобразие, а не хроничен недъг в „Мирни размирни години“. Ламар разлистя страниците на своя неповторим летопис за кръжилото на тегла и радости в селския живот, за смяната на годишните времена и свързаните с тях обреди. Той е неуморим да описва лятото с житните времена и с „белия мъж“ по Петровден, есента с пълните бурета, търкулнати към избите, зимата с дългите коледни празници и весели нощи на село. Едва от VIII глава той се сеца да пристъпи към прекия си предмет на повествование, към историята на главния герой Горан Овчаря. Това закъснение не е случайно. Авторът следва своя инстинкт, че не е животописец на една индивидуална съдба, а летописец на балканското село, взето като център на рогова, племенна и социална общност. Това село заживява „в натура“, възпроизведено със сочни фламангски краски и първична жизненост.

Ядро на цялата образна система, на волно разпилените асоциации и сравнения е плодното, роговитото начало. То издава роговата връзка между поета и земното, езическото светоотношение на трудовия селянин. Това са устойчиви пластове на първичния светоглед, който обожествява не християнския страдалчески бог или жестоките земни властелини, а производителната сила на земята, вечния природен закон на обновлението, зак-

лючен между полюсите на началото и края, раждането и смъртта. Този идеал е чужд на всяка отвличеност, условност и аскетично самоограничение. Той е конкретен и веществен. Негов праобраз е земята родилка, земята-кърмилница, безсмъртието и непреходността на народа, осъществявани чрез историческата смяна на поколенията и гибелта на единичния човек.

Жизнеността на Ламар се корени в същото примитивно усещане за плодовитост и родилна сила, като започнем от ведрата, които „се пукат от сирене“, пълните хамбари, „забременели от лятото“, и свършим с „издутите пазви“ на момите и булките, възпътили устойчивия селски идеал за женска хубост. Есента е сезон на най-пълното тържество на плодовитостта. „Колко хора е лятото възрбило, колко нови набъбват утроби“: този стих съдържа двустранната формула на Ламаровото поетическо възприятие, което включва както тържеството на плода, така и нищетата на селския живот, непосилността и изтощителността на земеделския труд. Конкретните представи за „п л о д н о“, „н е р о д о“ и „я л о в о“ играят съществена роля в поетиката на Ламар, дават мярка и критерий за жизнени стойности.

Втората част на „Мирни размирни години“ прекъсва летописа за мирното време и изпраща героя на кървав гурбет по фронтовете на македонската земя. Рапсодът на селския бит сега ще даде войната през погледа на селянина, откъснат насилствено от дом, добитък и ниви, оставил ралото да гние сред угари. Горан Овчаря се измъчва не от страх, а защото не може да намери смисъл в безсмислието на войната. Неговият непогрешим инстинкт на трудов човек го кара да недоумява

защо е трябвало да препаше ремък и кого „с нож ще дере“. Въпросът, който Горан си задава, крие обвинение, изречено с наивната чистосърдечност на един примитивен, но здрав селски разум:

*Кой ме от стаго отлъчи,
с нож и пищови накичи? –
Стагото аз си обичам,
стагото с белия пръч...*

Последвалите действия на Горан, който напуска фронта, ала бива заловен, завързан на кол и разстрелян, изразяват стихийното, инстинктивно народно отрицание на войната. Десета глава от втората част – сцената на съда и гибелта на Горан – се откроява чрез съгъстени графични линии като символ на противонародния съюз между буржоазна гържава и религия:

*В залегената степ на Куманово,
върху гроба – на лобната пръст –
попа кацна като врана
с патрахил и кръст...*

Така идеологическият план на поемата, нейните антивоенни и богоборчески мотиви не се поднасят в отвличен вид, в агитационно-публицистична и тезисно-полемична форма. Те са неразделни от тъканта на селското мислене, от неговите представи, които се коренят в пластове на вековен опит, в неписания морален катехизис на трудова, земно-практическа мъдрост на българина, земеделец и скотовъдец:

*Ти жив ли си, господи?! –
мъжете с пълни бълкици
тръгнаха на гости
към пъкъл!*

*Нивята обраснаха с тростот;
жените бият бедра
и кравите с пълни бозки
реват за ведра.*

В малкото стихотворения, които публикува в десетилетието след „Мирни размирни години“, Ламар е верен на поетическата си самобитност, без да я обогатява с особено нови черти. Близостта до примитива, до необремененото от рефлексни колективистично съзнание, до първичните предкултурни стадии съжителства у него с интереса към модерните експериментаторски течения в поезията, което личи и в издаваното от него списание „Новис“ през 1929–1932 година. Затова и Ламаровата първична селяшка поетика не е чужда на известна чудатост. Неговият примитивизъм не е докрай гевствен и невинен, тъй като е вкусил от изкушенията на едно съзнателно провокиране на традиционния вкус. Основното обаче у Ламар си остава не чуждото, подражателното и модното, а самобитното, домораслото и органично народностното.

По своеобразен начин вижда той пролетта в цикъла свои „сезонни“ стихотворения. В българската лирика не един от значителните поети е оставил свой „пролетен манифест“, в който социалният императив на времето е пречупен през творческата личност на поета. У ранния Яворов пролетта е сезон на надежди и споменати тревоги за бъдещия плод. В състояние на пробуда нивите

се подготвят да срещнат като жених плуга на селяка и поетът възславя земеделския трудов обред. Ала и в периода, когато е съчувствен и събрат на „работливите селяци“, Яворов не се идентифицира изцяло с тях, стои на известно разстояние, пригава им нещо от своята недоверчивост. За Кирил Христов пролетта е буйство на природни сили, събуждане на родните балкани, които раздират бели ризи и ни канят на харамийски тържества. Индивидуалното чувство за волност, за хъшлашка и харамийска гързост изпъва крилете на неговия стих. При Фурнаджиев в „Пролетен вятър“ пролетната лудост, почувствана като българска и вселенска сватба, е индивидуално преживяване на народностно-митическа основа.

Ламар възприема пролетта много повече „наиндивидуално“. В състоянието на природата той не прокарва успорецица с едно свое душевно състояние. За него пролетта е гял от цикъла на природното обновление, когато периодически животни и гървета си „сменят кожата“. Той я открива по същите изначални белези на промяна в растителния и животинския свят, по които и неговите съселяни балканджии от векове я помнят и чакат. Поетът се прелива в селското езическо възприятие, максимално се самоизключва и разтваря в материалната, веществена и анималистична среда, поради което неговата реч става съвсем натурализирана и приземена, безгрижна към литературната шлифовка:

*Пролетта щом нашия тремпета
върху дряна, салкъма и глога,
магарето хвърля петала
от възторг пред делата на бога.*

*По ливадите никне копитник
и орелът надолу се спуща;
жабите скачат в най-плиткото,
в просинаците плюе гуцера.*

*Събличат си змиите кожите
срещу месеца и слънчогледа,
и плъзват пак хората божи
от труд и от мъка вгледени.*

Поетическата реч носи отпечатък не само от първобитна наивност, тя пази следи и от възприетото предизвикателство на модерните литературни школи. Това съчетание поражда противоречивото своеобразие на Ламар, неговата селска „екстравагантност“, която извиква у нас неволна усмивка на иронично благоразположение към странностите на поета

В модернизиранията поетическа гъдулка на Ламар няма струна, която да издава носталгични и сантиментални ноти. Той е в крак с темпа на новото, с неговите дисхармонични и резливи звуци. В програмното си стихотворение „Битие“ той възпроизвежда откъслечи от своя животопис, чужд на всеки лиричен унес и тъга по отмиращото. Ламар онагледява крушението на предвоенните индивидуалистични илюзии, на самоизмамите за веселие на гордата и избраната личност. За да бъде по-граситичен, той прибегва към възможно най-прозаичната и почти ругателска формула: „Моего аз няма безвъзвратно.“ Той пише обобщената биография на предвоенните поколения, които заплатиха разрушението на индивидуалистичния мит с горчиви разочарования, за да се отгадат след войните на новото колективистично верую, подействало им почти

като психоза, която анулира индивидуалността. Поетът вече не иска да се гърчи в душевни спазми, той ще живее „по студа на проблемите“, ще бъде предизвикателно „антипоет“:

*Не съм поет да се заключа
в сандъка на кабинета си.*

Девети септември освободи поетическото сладкодумство на Ламар и угесетори количествено литературната му жътва.

Участието на поета в последната фаза на дълбока среща с хитлеристите, неговото „паломничество“ из югославски и унгарски земи, присъствието му в новосформираната народна армия го подтикват да изпее епоса за народния боец Горан Горинов. По замисъл поемата е продължение на „Мирни размирни години“. Горан Овчаря, разстрелян на фронта за дезертьорство през Първата световна война, оставя син, който е герой на новата поема. В приемствеността между поколенията, в предадения завет от бащи на синове проличава Ламаровото доверие към потеклото, към традициите на родословното гърво, което се подновява, но не прекъсва своя корен. Участието на сина трябва да осмисли големия прелом на историята, великия обрат в българското село...

След „Горан Горинов“ Ламар издаде дебели стихотворни книги цели томове с лиро-епични послания и сказания. От тях изтече доста вода на многословието и шаблона, за да останат ония цикли, поеми и стихотворения, в които е запазена ядката на Ламаровата индивидуалност и съвремен-

но е заговорила зрелостта, придобита с „мъдростта на годините“. Обществено-литературно призвание получиха стихотворните цикли „Марица“ и „Грозден“, в които строителният пейзаж на родната е видян със свежо и първично поетическо зрение, способно да открива първородството на нещата, празника на труда и тържеството на плода.

Стихът на Ламар опазва своята свежест при всеки допир с българската земя, с нейните упорити труженици. Той излинява, щом се откъсне от конкретната си почва и премине към общите места на безличното писателство и вестникарските славослови...

В пейзажните си стихове и сонети, във фрагментите на своята проза той заглъбочи усещането си за родината, за историческите превратности в нейната участ, за вековечността на устоите и младостта на хората в нея. Той възслави планинския пейзаж на България, с който го свързват не само спомени от юношески години, от старопланинските мандри, но и дългогодишният му опит като турист-планинар. Планинските сонети на Ламар са съзерцание, общуване с безкрая и размисли за съвременността. В тях пулсира първична радост от вековечните закони на мирозданието и непресекващ интерес и любопитство за промените в живота.

Покрай езика на природата Ламар проумява и езика на големите исторически обрати. В „Мъдростта на годините“ той все повече изпитва необходимост да прави равностметки, да сумира натрупания опит. Той се увлича от т. нар. песни за човека и песни за живота, в които се мъчи да вложи свои сентенции за народната мощ през столетията, да увековечи идеята за човека-победител,

преобразовател не само на родната земя, но и на планетата...

Всъщност Ламар е от същото потекло в нашата култура, от което са и художници като Илия Бешков, Владимир Димитров-Майстора, Стоян Венев. С тях го сближава общият им корен, българската почва, националното самосъзнание.

Ламар е от поетите кореняци в българската литература. Каквито и несъвършенства и празноти да има в художественото му мислене, той си остава съвсем самородна фигура в нашата поезия. Неговата басова дикция озвучава българските селски стихии в периода на фашизма, както и една вековна народнопразнична и езическа земна култура на българите. В творческия му път се кръстосаха гревни поветрия от българската прародина и наеи от модерните експресивни школи в изкуството. Той не довърши синтеза между регионално-фолклорните и революционно-експериментаторските начала в поезията. Той обаче направи едно плодотворно усилие да бъде верен и на времето си, и на рода си. Успехите на нашата литература се таят не в догматичното противопоставяне на тези понятия, а в противоречието им и творчески продуктивно единство.

МИНКО НИКОЛОВ

ЛАМАР, ИЛИ НАДПРЕПУСКВАНЕ С ГОДИНИТЕ

280

ЛАМАР

Подобно на Людмил Стоянов, Елисавета Багряна и Дора Габе Ламар съставя цяла епоха в българската поезия. Повече от половин век неговият необикновено щедър и плодотворен лиричен талант обогатяваше нашата лирика с творби, значителна част от които е намерила трайно и неоспоримо място в хранилището на националната ни култура. Не като красива метафора, а в най-прекия смисъл на думата поетът е потомък на смели балканджии, опазили името и честта на българщината в неизбройната преизподня на робските години, балканджии, за които гвуединството на честта и волността беше стожер на несложния им, но по своему богат духовен живот. Същата жилавост и неизчерпаема жизненост характеризират и поезията на Ламар. Тя не е поза, имитация на енергия и виталност, каквито световната култура познава немалко. Жизнеността на Ламаровото творческо дело е родово понятие, свързано с трагично-оптимистичните превъплъщения на народната съдба. Тъкмо това обстоятелство предопределя неговата съпричастност към горчилките и копненията на народа през богатия откъм събития XX век. Преминал през изкушенията и подводните рифове на модернизма, Ламар съумя да изкове свой неповторим поетически стил, в който звукът на галечни кавали, достигащ до нас като смътно ехо, и неповторимият ко-

лорит на народната песен се сливат с философските въпроси и с вегрото любопитство на мъгрия поет, zalюбен и в планината, и в полето, и в светлото бъдеще на България.

Първите стихове на начеващия поет, отпечатани през 1917 г. на страниците на списание „Всеобщ преглед“, са госта сръчна имитация на господстващия; тогава символистичен шаблон. Въпреки че продължителните войни и трагичните превратности на националния жребий вече са подкопали безвъзвратно гланцираната поетика на символизма, юношата Лалю Маринов още не смее да се отърси от сковаващите ѝ предписания и заема неприсъща за неговата жизненост поза. В стиховете му от онова време се срещат познатите щампи на школата – „предвечен храм“, „несретник“, „горък плач“, „всевластна мъка“ и др., в които не можем да разпознаем яркия талант на поета, избликнал с неподозирана сила още в първата му книга „Арена“ (1922).

„Ранната поезия на Ламар, обхващаща десетилетието след края на Първата световна война, е неотделима от сложните процеси, характерни за българското изкуство като цяло. Повикът на гръзкия естет и бунтар Гео Милев за „оварваряване“ на поезията не беше безпочвено хрумване на едно необуздало въображение. Символистичните кули бяха рухнали, а заедно с войните и погромите си отидоха и наивните гребнобуржоазни илюзии за красота, човечност и справедливост. Сякаш в съответствие с неугледния образ на живота, възкръснал из руините на опожарена Европа, и в изкуството настъпваше епоха на трагични дисонанси, които изразяваха дълбоката покруса на интелигенцията, преживяла ужасите на без-

281

ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

смисленото човекоизтребление. Това беше едно изкуство, родено от войната и искащо да скъса с нея. В Русия, разтърсена от преобразователната стихия на Октомврийската революция, на смяна на символизма и акмеизма идеха футуризмът и имажинизмът, в Германия войната пороци експресионистичния протест, в Италия футуризмът още не беше изчерпал формално-техническите си възможности, а във Франция на смяна на инфантилния вик на гадаизма идеше не по-малко франпантният, но богато драпиран с псевдофилософска аргументация сюрреализъм. У нас тези интересни и характеристични процеси приеха облика на криза на с и м в о л и с т и ч н о т о поетическо съзнание. Личността, в която най-пълно и отчетливо се изявиха тези едновременно кризисни и обновителни процеси, беше без съмнение Гео Милев. Не бива да се учудваме, че Ламар също застана в авангарда на тогавашната ни поезия, защото той беше близък приятел на големия поет и естет. Заедно с Гео Милев, Фурнаджиев, Разцветников и Далчев той е една от най-колоритните фигури в поезията на 20-те години. „Арена“ (1922) и „Железни икони“ (1927) са необикновено талантливо книги, макар че над тях теagne печатът на известна идейно-художествена неопределеност и еkleктичност. Тогавашният Ламар е още в плен на артистичното бунтарство и на анархистичната еуфория. Любовете към символистите първоучители се разразява в един обратен комплекс на пълно и безкомпромисно отрицание. Както сам признава поетът, стихотворението „Главният разпоредител“ от „Арена“ е саркастична полемика със символистите и техните закъснели епитони:

Тая музика жалка
с флигорни
кларинети
изпънати ложи
тая музика жалка
от горните ложи
спрете
млъкнете
оглушихте паркета
и гланца –
спрете там танца:
Парафин!
във Черното Домино –
до един...

Не е трудно да доловим в тези стихове влиянието на Гео Милев – в строфика, ритъм и образност (особено внимание заслужава изграждането на интонационните цялости и характерната употреба на съседни и вътрешни рими). Всъщност това осъзнато влияние резюмира контакта на Ламар не само с Гео Милев, но и с експресионизма и имажинизма, с творци като Верхарен, Есенин и Маяковски, оказали влияние на мнозина млади поети от онова време. Но самобитността на Ламар не е заложена в подобни творби, които носят белезите на познати стилове и образци. Бъдещият голям поет в тях се долавя не в конфигурациите на „всемирния скепсис“, не в предизвикателните иронично-саркастични интонации, а в заземени и преднамерено груби образи на стихотворението „Цирк“:

Елате канални вълци овни виторози
кози и магарета подли хиени

аз имам овес и сено и метли даже рози
и месо със лег и вино и изби стугени.

Вие няма да слушате тук аритметика
гържавни закони молби и платформи
аз сам ще ви уча на нова естетика
на нови закони обноси и форми.

Интересното в това стихотворение не е предизвикателното постулиране на „новата“ естетика – поезията на 20-те години познава много подобни декларации. Нашата литературна история и критика не са посочили обаче, че *поетиката* на ранния Ламар осъществява един интересен преход – от експресионистично-футуристичното виждане на Гео Милев към имажинисткия битовизиран екстериор на Н. Фурнаджиев. В „Железни икони“ (1927) тази алтернативност на поетическото виждане се чувства особено осезателно. Школата на Гео Милев е доловима в стихотворения като „Суша“, „Разпятия“, „Папагал“, „Стачка“, „Прокламация“, докато творби като „Варвари“, „Зима“, „Бедност“, „Коситба“ и „Икона“ се свързват генетически със световиждането на Фурнаджиев и се успоредяват с някои от интонациите на ранния Далчев. Като имаме предвид и неоромантичните елементи, които се появяват в „Мирни размирни години“ (1928), с увереност може да се заяви, че в това възлово за литературата ни десетилетие Ламар синтезира в творчеството си основните насоки на поезията, изковавайки неповторимия си ламаровски глас. Ето един куплет из стихотворението „Варвари“, в което не е трудно да открием елементи на характерната за поета лексика и изострено внимание към рима-

та (по-специално усета към оркестрирането на асонансите) под влияние на Маяковски:

*Тогава – о, ние сме варвари, –
на глуда ще хвърляме татул
и с удара на овни матори
ще ви счупим гърба и ребрата.*

Стихотворения като „Зима“, „Бедност“, „Коситба“ и „Икона“ са върхове не само в творчеството на Ламар – те имат място сред съкровищата на нашата национална поезия. В тях силното чувство е уравновесено от семплата линия на почти аскетичната форма, близка до графичния шрих на експресионизма (Кете Колвиц, Иван Милев). Срещат се така характерните за поета отсечени рими:

*Утрото се тръшна на кревата ми.
Болни са децата ми от стуг
и проклина мълком майка им
своята любов и мойта лудост.*

В „Коситба“ се появяват и народнопесенните интонации, които съставят скелета на забележителната поема „Мирни размирни години“:

*Що ли носиш, птицо, ти разперена
над ливадите и откосите къдрави?*

Но в „Железни икони“ народната тема е все още повод за стилизация в духа на Яворов и Гео Милев („Хайдути“, „Гурбет“, „Пролетен ужас“). Новаторството и оригиналността на Ламар се извяват обаче не толкова в идейно-тематичен аспект, колкото в областта на формата. Достатъч-

но е да споменем за интересните графични експерименти на поета в стихотворението „Авиатор“. Ламар проявява голяма грижа и за ефоничната организация на творбите си. Особено важно е да се подчертае, че за него стихотворението е единство от идея и звуково-евокативна форма. Струва ми се дори, че изразителността на Ламаровия стих нараства при живо изпълнение, защото поетът отделя специално внимание на звуковата оркестрация, постигана чрез редки и диалектни думи, вътрешни рими и асонанси, междуметия и експресивно разтегнати думи.

Поемата „Мирни размирни години“ (1928) е най-талантливото произведение на Ламар от 20-те години и един от върховете в българската поезия между двете световни войни. Още епиграфът към нея поражда със суровата си категоричност, която днес, при неизбежния ретроспективен поглед, придобива смисъл на своеобразно пророчество. Поетът предчувства новата война, „която може би ще гойде, по-гибелна и страшна, да разори селения и идеали и да изрине гроба на един умиращ свят“. В „Мирни размирни години“ Ламар успява да се добере до своя тема и лирическият му глас придобива неповторими очертания. Той създаде поема, в която реалистичният шрих и вярно доловеният битов детайл се преплитат с баладично извисеното и символично осмислено изконно битие на народа.

„Мирни размирни години“ е лирико-епическа поема. В първата част, рисуваща мирните делници на далечното балканско село Пригородо, епически-повествователният елемент е спорадичен. Неговата роля и значение нарастват във втората част – „Война“, – която е замислена като ан-

титеза на идиличния селски живот и съдържа остър протест срещу безсмислието и аморалността на войната. Различават се съответно и стилите характеристики на двете части – в първата преобладават топлите задушежни интонации, докато във „Война“ изпъкват остри публицистични акценти. Картините на спокойния живот в планинското село имат и друга съществена особеност – те са леко стилизирани, но това не е стилизацията на Пенчо Славейков от „Коледари“. Ламар стилизира не самия бит, а извайва словото, под неговите вещи ръце то придобива неочаквана плътност и гъвкавост, заприличва на благоуханна борова смола – прозрачна и стегната. Стихът на Ламар в „Мирни размирни години“ обладва достоинства, които нареждат поемата сред върховете в българската поезия. Той е не само благозвучен и майсторски оркестриран, в него има и импресионистична лекота и инвенция. Това е един органичен синтез от народнопесенни интонации и лексика, претопени в пещта на силния индивидуален талант. Ето великолепно песенно начало на четвъртия откъс от първа част:

*Кавали, кавали, кавали!
по синьо море и зелено!
ей лятото огън разпаля
над житните питни вретена.*

Любопитно е да се отбележи, че спонтанната вътрешна рима, която в „Арена“ и „Железни икони“ издава близост с Гео Милев, тук започва да се трансформира в асонантна звучност от народнопесенен тип. А ето друг откъс, силен с импресионистичните си багри:

*На морета е синнало зелето –
мъглите димят в планините
и бели руна и къдели
навиват далеч в равнините.*

Ламар разнообразява необикновено много асонантната звучност, неговите рими по правило са изключително находчиви и евокативни: кремък – гремят, вечерница – щерните, безжалостно – нахалос, бурена – бурета. Поетът търси не само класически, но и с необикновен фонетичен облик думи: сакулите – улея, буренни – самурени, разпънала – да мъни, улеи – фасуля, купчини – рупчета, и др.

Удивителна е способността на поета да трансформира народнопесенни мотиви в полемично звучащи. Такъв е един от лейтмотивите във втората част:

*Ти жив ли си, господи?! –
мъжете с пълни бълкици
тръгнаха на гости –
към пъкля!*

Традиционните въпросителни конструкции от народната песен Ламар използва като основа за обмислена антитеза:

*Тръгна Горан през гора бранница:
Будин ли града ще види? –
войници с пушки и раници
тръгнаха право към зимата.*

Уверен майстор на много стилове и стилови нюанси, поетът използва с мярка и сатирично-изобразителните акценти, за които имаме представа от

„Арена“ и „Железни икони“. Съкрушително саркастичен е финалът на въвежението към втора част, зла насмешка над патриотарската шумотевица:

*Да живее мира на народите! –
Как славно се ний бихме!
Бризантно време!
Та смърт ли бе то,
или поема? –*

През 30-те години, време на растяща тревога и засиляващ се политически терор, Ламар твори поезия, в която гнетящото неудовлетворение от фашизирането на обществено-политическия живот в страната и предчувствието за приближаването на исторически повратни събития са неразлъчими. В поезиката му от това десетилетие се забелязва възвръщане към темите и мотивите от 20-те години, но той е вече напълно зрял и самобитен майстор, нетрансформираните влияния от онова време (Гео Милев, Маяковски, Верхарен) са отдавна преодолени. Ламар е по-уравновесен, но емоционална гоминанта в поезията му без съмнение е нетърпеливото очакване и свързаното с него яростно отрицание на доказалия негодността си обществен строй. Непримирумата гражданска съвест на поета е развълнувана от ескалацията на военното безумие и мракобесничеството на продажните царедворци. В оригиналното стихотворение „Налъми“ той е изразил тревогата си чрез оригинална метафора. Тази тревога прераства в едва спомаено есхатологично чувство, поетът предвеща гибелта на обречения свят на капитала. Ето един от вариантите на тази несложна алегория в стихотворението „Бедност“:

*Сам косач долази до колибите;
– Буря, казва, ще затрие моя свят –
седна и увисна като цвят
пред размаха на косилото.*

Особено силен е финалът на „Молитва“, талантлива и безпощадна сатира на буржоазно-капиталистическа България. В това стихотворение Ламар урежда старите си сметки със скудоумието, лицемерието и грабителството. От остроумното око не убягват присвоителите на народни блага, но той е саркастичен и спрямо някогашните си учители – символистите, и към оскотелия от ганъци и немотия селянин, който все още се кланя пред божия олтар. След гневния избух в предпоследния стих иде оптимистичната развръзка на финала:

*След година ще се спусне като облаци
вдъхновен и бодър пролетариата,
да разкъса твоите лъжливи образи
и да пръсне грипите ти срещу вятъра.*

Макар че и през 30-те години Ламар напомняше за някогашните си анархистични симпатии („плюя на морала ви, патрици и попове, / аз – гругар и печатар, поет и анархист“), психологически и идейно той беше узрял за срещата с новия свят, който щеше да се въздигне из развалините на едното отречено минало. Четиридесет и шест годишният поет посрещна с ентузиазъм 9 септември и с небивала за годините си енергия се отгаде на великото съзидателно дело. Ламар има и съвсем конкретен принос в битката за разгрома на немския

хитлерофашизъм. Той прекоси хилядокилометровите маршрути от последната фаза на войната като фактически командир на бойното поделение от поети, писатели, артисти и дейци на културата, които следваха славната Първа българска армия в трудния ѝ път. Смъртоносни оловни ветрове обвяха лицето му, по страшните пътища на войната поетът се разминаваше със смъртта и безсмъртието, видя цената на скромния човешки подвиг, срещна се очи в очи с човечността и безчовечието, позна упойващата билка на братската солидарност и бойната дружба, улови нови теми, които задълго подхранваха творчеството му. Стихотворният сборник „Запад–Изток“, отпечатан в края на 1944 г., беше преходно звено между преддеветосептемврийското творчество на поета и поемата му „Горан Горинев“, плод на узрелите му и осмислени впечатления от преживяното през Отечествена война. „Запад–Изток“ е своеобразен лиричен летопис на възлови моменти от войната, ескизни зарисовки на гигантския двубой между две стихии – решителен за съдбата на човечеството.

Най-значителната творба на Ламар през 40-те години е поемата „Горан Горинев“, над която поетът работи между 1945 и 1948 г. Това е епопея на пробудения народен героизъм в гните на Отечествена война, когато Първа българска армия преследваше отстъпващия фашистки враг. В поемата (всъщност по своите размери и композиция тя отговаря повече на жанра повест в стихове) Ламар разказва просто и безизкуствено за войнишката одисея на своя герой. Още замисълът на поемата се отличава с оригиналността си, тя е своеобразно продължение на поемата „Мирни размир-

ни години“. Горан Горинов е син на Горан Овчаря, разстрелян през Първата световна война за дезертъорство край Куманово. Любопитно е, че Ламар сам изрично подчертава идейно-тематичната връзка между двете творби. Нов елемент в композиционната постройка на „Горан Горинов“ е отчетливото присъствие на поета-разказвач, което дава основание да се говори за овладяването на нов жанр – повестта в стихове. В отличие от лирико-епическата тъкан на „Мирни размирни години“ в повестта сюжетно-повествователното начало е много поосезателно. Ламар съсредоточава вниманието си върху идейното израстване на героя, като впира в сюжетната канава много и най-разнообразни батални сцени – походи, битки, преправи, отгих след боя и т. н. Определено трябва да се заяви, че поетът е отличен баталист с усет към композицията и детайла. Много от Ламаровите военни зарисовки и днес поразяват със свежестта и находчивостта си. Ще цитирам само един куплет из главата „Позиция“, в която поетът пише за разгромните графски замъци по пътищата на войната:

*Лежат тук Хайне, Гьоте и Петьофи,
захвърлени по калните паркети;
в камините варили си картофи
и някой с библията си е светил.*

Не всичко в „Горан Горинов“ е на еднaкво равнище. В идейно-тематично отношение работата върху повестта постави на сериозно изпитание зрялото майсторство на Ламар.

При изграждане образа на Горан поетът е допуснал известна умозрителност и схематичност, които снижават художествените достойнства

на повестта, но в никакъв случай не подкопават високия ѝ нравствен и идеен патос. И сега, 30 години след написването ѝ, тя се нарежда сред най-хубавите български творби, посветени на Отечествената война.

Поетическата продукция на Ламар след 9.IX.1944 г. е трудно обзрима. Необикновено широк и пъстър е тематичният кръг на възвращенията му. Значителен дял се пада на поемите, писани през десетилетието 1950 – 1960 г., които възкресяват граматични събития между двете войни („Село Калейда“, „Мечтател“), показват духовното израстване на обикновения трудов човек („Повест за живота“) или са вдъхновени от новото, нахлуващо неугържимо в бита и променящо облика на родината („Новият граф“, „Потънало село Усое“, „Рибари“, „Сватба в Равнигор“). Особено внимание заслужава цикълът „Летописи“ и поемата „Старобългари“. Като цяло поемите на Ламар имат твърде интересна форма. Те са циклично организирани, като любима форма на поета става сонетната, която той изпълва с ново съдържание. Ламар елиминира строфичното разграничение на сонета, оформяйки една-единствена строфа от 14 стиха, носеща обикновено пореден номер. По този начин сонетната форма запазва относителна самостоятелност, като се включва в общата композиция на цялото, обладаващо сравнително неразчленена сюжетна тъкан. Такава е например поемата „Старобългари“, която е малко аморфна като постройка, но затова пък изобилства с великолепни лиро-епически зарисовки. Стихът на Ламар придобива необикновен размах и изразителност. От времето на символистите (и Лилив поспециално) българската поезия не познава такива

огромни, но майсторски оркестрирани изреченски структури, както у зрелия Ламар. Част 12 от „Старобългари“ разтегля един почти абсурден изреченски гръх, съзвучен с граматичната съгба на народа ни, вдъхновила тези стихове:

*Един народ, израстъ като габър,
без влага между сухите скали,
загледан по небесните орли,
от корен избуял и станал храбър,
коне разпрегнал низом в равнините,
овни повел с цафара и кавал
и песента му екнала на жал,
напълнила горите, планините,
земята зашумяла, закипяла,
закапал оня непроливен дъжд,
повеял вятърът в просо и ръж
и лунен сърп над жътвата узряла
огрял и спрял, да види цял народ
надеждата на своя земен плод.*

Насочването на Ламар към сонета не е случайно явление. Струва ми се, че то има особени психо-физиологически причини. В класическата сонетна форма умъдреният от годините и преживяното поет намира най-подходяща отливка за уравновесената си мисъл. Сякаш сонетът е най-естествена словесна греха за впечатленията, породени от общуването на страстния турист със света на тайнственото и дивото, със спотаената прелест на планината. Достатъчно е да хвърлим поглед дори само върху заглавията на някои от сонетите на Ламар – „Мусала“, „Урдина река“, „Мальовица“, „Амбарица“, „Бъндеришката лавина“. Но поетът не е обикновен любител на красотите

на планината, той е вдъхновен тълкувател на тайните ѝ, неин повелител както в приказките, защото коренът му е враснал в могъщата ѝ снага, а устните му са засукали от самогивското ѝ мляко. Когато пише за полето, Ламар все го рисува от орлов поглед и като че ли остава чужд на спокойната му красота. Друго нещо е планината! Тя припалва в погледа на побелелия поет дяволити искри, кара го да се чувства млад и силен.

В зрялата поезия на Ламар, вдъхновена от пролетния разцвет на рогината, се вливат струите и на други три източника на вдъхновение, които напомнят за старата мъдрост на арабските поети – преклонението пред любовта, виното и природата. Дъх на гревни щампи вее от прекрасната „Мелнишка сюита“, стихът е натезал като восъчна пима:

*Той греме сега като тих заповедник,
приседнал до своето старо корито.
и всичко е в спомен загаснал зарито,
блести само виното в белия медник.*

Но и тук, както при арабските мъгреци, виното поема алегорични функции, превръща се в символ на жизнелюбието и красотата.

Някои от стихотворенията на Ламар са изпълнени с дълбок философски смисъл и съдържание. Неговото поетическо слово става по-обемно, метафорите му придобиват символна обобщеност и чистота на контура. Поетът прониква все по-дълбоко в смисъла на собствения си живот и в народността битие, улавя в капана на мисълта прости думи, които звучат като откровение. Химнично извисено е началото на стихотворението „Моят дом“:

*Моят дом е под небето,
озарен от ярките звезди –
звезден дом на моите геди
сътворен от вековете!*

„Звезден дом на моите геди“ – каква по-ярка и синтетична метафора на оптимистично-трагичната съдба на българина! В този „звезден дом“ поетът търси и своето скромно място. Без сянка от поза, надменност или фалшива скромност той заявява:

*Върху тая планета аз имам градина
и цветя, посадени в лехите от мене...*

В тази двупосочна метафора-символ е заложен смисълът на Ламаровото битие като поет и гражданин – стремежът към духовно възвисяване се реализира в труд, отдаден за благо на хората. Не е трудно да се намерят у Ламар стихове, които да послужат като автоепиграф към богатото му творческо дело, защото неговата лирическа стихия има наистина само един адресат – народа. По неговия безсмъртен ръст съизмерва той своите устремци, успехите и несполуките си. В негово име той вървя повече от половин век по трънливия път на поезията, чийто смисъл е само един – вярна служба „на полза роду“, така както я разбираха йеромонах Паусий, гаскал Славейков, Вазов, Смирненски и Вапцаров. Кратки и точни, по ламаровски одухотворени слова е намерил той за своята необикновена участ на поет:

*Моя съдба, като спица,
дялана и недодялана,*

*дирила синята птица,
в пясък и глина изваяна,*

*ти ме изведе нагоре,
дето се слива небето
с гриви от сини простори,
паднали нежно в полето!*

„Претворения“ (1968) заемат важно място не само в творческия път на поета, но и в лириката от 60-те години. Тя е красноречиво доказателство за стихийния и щедър талант на Ламар. „Претворения“ е книга, доказваща снобската претенциозност на твърденията, според които Ламар бил голям поет само в края на 20-те и началото на 30-те години. Всъщност обглеждаме ли съвременната българска поезия, трудно ще открием подобен оригинален лирически талант.

Малцина са лириците, направили такава въдъновена апология на родното си място, както Ламар на своята Калейца. Любимото село и пейзажът на хайдушкия Балкан присъстват неизменно във всяка негова лирическа книга. Не прави изключение и „Претворения“. Бих искал да цитирам два куплета от стихотворението „На книга да ме научиш“, в което природният шрих и автобиографичният детайл зазвучават в една хармонична мелодия:

*Научих се да сричам от глаголица
на Кирил и Методия писмото,
а Осъмът течеше все наголу,
обточил на водите си кросното.*

*.....
Познах, че бедността на мойто село
постлала е сено по планината,*

науката и там да се отели
в златистите повои на зората.

Ламар е един от най-непосредствените и отзивчиви лирици, които съвременната ни поезия познава. Всяка неща, до която се докосваше любове-
обилният му поглед, се превръщаше в поезия. У не-
го сякаш живееше нещо от първичната сетив-
ност на елинските аеди, които без трог подхва-
щат прекъснатата нишка на епическата песен,
щом докоснат струните на лирата.

Ламар наистина беше като инструмент за поезия, груб и първичен може би, но мощен и неповторим. Да изказва мислите си в римувано слово беше за него форма на съществуване, както песента за непретенциозния полски свирец – коса. При това на Ламар са органически неприсъщи мрачните тонове и резигнацията, стиховете му винаги са страстна възхвала на живота. Без съмнение това е въпрос на интимна психологическа нагласа, но корените на този непобедим оптимизъм са заровени по-дълбоко – в нерушимата връзка на поета с народа, в ненакърнимото му чувство за психологическа общност с него. Много се е писало за литературата на българския модернизъм и във връзка с това основателно е посочвано, че в началото на XX век се забелязва един мъчителен социален и психологически процес – на отделянето на буржоазната личност от синкретизма на патриархалното битие и произтичащите от това конфликти в личността и вън от нея. Ламар е обратен пример на сливане с психологическата общност на народа, макар на младини сам той да мина по пътищата на модернизма. Тепърва ще има да се замисляме над факта, че той беше един от най-тачените от на-

рода поети, въпреки че снобите и литературните манияци го недолюбваха. Според мене ключът към тази загадка се крие в липсата на каквато и да било дистанция от народното мислене и битие. Последните три десетилетия от дългия си живот поетът прекара в Драгалевци, в подножието на Витоша, и в отличие от много свои събратя по перо той непрестанно пътуваше, беше в досег с обикновените хора, за които пишеше. Затова той имаше право да каже за себе си в стихотворението „Съзерцание“ (из „Претворения“):

*Потомък твой съм аз, България,
от козинови плъсти и огрибки;
дълбал съм в нощовите плитки
тестото на народното страдание
и ваял съм на делвите ръбеца
да прекипява виното наесен...*

Забележителна е спонтанността, с която Ламар преминава от конкретния образ към идейното обобщение. И ако „тестото на народното страдание“ е една сполучлива метафора, образът на виното се разгвоява в конкретно-битова реалия и в символ на човешкия възторг и ликуване.

Колкото и първичен да е Ламар в поетическата си стихия, той има ясно съзнание за мястото, което му е отредено в нашата поезия. В първото четиристишие на сонета „Моят свят“ той свързва лириката си със света на народната песен:

*Тоя свят си отива със мене –
моят свят ще остане далечен
да звучи със народната реч,
претворявана в песнопение!*

Нашата критика досега не се е замисляла сериозно над художествените принципи на Ламаровата поезика. Да се отбележи нейната близост до народното образно виждане, натуралността ѝ, преминаваща нерядко в грубоватост и дори натуралистичност — това означава да се констатира само видимостта, изходният пункт. Поетическото виждане на Ламар действително е народностно, но то има по-дълбоки корени, отколкото предполагаме, не се изчерпва само с влиянието на народнопесенното. То е колкото интуитивно, погледнато, толкова и целенасочено, мотивирано художническо съзнание, предопределено от съкровено народно виждане. Това е един траен извор на народностна самобитност, заложен още в концепцията на неизвестния майстор, поставил глава лук на изографисаната от него „Тайна вечеря“ в Боянската обител; преминаваща в образците на нашата иконография, в чиито канонични образи безвестните художници са се опитвали да предадат народния идеал за хубост, мъдрост и юначност. Тази традиционна неканоничност, бягството от установените формули, близостта до изконното атеистично и натуралистично съзнание на народа съставлява част от поетическата стихия на Ламар. Като илюстрация на тези мисли бих искал да цитирам първите три терцини от стихотворението „Сватба“, една от най-оригиналните епиталами в българската поезия:

*Аз купих две халки цървулени
и се венчахме с моята любима,
под златния епатрахил забулени.*

*Припомням си, че беше тъжна зима:
наоколо жените, като гъски
от нежност и от много завист съскаха.*

*Дали от любовта, или ракията,
но аз извадих железата мъртви
и ги положих в гроба на светията.*

Има нещо вионово в непочтителността на поета към религиозния обред, но колко нашенски е образът на жените, съскащи като гъски „от нежност и от много завист“!

Последните две стихосбирки на Ламар — „Брегове на мислите“ (1971) и „Намерени писма“ (1973) — продължават одухотворения диалог на поета със света и природата.

В най-сполучливите му стихотворения проблясва талантът на самобитния поет, който заема едно от предните места в съвременната българска поезия.

Ламар обичаше страстно живота и не се интересуваше от смъртта, защото считаше, че тя не се отнася към нашия свят. Затова сред хилядите му стихове не се срещат посветени на всесилната „изцелителка на скърбите“ и това е един от интересните белези на неговата поезия. И ако все пак потърсим метафора за съдбата му на творец и човек, бих използвал заглавието на едно стихотворение от „Претворения“ — „Дъбът на живота“. Наистина като столетен дъб се извисяваше Ламар в буйността гора на българската поезия. Като дъб извисяваше той непреклонна снага срещу бурите на живота и запляваше песен с листите си при всеки полъх на вятъра.

Съдбата на този „дъб на живота“ беше Ла-

маровата съгба – той виждаше и в смъртта обновление, начало на нов живот. Вторият, истинският, където народът гарява с безсмъртие избраниците си.

*Един гъб под небето-обрулен
от виелици и от години
върху земната твърд се помина,
от гъждовния облак потулен.*

*.....
Не долитна и горския гълъб
да загука в съня на зората –
да разкаже, че долу в земята
е заробен най-новият жълъд.*

СИМЕОН ХАДЖИКОСЕВ

СЪДЪРЖАНИЕ

ПОЕЗИЯ

1917–1944

Арена

1922

Пролог / 7

Цирк / 9

Център / 10

Часът / 12

Холера / 13

Главният разпоредител / 15

Епилог / 17

Железни икони

1927

Езичници / 19

Варвари / 20

Стуг / 21

Бедност / 23

Косиуба / 24

Икона / 25

Хайдути / 26

Гурбет / 28

Към Европа / 30

Вик на робите / 31

Пролетен ужас / 34

МИРНИ-РАЗМИРНИ ГОДИНИ

Поема

1928

ЧАСТ ПЪРВА

Село / 37

ЧАСТ ВТОРА

Война / 65

АНТОЛОГИЯ

1917-1944

Родина / 93

Води, дете! / 94

Стани, герою! / 95

На родината / 96

Листи капят / 97

Утро / 99

Път / 100

*** Когато печалния ген... / 101

*** Душата ти е храм... / 102

Зима / 103

Пролет / 104

Лято / 106

Есен / 107

Налево / 109

Поздрав / 111

Битие / 113

Владимиру Маяковски

по Маяковски / 117

Молитва / 119

Май / 121

Любов / 123

Деца / 124

Разбойник / 126

Божества / 127

Хайдутини / 129

Бедност / 131

Вяра / 133

Дърво / 134

Балкан / 135

Народ / 136

ПОЕЗИЯ

1944-1977

Коренът на свободата / 139

Камбана / 139

Съдба / 141

Зората на поколението / 142

Хайдутини / 144

Септември / 145

Свободата / 148

По-свежа и от горския копитник

Събуждане / 149

Вяра / 150

Окръжност / 151

Съдбовност / 152

Прераждане / 153

Родина / 155

Съзерцание / 156

Майски видения / 158

Боянската църква / 159

Премърденият / 162

Икона / 163

Рисунка върху стомна / 164

Легенди от Жеравна / 165

Родопски видения / 168

На повратки в Калейца / 172

Дом / 174

Бабиното вретено / 175

Воденици / 176

Кларне / 177

Двор / 178

България / 179

Душата си разгадох на горите

Природа / 180

Красивото / 181

В сиянието на планината / 182

Планина / 183

Буря / 185

Реките се събират / 186

В равнините / 186

Трева / 188

Зима / 189

Зимна гора / 190

Очите на добичето / 191

Гората и душата / 192

Новата гора / 193

Аз знам една гора / 196

Земя / 199

Природа / 200

Върху земния шир**вдъхновен небожител**

Превал / 201

Душата на човека / 202

Човекът и желязото / 203

Мисли мои / 205

Горчивини / 206

Обръщение / 207

Евангелие / 208

Житие / 209

Гонитба / 210

Лагия / 212

Преображение / 214

Път / 215

*** Претвори ме, земя, като птица... / 217

Съзвездие / 217

Безсмъртният / 218

Човекът победител / 220

На словата потайния гъх

Песента и човекът / 226

Песента на авлигата / 229

Творец / 232

Поем / 233

Верую / 234

Разговор с вятъра / 235

Поезия / 237

На превала на времето

Милост / 239

Съмнение / 240

Мост / 241

Дъбът на живота / 242

Съгба / 244

Звезда / 245

Човекът / 247

Тишина / 248

Противоречия / 249

Брог / 251

Участ / 252

Ламар / 262

ДУМИ ЗА ЛАМАР

Редове от биографията / 255

Ламар / 260

– Минко Николов

Ламар, или надпрепускване с годините / 280

– Симеон Хаджикосев

**Ламар
ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ**

Съставителство
АНДРЕЙ АНДРЕЕВ
Редактор
ИВАН ГРАНИТСКИ
Графичен дизайн и корица
ПЕТЪР ДОБРЕВ
Коректор
ЕВГЕНИЯ ВЛАДИНОВА

Прегледна подготовка
ЕКАТЕРИНА РУСКОВА

Формат 84/108/32
Печатни коли 19,5

Издателство
„ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ“
www.zstoyanov.com
e-mail:office@zstoyanov.com

Печат
„ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА“ ЕАД

ИЗДАТЕЛСТВО „ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ“
Поредица „БЪЛГАРСКА КЛАСИКА“
В 120 тома
2002 – 2005 година

Издателство „Захарий Стоянов“ предлага специална поредица – най-доброто от високата българска класика. Всеки том е придружен от статии, анализиращи от различни гледни точки творчеството на българските класици. Изданието е насочено към ученици и студенти, както и към широката българска общественост.

1. Захарий Стоянов – ЗНАЕШ ЛИ ТИ КОИ СМЕ?
2. Иван Вазов – НЕМИЛИ-НЕДРАГИ
3. Йордан Йовков – СТАРОПЛАНИНСКИ ЛЕГЕНДИ
4. Димчо Дебелянов – ЧЕРНА ПЕСЕН
5. Христо Ботев – ПОЛИТИЧЕСКА ЗИМА
6. Петър К. Яворов – ПЕСЕН НА ПЕСЕНТА МИ
7. Паусий Хилендарски – СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ
8. Софроний Врачански – ЖИТИЕ И СТРАДАНИЯ ГРЕШНАГО СОФРОНИЯ
9. Иван Вазов – ПОД ИГОТО
10. Любен Каравелов – БЪЛГАРИ ОТ СТАРО ВРЕМЕ
11. Добри Чинтулов – СТАНИ, СТАНИ, ЮНАК БАЛКАНСКИ
12. Алеко Константинов – БАЙ ГАНЬО
13. Васил Левски – НАРОДЕ????
14. Иван Вазов – ЕПОПЕЯ НА ЗАБРАВЕНИТЕ
15. Петко Славейков – ИЗВОРЪТ НА БЕЛОНОГАТА
16. Пенчо Славейков – ЕПИЧЕСКИ ПЕСНИ
17. Константин Величков – ЦАРИГРАДСКИ СОНЕТИ
18. Стоян Михайловски – КНИГА ЗА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД
19. Гео Милев – ЖЕСТОКИЯТ ПРЪСТЕН
20. Елисавета Багряна – ВЕЧНАТА И СВЯТАТА
21. Асен Разцветников – ЖЕРТВЕНИ КЛАДИ
22. Пенчо Славейков – НА ОСТРОВА НА БЛАЖЕНИТЕ
23. Димитър Талев – ЖЕЛЕЗНИЯТ СВЕТИЛНИК
24. Христо Фотев – ПЕЙЗАЖ ОТ ДУМИ
25. Любен Дилов – ПЪТЯТ НА ИКАР
26. Любомир Левчев – СТИХОВИДЕНИЯ

27. Кирил Христов – ХЕЙ, ПРОЛЕТ ИДЕ
28. Петко Ю. Тодоров – ИДИЛИИ
29. Стефан Стамболов – СВОБОДА ИЛИ СМЪРТ
30. Емануил Попдимитров – СЪНЯТ НА ЛЮБОВТА
31. Георги Раковски – БЪЛГАРСКИЙ ВЪПРОС
32. Захарий Стоянов – ЗАПИСКИ
ПО БЪЛГАРСКИТЕ ВЪСТАНИЯ – т. I
33. Захарий Стоянов – ЗАПИСКИ
ПО БЪЛГАРСКИТЕ ВЪСТАНИЯ – т. II
34. Братя Миладинови – БЪЛГАРСКИ
НАРОДНИ ПЕСНИ – т. I
35. Братя Миладинови – БЪЛГАРСКИ
НАРОДНИ ПЕСНИ – т. II
36. Райко Жинзифов, Григор Пърличев и Никола Козлев –
ХАЙДУТ СИДЕР И ЧЕРЕН АРАП
37. Неофит Бозвели – МАТИ БОЛГАРИЯ
38. Добри Войников – КРИВОРАЗБРАНАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ
39. Иван Мешеков – ТАЛАНТЪТ КАТО ПРОМЕТЕЕВ ДАР
40. Георги Стаматов – МАЛКИЯТ СОДОМ
41. Боян Пенев – ЛИТЕРАТУРА И ИНТЕЛИГЕНЦИЯ
42. Цани Гинчев – ГАНЧО КОСЕРКАТА
43. Пеню Пенев – ДНИ НА ПРОВЕРКА
44. Георги Райчев – ГРЯХ
45. Михалаки Георгиев – МЕРАКЪТ НА ЧИЧО ДЕНЧО
46. Любен Каравелов – СВОБОДА И НЕЗАВИСИМОСТ
47. Васил Друмев – НЕЩАСТНА ФАМИЛИЯ
48. Николай Райнов – МЕЖДУ ПУСТИНЯТА И ЖИВОТА
49. Любен Каравелов – МАМИНО ДЕТЕНЦЕ
50. Петко Р. Славеиков – БЪЛГАРСКИ ПРИТЧИ ИЛИ
ПОСЛОВИЦИ И ХАРАКТЕРНИ ДУМИ
51. Светослав Минков – ДАМАТА С РЕНТГЕНОВИТЕ ОЧИ
52. Христо Смирненски – ДА БЪДЕ ДЕН!
53. Константин Петканов – МОРАВА ЗВЕЗДА КЪРВАВА
54. Стоян Загорчинов – ДЕН ПОСЛЕДЕН – ДЕН ГОСПОДЕН
55. Д-р Кръстев – МЛАДИ И СТАРИ
56. Симеон Радев – СТРОИТЕЛИТЕ НА СЪВРЕМЕННА
БЪЛГАРИЯ – I том
57. Симеон Радев – СТРОИТЕЛИТЕ НА СЪВРЕМЕННА
БЪЛГАРИЯ – II том
58. Георги Караславов – СНАХА
59. Петър Дънов – РАЗУМНОТО СЪРЦЕ
60. Емилиян Станев – АНТИХРИСТ

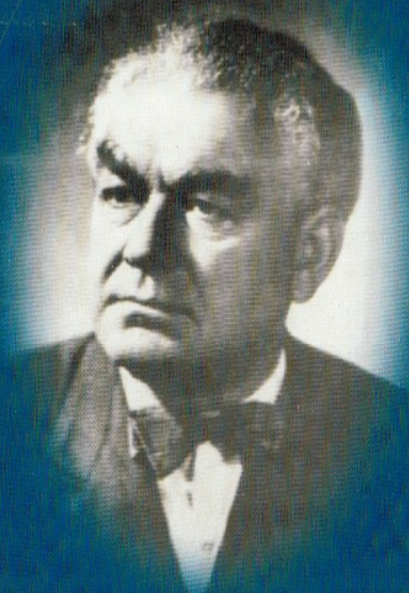
61. Един Пелин – ВЕТРЕНАТА МЕЛНИЦА
62. Емилиян Станев – КРАДЕЦЪТ НА ПРАСКОВИ
63. Един Пелин – ПОД МАНАСТИРСКАТА ЛОЗА
64. Димитър Талев – ИЛИНДЕН
65. Димитър Талев – ГЛАСОВЕТЕ ВИ ЧУВАМ
66. Дора Габе – ПОЧАКАЙ, СЛЪНЦЕ
67. Тодор Влаиков – ДЯДОВАТА СЛАВЧОВА УНУКА
68. Ангел Каралийчев – РЪЖ
69. Димитър Талев – ПРЕСПАНСКИТЕ КАМБАНИ
70. Иван Шишманов – ОТ ПАИСИЙ ДО РАКОВСКИ
71. Пею К. Яворов – В ПОЛИТЕ НА ВИТОША
72. Никола Вапцаров – ПЕСЕН ЗА ЧОВЕКА
73. Димитър Димов – ТЮТЮН – I том
74. Димитър Димов – ТЮТЮН – II том
75. Йордан Йовков – АЛБЕНА
76. Йордан Йовков – ПЕСЕНТА НА КОЛЕЛЕТАТА
77. Николай Лилиев – ПТИЦИ В НОЩТА
78. Спиридон Казанджиев – ПРЕД ИЗВОРА НА ЖИВОТА
79. Веселин Ханчев – ЖИВ СЪМ
80. Иван Пейчев – ЕСЕН НА БРЕГА
81. Пенчо Славеиков – КЪРВАВА ПЕСЕН
82. Теодор Траянов – БЪЛГАРСКИ БАЛАДИ
83. Александър Вутимски – СКИТНИКЪТ И ВРАНИТЕ
84. Илия Волен – ЧЕРНИ УГАРИ
85. Рачо Стоянов – МАЙСТОРИ
86. Ламар – ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ

ПРЕДСТОЯЩИ ЗАГЛАВИЯ:

87. Никола Фурнаджиев – ПРОЛЕТЕН ВЯТЪР
87. Александър Геров – ХОРА И ЗВЕЗДИ
89. Асен Златаров – СЛЪНЦЕТО И ЖИВОТЪТ
90. Иван Радославов – ИДЕИ И КРИТИКА
91. Добри Немиров – БЕДНИЯТ ЛУКА
92. Антон Страшимиров – ХОРО
93. Николай Марангозов – НА ПОВРАТКИ В СЕЛО
94. Ст. А. Костов – ГОЛЕМАНОВ
95. Чугомур – НАШЕНЦИ
96. Васил Пунев – ДНЕСНАТА БЪЛГАРСКА ЛИРИКА
97. Владимир Василев – ПАНТЕИСТИ И МАНИАЦИ

98. Александър Балабанов – МЯСТОТО НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА
99. Михаил Арнаудов – БЪЛГАРСКИ ОБРАЗИ
100. Георги Кирков – ПОЛИТИЧЕСКА ЗООЛОГИЯ
101. Йордан Иванов – БОГОМИЛСКИ КНИГИ И ЛЕГЕНДИ
102. Иван Хаджийски – БИТ И ДУШЕВНОСТ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД
103. Иван Хаджийски – ОПТИМИСТИЧНА ТЕОРИЯ ЗА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД
104. Христо Радевски – ПУАС
105. Сирак Скипник – СТАРО И НОВО ИЗКУСТВО
106. Константин Константинов – ПЪТ ПРЕЗ ГОДИНИТЕ
107. Богомил Райнов – ЛЮБОВЕН КАЛЕНДАР
108. Валери Петров – СВОГУВАНЕ С МОРЕТО
109. Антон Дончев – ВРЕМЕ РАЗДЕЛНО
110. Николай Хайтов – ДИВИ РАЗКАЗИ
111. Генчо Стоев – ЦЕНАТА НА ЗЛАТОТО
112. Андрей Германов – ОЦЕДЕЛИЯТ ПРИ ТЕРМОПИЛИТЕ
113. Петър Динев – ВЪЗРОЖДЕНСКИ СТРАНИЦИ
114. Атанас Далчев – ПРОЗОРЕЦ
115. Петър Мутафчиев – ДУХЪТ НА ОТРИЦАНИЕТО В БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ
116. Васил Златарски – ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ
117. Димитър Благоев – НАШИТЕ АПОСТОЛИ
118. Христо Вакарелски – БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ОБИЧАИ
119. Георги Джагаров – В МИНУТИ НА МЪЛЧАНИЕ
120. Ивайло Петров – ХАЙКА ЗА ВЪЛЦИ

ЗА ЗАЯВКИ И АБОНАМЕНТ –
адрес на издателство „Захарий Стоянов“
София 1124, ул. „Николай Ракитин“ № 2
тел. 943-42-16; 943-32-64

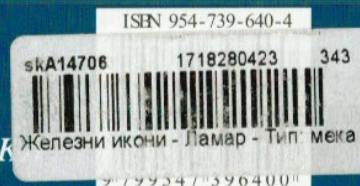

Класическите произведения на българската литература са слънчевите стълбове, крепящи националното ни самосъзнание. Те са кристалните мостове на възторга, по които Отечеството ще премине през огън и страдание и ще пребъде в третото хилядолетие. Издателство „Захарий Стоянов“ предлага специална поредица – най-доброто от високата българска класика. Всеки том е придружен от статии, анализиращи от различни гледни точки творчеството на българските класици. Изданието е насочено към ученици и студенти, както и към широката българска общественост.

Издателство
ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ

Поредица
БЪЛГАРСКА КЛАСИКА

6 лв.